

**Universita Karlova
Pedagogická fakulta**

Katedra biologie a environmentální výchovy

O původu slov

**(Etymologie názvosloví sladkovodních druhů ryb
v ČR a anglicky mluvících zemích Evropy)**

On the origin of words

**(Freshwater Fish Labelling Etymology
in the Czech Republic and European English-speaking countries)**

Diplomová práce
magisterská

Vedoucí diplomové práce:
RNDr. Jan Řezníček, Ph.D.
Konzultant:
Prof. Lubomír Hanel, CSc.

Autor: Lukáš Novák
Studijní obor: učitelství pro 2. stupeň ZŠ a SŠ
biologie a společenské vědy

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, pouze na základě vlastních poznatků a interpretací, studia odborné literatury a všech ostatních relevantních myšlenek, včetně diskurzních přednášek vědeckých kapacit či občasných rozhovorů poskytovaných významnými osobnostmi veřejného. Veškeré literární prameny a zdroje informací, ze kterých jsem čerpal, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Praze dne 8. 4. 2011

Lukáš Novák

Poděkování

Touto cestou bych chtěl velmi poděkovat RNDr. J. Řezníčkovi, prof. Lubomíru Hanelovi, Ing. Janu Andreskovi a především své rodině a přátelům za pomoc, cenné rady a trpělivost, které mi poskytli při zpracovávání diplomové práce.

Obsah:

Úvod.....	str. 6
Jazyk, řeč, písmo.....	str. 12
Problém a cíl práce.....	str. 28
Teoretická část.....	str. 69
Jazykové rodiny.....	str. 71
Hypotézy.....	str. 94
Metody a postupy práce.....	str. 95
Výzkumná část.....	str. 96
Diskuse - interpretace výzkumu.....	str. 142
Východiska - závěrečná tvrzení.....	str. 143
Seznam použité literatury.....	str. 145
Příloha.....	str. 149

Úvod

„Slovo má lehkost větru a sílu hromů.“ (V. Hugo)

Unikátní nástroj (hlavní projev kulturnosti a kulturního ego-involvement) zvaný *jazyk* se projevuje jako celá škála mnoha rozmanitých zvuků složených v artikulovanou řeč, která je tak typickým znakem lidského rodu. Vděk za to ale patří dílem evoluci a jejím zákonům a dílem blíže nespecifikovatelné hybné energii (jež někteří degradují na pouhé označení přírodní výběr), které nám modifikovaly hlasové ústrojí (somatická adaptace) a nervovou soustavu (mentální adaptace) do té míry, že ustavily předpoklady pro vznik obrovské variability jazykových rodin, národů a jejich kultur i celých dějin, a proto má smysl se hlouběji zabývat procesy v řečové komunikaci, které dnes a denně ovlivňují směr dalšího vývoje charakteru světa a kulturní difúze, tedy prostředí, které nás utváří, obklopuje, ale zároveň uzavírá a omezuje...

„Přesto, nebo právě proto se dospělí často zdráhají přijmout vědecká fakta kvůli svým zkušenostem z dětství. Psychologové z Yaleovy univerzity poznamenávají, že dříve než se dítě naučí mluvit, vyvine se obecné chápání světa, které může přetrvávat až do dospělosti, kde se střetává s názory moderní vědy. Dospělí i děti po obdržení zprávy posuzují její důvěryhodnost podle toho, jak moc důvěřují jejímu zdroji. To napovídá, že se věda setká s tuhým odporem v místech, kde alternativní pohledy upřednostňují důvěryhodné autority, například politické či náboženské osobnosti.“ (SA 07/2007 – str. 8)

V naprosté většině případů je však podrobena celkové revizi v průběhu získávání zkušeností a erudice, především vlivem široké škály sociologických oblastí a skrze jazyk ve všech jeho podobách. Užití jazykového projevu bývá častým výrazem sociální příslušnosti, obrazem rodinného zázemí a dokladem kvality i kvantity získaného vzdělání a výchovy...

„Jedná se o záležitosti, které je velice obtížné vyjádřit. Největší překážka tkví patrně v jazyce samém. Jak poznamenal *L. J. J. Wittgenstein*, limity mého jazyka jsou i limity mého světa. Tyto limity mohou být pouze nepřímo naznačeny, nikdy je nelze vyjádřit explicitně.“ (Ostler 2005 – str. 35) Tyto limity jsou tak pomyslnou hranicí mé lidské seberealizace – překročení skýtá osvojení dalších jazyků (ne však jen jako

naplnění možnosti komunikace, ale i náhledu a případného pochopení kulturní odlišnosti, pohledu na svět skrze pluralitu společnosti). Zřejmě ne nadarmo je tak dlouho tradováno rčení: Kolik znáš jazyků, tolikrát si člověkem...

Člověk je zajatcem kultury, do které se narodil...

Ne snad, že by ostatní živočichové nebyli schopni komunikovat, a tedy vnímat nejen význam sdělení, ale také jeho citové zabarvení, případně i důvěryhodnost ... Jazyk je definován jakožto komunikace na znakové bázi, kde znak je něco, co stojí místo něčeho jiného. Pomocí takových znaků, gest, posunků a mimiky komunikuje mnoho našich biologických předků, ovšem jejich slovní zásoba, syntax či gramatické schopnosti jsou značně omezené a např. schopnost abstraktního myšlení nebyla prokázána.

„Nejúspěšnější pokusy naučit hominidy a primáty lidské řeči byly zaznamenány s lidoopy bonobo (*šimpanz bonobo – Pan paniscus*). Rozdílné uspořádání hlasového ústrojí lidí a šimpanzů však těmto primátům znemožňuje napodobit zvuk lidské řeči, a tak učení probíhá nikoli mluvou, nýbrž pomocí gestikulace nebo znaků.“ (Comrie 2007)

„Pro vizuální komunikaci (tedy nehlasovou) především mezi neslyšícími a mezi neslyšícími a slyšícími se v Evropě používá asi 30 znakových jazyků (např. BSL – British Sign Language atd.). Znakové jazyky jsou tvořeny z několika základních složek. První jsou ruce, jež slouží vytváření slovní zásoby. Vizuální symbolismus hraje významnou úlohu, i když obrazné názornosti je využíváno mnohem méně, než jest všeobecným povědomím. Druhou složkou je využívání výrazu tváře k dosažení požadovaného účinku a zároveň i jako syntaktického prvku. Třetím komponentem jsou znaky, které představují písmena, což slouží k zachycení výpůjček z mluvených cizích jazyků. Někteří badatelé zastávají názor, že evropské znakové jazyky jsou na sémantické úrovni příbuzné indoevropským jazykům v tom smyslu, že kulturní pojmy mluvených jazyků do jisté míry pronikají i do komunity neslyšících a jsou na lexikální úrovni reflektovány. Syntaktické struktury znakových jazyků jsou však překvapivě podobné, ale nezdá se, že by se příliš podobaly strukturám mluvených jazyků. Nejstarší svědectví existence znakových jazyků v Evropě nacházíme v Řecku a další v Izraeli. Z 5. stol. př. n. l. pocházejí poznámky Hippokratovy. Později podávají popis těchto jazyků *Aristoteles ze Stageiry* a *Sokrates* a ze stejného období máme

k dispozici 387 zmínek o neslyšících a jejich jazycích v Talmudu a Mišně. První informace v Británii nalézáme v Carewově: *Zprávě o Cornwallu* (1602). Nářeční členění znakových jazyků je zřejmě značné a počet místních variant v rámci BSL podle všeho přesahuje i počet variant mluvené angličtiny. To je připisováno nejméně dvěma faktorům: 1) rozvoj škol pro neslyšící od 18. století dodnes, z nichž každá užívá vlastní soubor znaků, 2) nepřátelský postoj učitelů k znakovému jazyku od 19. století až do konce 20. stol., což sice nezastavilo užívání znakového jazyka, avšak zahnilo jej do podzemí. Tak došlo k tomu, že v době, kdy anglická nářečí v důsledku procesu celonárodní jazykové standardizace ustupovala, neměl tento proces obdoby v komunitě neslyšících. Jak se zdá, podobně to vypadalo i v ostatních částech Evropy s tím rozdílem, že v menších zemích s menším počtem škol pro neslyšící se zřejmě vyskytlo i méně variant.“ (Glanville 2002)

Podle novějších interpretací vzniku a vývoje řečových dovedností byla také ztráta tělesného ochlupení jedním z klíčových kroků na cestě k vyšším stupňům inteligence. „Naše bezsrstnost měla i sociální dopady. Ačkoliv technicky můžeme zježit a stáhnout chlupy, když se malé svaly u našich vlasových folikulů smrští a uvolní, je naše tělesné ochlupení tak řídké a jemné, že toho neukážeme příliš mnoho ve srovnání s šelmami či primáty. Je možné dokonce spekulovat, že univerzální lidské rysy, jako je sociální zčervenání a složité výrazy obličeje se vyvinuly proto, aby kompenzovaly naši ztracenou schopnost komunikovat prostřednictvím naší srsti. Stejně tak se malování těla, kosmetika, tetování a jiné typy zdobení kůže nacházejí v různých kombinacích ve všech kulturách, protože vyjadřují příslušnost ke skupině, status a jiné podstatné sociální informace, dříve naznačované srstí. Používáme rovněž postoje a gesta, abychom sdělovali naše emoční stavy a úmysly. A používáme jazyk, abychom vyjádřili své myšlenky podrobněji. Z tohoto úhlu pohledu nás holá kůže jen ochladila, ale právě ona z nás udělal člověka.“ (SA 04/2010 – str. 51)

Ztráta ochlupení ve spojitosti s rozvojem myšlení a řečových dovedností je zmiňována ještě z jednoho důvodu. U rodu *Homo ergaster* (člověk dělný) byla po antropologické a paleontologické korelaci potvrzena stavba obličeje, mozkovny a nosu téměř totožná s člověkem moderního typu, také plocha těla pokrytá srstí byla značně redukována. Tělesná teplota již tedy není regulována dýcháním ústy, nýbrž pocením, a také nos již dostatečně zvlhčuje a ochlazuje vdechovaný vzduch (Dale

2002). Tento soubor na první pohled zanedbatelných adaptací zřejmě přispěl nemalým dílem k rozvoji myšlení – potřeba a možnost řešit složitější životní situace spojené s větší migrací (velký mozek) a komunikace (ústa mohou být využita k vytváření široké palety zvuků a jejich kombinací).

I přes mnoho tendencí (v různých dobách a pod vlivem rozdílných vlivů) spojit vztah velikosti mozku s mírou inteligence, nebyla nikdy prokázána jakákoliv přímá či nepřímá úměra v tomto vztahu (čím větší mozek, tím vyšší inteligence). Mnoho významných osobností vědy mělo, má i bude mít mozek spíše průměrné velikosti a jejich počet nedává prostor argumentu, že výjimka potvrzuje pravidlo. „Mozek je podle Williama Jamese (americký filosof a psycholog) nástrojem možností, ale nikoli jistot.“ (Soukup 2010 – str. 107)

„V posledních desetiletích však vědci dosáhli značných úspěchů. Díky archeologickým výzkumům máme z kosterních pozůstatků k dispozici jistou stopu vývoje hlasového ústrojí různých druhů lidoopů. Srovnání těchto nálezů s výzkumem žijících primátů objasňuje rozsah zvuků, které různé druhy mohly vydávat. Je to důležitý poznatek, protože jedním z charakteristických znaků lidského hlasového ústrojí je právě ohebnost jazyka, který tak dokáže vytvářet široké spektrum zřetelně rozpoznatelných zvuků. Primární hnací silou artikulace je rovněž tzv. *jazykový gen*. Zde se objevuje podstatný rozdíl mezi hlasovým ústrojím moderního člověka (který se podle archeologických výzkumů objevil před 100 000 lety) a neandrtálcem, který žil v období před 230 000 až 30 000 lety. Neandrtálci měli hrtan položený výše než současní lidé, v důsledku čehož byl jejich jazyk méně pohyblivý. Umístění hrtanu je u moderního člověka zřetelně odlišné od jeho pozice u jiných hominidů a primátů.“ (Comrie 2007)

„Je zajímavé, že malé děti mají hrtan umístěný ve stejné horní pozici jako jiní primáti, teprve během růstu sestupuje níže, až dosáhne bodu, v němž zůstane i v dospělosti (nicméně takto je možno trasovat všechny ostatní vývojová a mezivývojová stadia lidského plodu, který v pouhých 40 (+/-2) týdnech projde velmi zrychleným evolučním procesem – některé biologické adaptace se však plně projevují až v období postnatálním, a jisté evoluční změny, které nepozorovaně stále probíhají, postihují již tak vyvinutý organismus dospělého člověka, mohou být pozorovatelné až za tisíce či miliony let – pozn. autora).“ (Comrie: Atlas jazyků)

„V porovnání například s tradičními hudebními nástroji by lidský hlasový orgán skutečně mnoho obdivu nesklidil. Velikostí by se larynx spolu s dýchacími cestami přiřadil k nejmenším hudebním nástrojům velikosti pikoly. A přesto mohou zkušení zpěváci směle konkurovat jednotlivým mechanickým nástrojům, a dokonce i celým orchestrům. Více než půl století vysvětlovali vědci schopnosti hlasu (vytvořit píseň) pomocí takzvané lineární teorie akustiky řeči, kdy zdroj zvuku i zvukový rezonátor pracují nezávisle. Poslední výzkumy odhalily složitost chování jednotlivých součástí hlasového ústrojí i jejich interakcí. Při tvorbě lidského hlasu hrají překvapivě důležitou roli nelineární interakce, při nichž zdroj a rezonátor závisí jeden na druhém. Abychom pochopili jakým způsobem přírodní procesy hlasový orgán formovaly, musíme nejdříve zdůraznit základní požadavky, které musí zdroj zvuku splňovat - kupříkladu aby struna nebo jazýček vydržely permanentní vibrace, musí být vyrobeny z vhodného elastického materiálu, který se po deformaci navrátí do původního stavu. Elasticita je hodnocena tuhostí (poddajností) a napětím, které určují frekvenci vytvořených tónů podle exponenciální rovnice. Strunné nástroje mají pro změnu frekvence tři odlišné metody: změna délky struny, změna napětí struny a použití jiné struny. Při použití hlasového aparátu je pro změnu frekvence potřeba měnit zároveň napětí i délku hlasivek (příčně-pruhované svalstvo = prst na hmatníku). Fyzikální vzorec popisující frekvenci napjaté struny fixované na obou koncích říká, že pro maximální zvýšení frekvence je třeba zvýšit napětí a zkrátit délku. To však vyžaduje nestandardní materiály, protože většina může zvýšit napětí jen tehdy, pokud se zároveň prodlouží jejich délka. Hlasivky jsou tvořeny ze tří druhů materiálů (vazivo, svalovina a slizniční membrána pokrývající vazivovou a svalovou tkáň hlasivky, která zprostředkovává funkci přeměny energie - vzduch proudící z plic), které mají společně vlastnosti, jež u standardních hudebních nástrojů nenalézáme. Hlasivky jsou krátké a výšku tónu určuje hlavně napětí hlasových svalů. V tomto případě jsou sliznice a vazivo relaxované a slouží hlavně k šíření požadovaných povrchových vln, což udržuje vlastní vibrace. Při snižování hlasitosti tónů svaly nevibrují a jsou využity výhradně k regulaci délky hlasových vazů, pro tvorbu vyšších tónů dochází k prodlužování efektivní délky hlasivky, hlasové vazy se napínají a diktují výšku frekvence, zatímco sliznice zajišťuje povrchové vlnění. Je tedy celkem představitelné, jak komplikovaný musí být řídicí systém a inervace svalů hrtanu, aby mohla být zajištěna jemná regulace změn napětí jednotlivých součástí celého systému pro

vytváření přesných frekvencí a úrovně hlasitosti. Během těchto složitých manipulací se může náhle změnit kvalita hlasu, což je známý fenomén nazývaný *registrace*. Často je těchto změn záměrně užíváno umělecky k vytvoření dvou odlišných hlasových poloh, např. při jódlování.“ (SA 02/2008 – str. 38)

Řeč, jazyk, písmo

„Pokud je řeč tím, co činí člověka člověkem, tak jsou jazyky, které nás dělají nadlidmi. Lidské myšlení je bez funkce jazyka nemyslitelné, ale ryzí a nerozlišující jazyk je pouhou fantazií filozofů. Skutečný jazyk se vždy vyskytuje v nějaké místní variantě. Každá z nich spojuje jeho uživatele s tradicí, která trvá tisíce let. Jakmile si lidské společenství osvojí jazyk, získá díky němu přístup k široké škále vědomostí a věrouk. Jazyky nás vtahují do kulturní kontinuity, spojují nás s minulostí a zároveň umožňují poznat naše hodnoty budoucím generacím uživatelů. Jsou korouhvemi a rozlišujícími znaky lidských společenství, ale i strážci naší paměti. Jazyková historie světa vypovídá o pravé podstatě národů, o jejich proměnách a posunech. Nabízí rovněž širokou škálu vodítek pro budoucí vývoj. V roce 1898 byl německý kancléř *Otto von Bismarck* vyzván, aby uvedl jedinou rozhodující událost současnosti, a on odpověděl: Severní Amerika mluví anglicky. A měl pravdu, což ukázalo 20. století.“ (Ostler 2005 – str. 21)

„Britský matematik polského původu *Jacob Bronowski* (1908 – 1974) shledal, že nemůžeme porozumět mechanismům sociokulturních změn, dokud nepochopíme, v jakých jednotkách se odehrávají. Ve druhé polovině 20. století se objevilo několik pokusů (Richard Boyd, Donald Cambell, Frank Ted Cloak a další) o vymezení jednotky kulturního přenosu. Zvažované jednotky se měly chovat podle pravidel evoluce přirozeným výběrem. Již Charles Darwin uvažuje o možnostech působení přirozeného výběru na slova a jazyk. Inspiroval jej německý lingvista *Fridrich Max Müller* (1823 – 1900), který tvrdil, že mezi slovy a gramatickými jevy dochází k boji o přežití. Darwinovi postřehy však často můžeme chápat přímo jako anticipaci *memetiky* (vědecké studium memů, přičemž mem je vymezen jako jednotka kulturního přenosu). Vznik memetiky je spojen s rokem 1976, kdy vyšla kniha Richarda Dawkinse: *The Selfish Gene*. Jiný přístup k problematice memu zvolili Robert Aunger či Juan Delius, podle nich jsou memy komplexní neurální struktury, které jsou souběžné s komplexními strukturami DNA. Třetí typ řešení otázky povahy memu zvolil Daniel Dennett a Richard Dawkins, dle kterých jsou memy informace a ideje.“ (Soukup 2010 – str. 154 – 159)

Přestože zapříisáhlí memetikové dál tvrdí, že definice memu je nezbytná stejně jako například vymezení pojmu gen, zdá se spíše, že jde o ukázkový případ

určitého stupně manického přesvědčení o nutnosti jistých kroků, která vedou směrem k zaslepenosti, posedlosti striktně definovat vše kolem a dobrovolnému uzavírání vlastní mysli v uměle koncipovaných stěnách, kde se s časem vytrácí vědomí původního záměru a nadšení z možnosti vidět, cítit, rozumět, chápat a pochopitelně i definovat. Naneštěstí často právě mámení privilegovanosti definovat a samotné interpretace odvádí od podstaty samé – tedy nepodstatnosti a relativnosti vyslovit jakákoliv tvrzení. Z tohoto pohledu je snad zřejmé, jak malicherné se zdají veškeré slovní a často i fyzické konfrontace dvou či více rozdílných pohledů. Slovo existuje mnoho – upjatost k jedinečnosti dané formulace vytváří jazykový rozkol, který často přechází i v rozepři názorovou a osobnostní, tedy k zaujatosti, egoismu a plánovitému přehlížení zřejmého – nicotnosti naší touhy posunout encyklopedické vědění lidstva zase o kus dál.

„Dorozumívání řečí v moderní podobě se muselo objevit přinejmenším před 40 000 lety, v době, kdy začal prudký rozvoj takových složitých oblastí, jakými jsou umění, technologie a dlouhodobá kolonizace drsného přírodního prostředí. Mohlo by se zdát, že vývoj lidské řeči jasněji osvětlí více či méně komplexní studium současného jazyka. Jenže zatímco v některém jazyce lze vystopovat jeho jednoduché části snáze než odpovídající části v jazyce jiném, nebyl dosud předložen důkaz, že by některý konkrétní moderní jazyk byl složitější nebo naopak méně složitý než ostatní. Je-li jeden jazyk jednodušší než druhý v jednom aspektu, téměř jistě v jiném bude mnohem komplikovanější. Jako doklad obtížnosti takového zkoumání vztahu lingvistických celků poslouží jednoduché srovnání angličtiny a latiny. Běžná slovesa mají v angličtině pouze čtyři formy (například jít pěšky, procházet se, kráčet - to walk: *walk, walks, walked, walking*) a nejproměnlivější nepravidelné sloveso jich má osm (být - to be: *be, am, are, is, was, were, been, being*), některá slovesa mají naopak daleko méně tvarů (např. krájet – to cut: *cut, cuts, cutting*). Latinská slovesa mají oproti tomu dobře přes sto tvarů, a tak zatímco anglicky mluvící lidé užívají třeba pro kráčet stejný tvar: *(I) walk, (You) walk, (We) walk, (They) walk*, latina podobný výraz rozlišuje: *(ego) ambulo, (tu) ambulas, (nos) ambulamus, (ei) ambulat*. Pokud tedy jde o počet slovesných tvarů, je latina mnohem složitější než angličtina. Na druhou stranu v kombinaci tvarů různých sloves dokáže anglický jazyk vytvořit mnohem pestřejší paletu odlišnosti než latinský. Když pohlédneme do minulosti, měla latina v podstatě dvě formy tohoto slovesa, *ambulabam* a *ambulavi*, což můžeme za

určitých okolností překládat do angličtiny jako: *I walked* – kráčel jsem. Za jiných okolností však bude vhodnější přeložit tvar *ambulavi* jako: *I have walked* – kráčel jsem (ve vztahu k přítomným událostem a vlivu na další výpovědi – pozn. autora), zatímco *ambulabam* bude: *I was walking* (nedokončená minulost, probíhající proces kráčení v minulosti, obvykle přerušovaný jinou událostí – pozn. autora) nebo *I used to walk* (chodíval jsem), případně tvarem: *I have been walking* (probíhající nedokončená minulost s vazbou na přítomnost – pozn. autora) nebo *I used to be walking*. Na těchto příkladech je zřetelně vidět, kde má angličtina šest různých interpretací, zatímco latina jen dvě. A který jazyk je tedy v tomto ohledu složitější?“ (Comrie 2007)

„Lidská řeč je mimořádně rozmanitá a k poznání této různorodosti je potřeba prostudovat řadu jazyků. Rozložení jazyků je na naší planetě velice nerovnoměrné.“ (Comrie 2007) Nicméně i přes mnoho názorů a pokusů o striktní, systematické dělení vytvořených jazykových taxonů neexistuje ostrá hranice mezi světem přírody a světem kulturních regulátorů (kde jazyk - řeč, jakožto forma socializace, zprostředkovatele jasného přenosu myšlenek a vymezení osobní identity-JÁ, hraje bezesporu primární úlohu). Jejich interakcí naopak vzniká jakýsi mezisvět...

„Z lingvistického hlediska nečiní stávající světová populace necelých sedm miliard, ale něco málo přes šest tisíc. V průběhu dějin lidstva představuje jazykové společenství velmi přirozenou jednotku. Jazyky, jež jsou z podstaty především nástroji komunikace, rozdělily lidstvo do skupin – pouze prostřednictvím společného jazyka je skupina lidí schopna vystupovat jednotně, a proto má i společnou historii. Společný jazyk skupiny je zároveň i médiem, které zprostředkovává přístup k jejich společné historii. Tak umožňuje nejen pokračování dějin, ale dává i možnost je sdělovat. Každý jazyk se také mladí učí od starších, a tak je každý živý jazyk ztělesněním tradice. Tato tradice je z principu nesmrtelná.“ (Ostler 2005 – str. 29)

„Charles Darwin, silně ovlivněný *malthusianismem* a vedený ideou *lamarkismu*, ve svém nejslavnějším díle: *O původu druhů* (1871) tvrdil, že rozdíl mezi lidskou a zvířecí myslí je kvantitativní a nikoli kvalitativní. Učenci dlouho sdíleli tento názor, který navíc podporovaly moderní objevy v genetice. Pokud by však evoluční původ lidské mysli mohl být vysvětlen sdíleným genetickým dědictvím, tak proč nikdy žádný šimpanz nenapsal diplomovou práci či nenazpíval sbory pro Rolling Stones? Ve skutečnosti dnes totiž stále více důkazů naznačuje spíše to, že (v rozporu

s Darwinovou teorií, která tvrdí, že existuje nepřerušovaný přechod mezi myslí člověka a ostatních druhů) náš intelekt odděluje od zvířecího intelektu hluboká propast. To neznamena, že se naše psychické schopnosti objevily odnikud již plně rozvinuté. Vědci objevili některé ze stavebních kamenů lidského poznávání také u ostatních živočišných druhů. Ale tyto kameny tvoří pouze základy paláce plného zákoutí, kterým je lidská mysl. Evoluční původ našich poznávacích schopností tedy zatím zůstává spíše v mlze, avšak aplikace nových pohledů a experimentálních technologií přináší v určitých místech vyjasnění, a při troše štěstí i další díl do celkového obrazu představ a vědomosti o naší mysli, chápání, poznávání a celkové propojenosti a složitosti takových procesů.“ (SA 09/2009 – str. 42)

Statisticky zanedbatelná genetická odchylka, která se objevila v lidské rodové linii ve srovnání s rodem Pan (*Pan paniscus* = šimpanz bonobo a *Pan troglodytes* = šimpanz učenlivý) poté, co se právě od této linie šimpanzů oddělila, je zodpovědná za velké rozdíly v mnoha somatických i mentálních projevech a charakteristikách.

„Přeskupování, mazání a kopírování univerzálních genetických prvků vytvořilo mozek se čtyřmi speciálními vlastnostmi. Tyto čtyři výrazové charakteristiky, které nedávno identifikoval *Marc Hauser* (profesor psychologie, lidské evoluční biologie a evoluční biologie organismů na harvardské univerzitě - pozn. autora) na základě laboratorních studií vytvářejí to, co bychom mohli nazývat *lidstvím*:

1) Generativní počítání - umožňuje lidem vytvářet prakticky neomezené variace různých slov, pojmů a věcí. Tato vlastnost zahrnuje dva typy operací: *rekurzivní* a *kombinatorickou*. Rekurze je opakovaná aplikace nějakého pravidla pro vytvoření nového výrazu, kombinatorická operace je promísení samostatných prvků, což dává vznik novým idejím.

2) Volná neomezená kombinace idejí - jest předpokladem prolínání různých oblastí neboli domén znalostí, jako je například umění, sex, vesmír, kauzalita a přátelství, a tím vytváření zcela nových zákonů, sociálních vztahů a technologií.

3) Psychické symboly - kódují smyslové zkušenosti, jak reálné, tak imaginární, a tím tvoří základ pro bohatý a složitý komunikační systém. Tyto symboly si jejich tvůrci mohou nechat pro sebe nebo je sdělovat ostatním ve formě slov a obrázků.

4) Abstraktní myšlení - schopnost uvažovat o věcech, které nemůžeme vnímat a poznávat pomocí pěti základních smyslů.

I když se antropologové neshodují v tom, kdy přesně se utvořila lidská mysl moderního člověka, z archeologických nálezů je jasné, že hlavní transformace proběhla během relativně krátkého období evoluční historie člověka, které začalo přibližně před 800 000 lety a vyvrcholilo před 45 000 až 50 000 lety. Právě z tohoto období, které je z evolučního hlediska pouhým mrknutím oka, pochází první nálezy nástrojů složených z více částí - zvířecích kostí s otvory podobné prvním hudebním nástrojům, pohřebiště s předměty naznačujícími estetické cítění a víru v posmrtný život a symbolické jeskynní malby zachycující velmi podrobně události z minulosti a vizi vnímané budoucnosti. Neodhalují nám však, zda tehdejší malíři a jejich publikum vyjadřovali své estetické preference ohledně těchto maleb pomocí symbolů, které byly organizovány do gramatických tříd (podstatná jména, slovesa, přídavná jména), nebo zda uměli předávat tyto myšlenky stejně dobře pomocí zvuků a posunků, v závislosti na vyzrálosti a zdraví svého smyslového systému.“ (SA 09/2009 – str. 45)

Aplikace subjektivního pohledu myslícího tvora, schopného hlubších a komplikovanějších myšlenkových operací (nejen *analýzy* a *syntézy* vnímaných jevů a získaných dat) na vybranou skupinu animálního okolí vytváří úplně nové rozměry. Všechny etické normy vznikaly na pevných základech zákonů přírody... Jedinou odlišností je snad rozdílné chápání světa a společného soužití, a tím rozdílný přístup k výběru a volbě metodických (myšlenkových) postupů, reflexi a uvědomění pudových (strategických) postupů zajišťujících určité výhody a limity jedince ve společnosti.

„Mudrc hledá všechno v sobě, nerozumný všechno v druhém.“ (Konfucius)

„Metodikami rozumíme elementární badatelské postupy, společné různým vědním oborům, nabývající však v každém z nich specifickou podobu: pozorování (*indukce*), úvaha (*dedukce*), *experiment* (sem patří v jazykovědě i substituce), *abstrakce* (odhlížení od nepodstatných vlastností, zejména při postupu od sdělení k jazyku) aj. Pro jazykovědu je důležitá abstrakce, při níž odkládáme pozornost od jedné stránky bilaterální znakových jednotek a zkoumáme samostatně označující nebo označované: fonologické a morfologické úvahy na jedné straně, sémantické na straně druhé. Totéž platí o tzv. *modelování*, k němuž se uchylujeme při popisu jevů,

kteře se nedají přímo pozorovat. Příkladem z oblasti přírodních věd může být model atomu – pomocí tohoto modelu můžeme vysvětlit nejrůznější fyzikální a chemické vlastnosti, o jeho adekvátnosti se však přímým pozorováním nemůžeme přesvědčit. Také jazyk – kód uložený v naší paměti – nemůže být přímo nazírán. Dílčí modely jsou grafická zobrazení fonologických systémů nebo jejich částí, gramatických kategorií apod. Všechny nám pomáhají lépe pochopit příslušné jevy v jejich vzájemných vztazích, a to nejen z hlediska *synchronického*, ale také *diachronického* (závěry o vývoji jazyka). Každá věda má ovšem své vlastní metody bádání, představující kombinace základních postupů. **V lingvistice jsou to 4 základní metody:**

- 1) *strukturální analýza*
- 2) *typologická metoda*
- 3) *filologická metoda*
- 4) *historicko-srovnávací metoda*

Tyto metody se přirozeně do značné míry překrývají a kombinují. Do jazykovědy pronikají i metody jiných vědních oborů a jejich kombinacemi s jazykovědnými metodami vznikla řada způsobů a možností zkoumání jazyka (tak je tomu v první řadě v oblasti zkoumání zvukové stavby jazyka – jazykovědně orientovaná fonetika užívá v rozsáhlé míře metod fyziologie, akustiky a dalších). Avšak přínos k řešení základních otázek jazykovědy (podstata jazyka, jeho fungování, historie atd) je přinejmenším sporný. Exaktnost popisu jazykových jevů, uváděná zastánci tohoto směru jako přednost proti tradiční (nematematické) jazykovědě, spočívá hlavně v terminologické inovaci a v užívání matematických symbolů – takovýto výklad je tím ale srozumitelný jen úzkému okruhu zasvěcenců (nehledě na diametrálně odlišné vnímání světa a společnosti, se všemi projevy bytí, které je pro dané jedince konstituováno spíše v oblasti empatie a naladění, sledující nepopsatelnou esenci krásna – pozn. autora).“ (Erhart 1990)

Odvěká touha člověka poznávat jde ruku v ruce s touhou své poznatky interpretovat. Již z období antického Řecka a prvních polis jsou známy pokusy o systematizaci světa kolem nás, které by nám pomohly akceptovat a udržet určitá pravidla, jež podpoří další percepci a zabrání tak chaosu a deziluzi ze samotné

existence na planetě predestinované stát se svým způsobem jinou, rozmanitou, naději poskytující. Na planetě, která určuje základní hranice působení člověka...

„*Myslet globálně, jednat lokálně...*“ (V. Havel)

Člověk jest však tvor nedokonalý a touha po poznání tak často přerostla v mánii, pocit vlastní svrchovanosti a bezmyšlenkovité zbavování se tabu, která mu umožňovala život v relativní rovnováze. Je tedy morální odpovědností každého poznávajícího, aby byl schopen rozpoznat hranice, jež by neměl chtít překračovat. Hranice, které nepotřebují interpretovat, hranice, které každý spatřuje jinak daleko, hranice, jež jsou unikátní směsicí pudovosti a kulturnosti dané osoby. Jejich pozice pak dále ovlivňuje chápání světa a další směr vývoje poznání a poznávání. Dávají tak za vznik spleť sítě vztahů, akcí a interakcí.

„Čekání na konečný stav, který přivede k dokonalosti všechny lidské vlohy, by bylo v rozporu s realistickým, ba pesimistickým pojetím člověka, k němuž obvykle tíhne *I. Kant* – člověk je zvíře, které potřebuje pána. Celoživotně s Kantem polemizoval *Johann Gottfried Herder*, silněji určovaný citem a intuicí, objevitel poezie coby mateřského jazyka lidského rodu. Jeho vysoké hodnocení básnictví jako síly čerpající z původních zdrojů spočívalo na představě, že básník je tvůrcem svého lidu, který má ve svých rukou lidskou duši. Také *G. W. F. Hegel* daleko přesáhl všechny Kantovy dějinně filosofické náběhy, pro něž ostatně byla dimenze budoucnosti mnohem podstatnější – neodvažovaly se převést teleologický úmysl přírody na celé dějiny, ale jen z předpokládaného lidského určení vyvozovaly povinnost překročit, transcendovat veškerou naturální danost a snažit se o rozumově mravní zdokonalení. Také historismus *A. Comta* se, podobně jako Hegerův, vztahoval pouze na minulost, zatímco naivně věřil, že budoucnost lze utvářet ryze scientisticky, více méně definitivně a bez konfliktů. Jeho předpoklad, že umělý řád nutně spočívá na řádu přírodním, který je mimo naši tvárnou schopnost, by byla banální, kdyby Comte přírodními zákony nedeterminoval i celý komplexní *ordre artificiel* – což znamenalo opřít civilizační dynamiku o konstanty sociální statiky, případně ji biologizovat.“ (Loewenstein 2009 – str. 229, 235, 271, 314)

„Nicméně již Parmenidova věta – *Člověk je mírou všech věcí* – by mohla varovat před nepřiměřenou, antropomorfní mírou současnosti.“ (Loewenstein 2009 – str. 19)

Vytvořit jakousi mapu a postihnout pravou a pravdivou podstatu a komplikovanost vztahů světa člověka a přírody v nejširším smyslu slova je prakticky nemožné. Ne vše je možné vložit do tabulek a dogmatizovat. Tím nechci nijak hlouběji polemizovat s představami, které pracují s matematickým, algoritmickým či čistě pragmatickým popisem světa. Nicméně v „pojetí světa, které navrhovali astronomové a matematici 16. století, se postupně stával nekonečným prostorem bez centra, naplněným vesmírnými tělesy, podobnými naší Zemi. Matematicky zdůvodněná teorie zatlačovala poezii oduševnělé přírody i dětinský egocentrismus, podle něhož byla veškerá příroda stvořena jen kvůli člověku. *Ernst Haeckel*, jenský zoolog, ve svých hojně čtených *Die Welträthsel* konstatoval, že ubohý stav našich veřejných, státních, právních a školských zařízení plyne ze skutečnosti, že jejich představitelé ignorují velkolepé pokroky přírodních věd 19. století. Místo přírodovědného vzdělávání prý vládou pověra a ohlupování, antropistické velikášství, které člověka staví do protikladu k ostatní přírodě, případně jej považují za její konečný účel, a věří v podivné názory, jako je svobodná vůle a odpovědnost za vlastní jednání. Tento darwinista se sice v jednotlivých bodech své kritiky nemýlil, ale jeho nezměrná důvěra v jedinou kompetenci přírodovědných metod, nota bene výlučnou vládu zákonů biologie, je nám dnes přece jen cizí.“ (Loewenstein 2009 – str. 79, 344)

Není snad vědomí nepoznaného, netušeného a nemožnosti poznat a uchopit vše právě to, co aktivizuje naše myšlení a zabraňuje ustrnutí v bodě pocitu absolutního vítězství a ovládnutí přírody? „Proměna malých uzavřených pospolitostí ve větší, volnější sociální sítě se specializovanými sektory vytvořila kromě šancí svobody také aktuální znejistění, bezradnost a novou, komplexní závislost. Narazili jsme již na nový druh racionality co do postoje k přírodě, která pro životní pocit novodobé Evropy představovala sféru potencionálního ovládnutí. V teorii byla příroda nadále normou, v praxi států zemí nikoho, jíž se člověk (tj. Evropan) mohl dle libosti zmocnit a užívat ji pro své potřeby.“ (Loewenstein 2009 – str. 120)

„Lidstvo jde vpřed, ale člověk zůstává pořád stejný.“ (J. W. von Goethe)

Naštěstí i naneštěstí se dá příroda vždy v pravý čas připomenout, abychom byli nuceni si uvědomit, jak niterné a pomíjivé jest naše bytí a jak moc jsme stále závislí na přírodním světě, materiálně i morálně. Představy a výroky o určité

individuální nezávislosti se tak jeví přinejmenším jako utopie... Tedy slovy *K. R. Poppera*, naučme se říkat: *Já nevím...*

Je ale potřeba spatřovat v tomto přístupu jistý hlubší smysl, nikoliv snadný únik od interpretace poznaného. Jde o principiální právo a povinnost každého z nás připustit minimální možnost, že určité tvrzení je nesprávné... Vracíme se tak k samotným základům filozofie vědy - falsifikace (nikoli verifikace) jest hybnou silou progresu a pomáhá filozofii překonávat známé neznámé, jakožto protiklady absolutní skepse.

„Jsou věci, o kterých je lépe příliš nepřemýšlet, věci, pro které jsou prostá slova nejlepším oděvem.“ (W. B. Yeats)

„Co člověk nedokáže říct, musí přejít mlčením.“ (L. J. J. Wittgenstein)

V momentu, kdy mýtus nahradil logos, se často pozornost soustředila spíše na momentální nadšení z náhlé možnosti vyslovit závěry a východiska, která považujeme za pravdivá a jediná správná, a tudíž prospěšná dalšímu bádání, a tedy správná a pravdivá... Čím více jsme pohlceni tušením pravdivosti, tím více se vzdalujeme skutečnému (pravému) poznání...

„Pravé poznání začíná destrukcí běžného poznání.“ (J. G. W. Hegel)

Přesto je potřeba si přiznat, že určitému stupni “dogmatickosti” našich tvrzení se nevyhneme, alespoň v případě primárního a sekundárního vzdělávání. Je vhodné předávat konkrétní poznatky v určité míře faktičnosti. V dalších stupních vzdělávání je pak odpovědností každého kantora ukázat možné přístupy, jak podrobovat takto “slepě” získané vědomosti myšlenkové revizi – uměřené a opodstatněné skepsi.

„Je chybou nevěřit ničemu i věřit všemu.“ (W. von der Vogelweide)

Na této cestě na nás číhá řada nástrah... První v podobě nechuti a neochoty se dále vzdělávat (přestože potřeba poznávat nové by měla patřit mezi základní lidské potřeby). Bez přílišné kalkulace, která však může za jistých podmínek být potřebnou motivací. Překonáme-li takovouto deziluzi, okamžitě se objeví další pomyslná překážka, a sice pocit, že je mi vše jasné... Odoláme-li takovému pokušení, vstoupí do našich životů tušení moci a její mocná přitažlivost. Právě pocit neomezené imunity a nadřazenosti se stal novodobým morem, který zachvátil mnohé

jedince, a ti podivnými způsoby dosáhly vyššího postavení a prestiže na základě vizí o vlastní predestinaci vůdce zhoubných hnutí (fašismus, komunismus...).

V rozhovoru Dory Kaprálové s Bedřichem Loewensteinem o jeho knížce krátkých úvah *Pêle-Mêle* zaznívá zajímavá myšlenka o nesporném postižení zemí, jež prošly totalitárními režimy, a především určitém pocitu nutnosti dnešních generací vypořádat se s touto minulostí... „Všichni jsme postkomunisty. Všichni jsme nějak poznamenaní, náš jazyk a žargon, vzdělání, kladení problémů a mentalita, to všechno je těžké smazat. Máme rány, které si lížeme, někdo z toho, že podlehl pokušení, jiný zas že mu zničili životní sen. Předpona anti- někdy zastírá, že jsme se s něčím nevyrovnali. Překonání fašismu je něco jiného než jen být proti. A stejně se to má s komunismem: je možné ho odmítat, a dodatečně tak kdekdo činí, ale překonání je prostě něco víc než pouhé odmítnutí.“ (Kaprálová 2011) Nezbyvá než aktivně věřit, že další nadčasová proroctví a oduševnělá tušení v dílech Karla Čapka zůstanou patrná jako Damoklův meč i v dalších životních zkouškách lidského rodu. Jen časté připomínání a uvědomování si chyb minulých může zamezit jejich tupému opakování a páchání dalších omylů na cestě za vizí pokroku. „Dnes už pokrok není z principu žádná velká víra, jako byla v devatenácté století, je to spíš snaha zabránit negativním důsledkům. Mění se to či ono, ale v žádný jediný velký pokrok už nevěříme. Nebo možná ještě existuje v některých rozvojových zemích, ale my víme, že pokrok v jedné sféře neznamená nutně pokrok v oblasti druhé, je to vždy spojeno s nečekanými problémy. Do něčeho jdeme a nakonec se ukáže, že nevíme do čeho. Např. ekologie a ekologická hnutí jsou spíš hašením, snahou zachránit něco nenahraditelného nebo co nám bere základnu dalšího života. To je jistě záslužná činnost, ale není nesena vírou v pokrok v tom smyslu, jako jsem to chápali před sto lety. Neznamená to, že se nedějí pokroky - v lékařství, technice, ve vědě. Ale to je něco jiného než víra v pokrok ve smyslu někdejšího pokrokářství.“ (B. Loewenstein)

Navzdory obrovskému pokroku (posunu) na poli biotechnologií a zdařilým aplikacím nových orgánů vypěstovaných z kmenových buněk, stárí a smrt odvrátit nelze (zatím – navzdory všem teoretickým závěrům futuristů a kyberbiologů a vizionářů). Ovšem i v případě, že budeme schopni pěstovat “náhradní díly“, které budou připraveny k výměně poškozených orgánů, a tím prakticky prodlužovat život, jde především o kvalitu a smysl života, ne jeho délku... Navíc je více než zřejmé, že

nahradiť tak komplikovaný orgán, jakým je lidský mozek, je slušně řečeno nesmysl rovnající se ideji komunismu, která se v něm zrodila...

„Lidé vždy chtěli přelstít neodvratnou smrt, ať už ovlivňováním vzpomínky pozůstalých nebo představou dalšího života na onom světě. Nyní se tato touha projevuje jako převod velkých depozit dějinné pouti lidstva do pevného a stále rostoucího podkladu nezvratného pokroku, což je sotva ověřitelný transfer. Hlavní potíží myšlení pokroku je (post)moderní zákaz teleologie, ztráta nezpochybnitelného Archimedova bodu, který spojuje současnost se ztracenou minulostí a dosud neexistující, otevřenou budoucností. Naše potíže, praví fyzik *F. C. von Weizsäcker*, nepocházejí z nedostatečné nadvlády nad silami fyzického světa, nýbrž z toho, že jsme ztratili klíč k podstatě člověka.“ (Loewenstein 2009 – str. 506, 515, 518)

„*Who Wants To Live Forever?*“ (Brian May - Queen)

Avšak ani vědomí vlastní konečnosti nás neopravňuje rezignovat na naplnění a využití času, který je nám poskytnut prožít...ne zneužít ani odžít. Není právě toto vědomí (i nevědomí zároveň) hnací silou, životodárnou energií, jež tak často vzýváme ve chvíli tušení hodiny poslední? Něco, co myslící bytost redukovala na pojem Bůh, k jehož vytoužené milosrdnosti se ve slovech posledních tak často uchylujeme? Jen těžko si lze představit, že by existovala pouze jediná rasa, jediný jazyk (uměle vytvořený), jediná kultura zbavená všeho biologického a přírodního... Vždyť i takovýto *kyborg* by byl stále jen produktem lidského mozku a mysli, která je jediná nezpochybnitelná. Opačným extrémem je představa možnosti výběru sady genů, rasy, kultury a v nejděsivějším případě i umělá kreace nových ras či určování a kontrola směru vývoje samotné evoluce včetně kulturních znaků a normativů ...

„Lidské kultury se mohou od sebe odlišovat jazykem, hudebními formami, morálními normami nebo artefakty. Z pohledu jedné kultury se praktiky jiné kultury zdají často bizarní, někdy odporné, mnohdy nepochopitelné a občas amorální (při větší míře nepochopení se stávají právě tyto momenty ohniskem vzniku předsudků a xenofobního náhledu na multikulturalitu světa - pozn. autora). Žádný jiný tvor nevykazuje takovou variabilitu životního stylu. I přesto jsou šimpanzi, ostatní lidoopi i jiní zástupci živočišné říše při studiu původu lidské mysli pro nás stále zajímaví a důležití. Jen pokud vědci zjistí, které mentální schopnosti sdílíme s ostatními druhy a

kteřé jsou výhradně lidské, mohou také doufat, že se jim jednou podaří sestavit celý příběh toho, jak jsme se stali ze zvířat lidmi.“ (SA 09/2009 – str. 46)

„Od zvířat se lišíme relativní velikostí určitých oblastí v mozkové kůře, a také způsobem, jak jsou tyto oblasti propojeny. Právě tyto rozdíly daly vzniknout specifickému druhu myšlení, které nemá analogii v celé živočišné říši. Zvířata samozřejmě také vykazují promyšlená chování, která vypadají jako předchůdci některých našich schopností (např. výroba předmětů = artefaktů, pomůcek, za určitým, konkrétním účelem). Samci lemčiků si staví velkolepé architektonické konstrukce z větvíček a zdobí je pírky a barvou z rozmačkaných bobulí, aby tak přilákali samičky. Šimpanzi pak byli pozorováni, jak používají nejen upravené přírodniny k louskání ořechů a konzumaci termitů, ale i dřevěná kopí k napichování komb ušatých schovávajících se v dutinách stromů. Experimentální studie navíc ukázaly, že řada zvířat zná empirickou fyziku, která jim umožňuje zobecňovat i mimo jejich každodenní zkušenost, a tím vytvářet nová řešení při vystavení novým výzvám v laboratoři. V jednom takovém pokusu byl orangutanům a šimpanzům představen zabudovaný plastový válec, na jehož dně ležel burský oříšek. Podařilo se jim dostat k pamlsku tak, že srkali vodu z fontánky a poté ji plivali do válce, takže oříšek vyplaval na hladinu. Zvířata také často vykazují sociální chování společné s lidmi. Řada studií prokázala, že různé druhy, jako např. psi domácí, malpy kapucínské a šimpanzi protestují proti nerovnoměrnému rozdělování potravy a vykazují tak to, co ekonomové nazývají *averze vůči nespravedlnosti*. Ovšem jakmile překonáme pocit fascinace těmito projevy, musíme čelit faktu, že i přesto mezi lidmi a ostatními živočišnými druhy existuje pomyslná propast - tato jest patrná především pokud porovnáme lidský jazyk s komunikací ostatních druhů. Jakmile se moderní mysl rozvinula, umožnila našim předkům prozkoumat neobydlené oblasti země a vytvořit jazyk vhodný k popisu nových událostí i k vytvoření představ o posmrtném životě. Zatím nemáme jinou možnost, než připustit, že naše mysl je velmi odlišná od našich nejbližších příbuzných - primátů a že zatím nevíme příliš mnoho o tom, jak tento rozdíl vznikl. Ačkoli si šimpanzi i ostatní zvířata zjevně dělají plány a zvažují přitom minulou zkušenost i současné možnosti, neexistuje důkaz, že by dokázali přemýšlet v rozporu se známými fakty - představovat si světy, které by nikdy nemohly existovat. Naše morální systémy jsou však založeny na této psychické schopnosti. Stala se tím naše mysl tak výkonnou, jak by mohla být? U všech forem lidského vyjadřování -

včetně světových jazyků, hudebních skladeb, morálních norem a technologických forem - pravděpodobně nedokážeme vyčerpat všechny možnosti, které jsme dostali. Existují významná omezení v našich schopnostech představit si všechny možné alternativy. Pokud naše mysl čelí vrozeným omezením ohledně toho, co mohou do sebe pojmut, potom pojem *thinking outside of the box* (nekonvenční, inovativní myšlení) je úplně špatný - jsme stále *uvnitř té krabice*. Stejně jako si šimpanzi nedokážou představit, jaké je to být člověkem, ani lidé si nedokážou představit, jaké je to být inteligentním mimozemšťanem. I když se o to pokusíme, nedokážeme uniknout z krabice, kterou představuje lidská mysl. Jedinou cestou ven je hypoteticky další evoluce, revoluční přemodelování našeho genomu, a jeho potenciál vytvářet úplně nová nervová spojení a struktury. Takové změny by daly vzniknout nové mysli, která by se dívala na své předky stejně, jako my hledíme na ty své - s respektem, zvědavostí a pocitem, že jsme osamělé příklady vyšší inteligence ve světě jednoduchých myslí.“ (SA 09/2009 – str. 49)

Skutečně se tedy neobejdeme bez tabulek, taxonomie a striktního dělení do skupin a následných podjednotek (“škatulkování”) všeho, co jsme díky naší mysli schopni poznat a pojmenovat? Je empirické poznání, založené na předkládání fakt, jediné akceptovatelné? Pokud ano, je tím i podstatné a pravdivé? Zřejmě ano - pokud zůstáváme na povrchu a takto uměle formulovaný systém nám poskytuje jistotu a stabilitu... „Ovšem aby byla naplněna podstata funkce informativní, musí v přírodě objektivně existovat nějaká úroveň, která těmto jednotkám odpovídá. Existují naprosto praktické výhrady vůči používání taxonomických kategorií. V přírodě nic takového neexistuje a jejich použití může být aktivně zavádějící, jelikož vytváří iluzi komparability. Ekologie, morfologie, genetika - nic z toho nám neumožňuje rozdělit přírodu do diskrétních, nepřekrývajících se celků. Identifikovat úroveň, na které by se uskupení organismů stávala fundamentálními jednotkami známými jako druhy. Ve všech těchto oborech můžeme rozeznat vlastní hierarchie, analogické s hierarchickým uspořádáním kladů na stromě života. Tyto hierarchie nejsou o nic méně reálné nebo důležité než ta, kterou lze odvodit ze společného původu (přes dvě stě let zkušeností ale říká, že pouze ta poslední, genetika, se hodí pro komunikaci ve všech oborech biologie). V bezúrovňové nomenklatuře se rozsah jmen může měnit jen tehdy, když se mění fylogeneze, v úrovňové navíc ještě tehdy, když se změní vkus. Pak ale také existují filozofické argumenty proti úrovním, během

kterých biologové užívají výrazů jako ontologický, biologická entita a další.“
(<http://pan-aves.blogspot.com/2010/11/o-druzich-jejich-jmenech-co-s-nimi.html>)

Neznámá prostředí a nevědomí vždy vyvolávají určité xenofobní pocity, pocity úzkosti a neopodstatněné reakce. Zároveň nás přirozeně vábí svou tajemností a při hlubším bádání, vzhledu do vybrané problematiky, je nutné se smířit s narůstající nejistotou a možností konfrontace. Stejně jako jsou všechny teorie (více či méně potvrzené) podrobovány neustálé kritice a testování.

„Tak dlouho, jak existuje vyprávění příběhů, rozhodování pří a léčivé rituály, existují i jejich dějiny, jež ústně předávali vzdělaní členové komunity, kteří je znali z paměti. Paměť starších představuje velice cennou banku naplněnou písněmi, zkušenostmi, znalostmi, mapami, recepty a tradovanými pověstmi. Při učení z přednesu hrál vždy důležitou roli subjektivní faktor stejně jako praktická omezení objemu toho, co bylo v silách jednotlivce si zapamatovat – pokud se nevyskytla organizovaná skupina strážců paměti. Nadto z pohledu moderního historika orální tradice vždy vykazovala tendenci k neautentičnosti, pozměňování předávaného sdělení. V praxi bylo třeba kousek po kousku ústní tradici upravovat tak, aby odpovídala potřebám stávajícího světa. Vše vyřešil zázrak písemného záznamu.“
(Ostler 2005 – str. 32)

Bez možnosti vyslovit vlastní závěry, interpretovat své poznatky a být snad někdy pochopen či dokonce inspirující pro další pokračovatele, by i největší myslitelé a vědci své doby zůstali jen vyhořelými hříčkami osudu. Osvojení řeči a pravidel rétoriky otevírá bránu poznání, násobí možnosti přístupu ke zdrojům informací, jež mohou být využity. Přináší ale také řadu hrozeb, jsou-li zneužity ku prospěchu určité rasy, národa, etnika. „Potřebuji něco, co má svou identitu, něco, na co se dá spolehnout, vědět, že je něco na svém místě, tak nějak v pořádku. Skutečně je podstatné, zda mám či nemám pravdu. **V pravdě se skrývá jakési latentní nebezpečí pro demagogii a manipulaci.**“ (Havel 1993 - Inventura Febia)

„Metafyzické dogma svrchovanosti lidu se nejpozději od Francouzské revoluce ocitlo v podezření, že se hodí spíše k destrukci stávajících poměrů než k racionálnímu tvoření.“ (Loewenstein 2009 – str. 319)

Nová doba je velmi komplikovaná a vyžaduje komplikované přístupy. Je nutné oprostít se od jednoduchých řešení a neuvažovat jednoduše. Jen tak budeme

schopni čelit nástrahám propagandy, slovíčkaření a slovní manipulaci. Budeme moci formovat vlastní názory, podrobovat je uměřené sebekritice a nepodléhat módním vlivům. Budeme akceptovat pluralitu názorů, jazyků, kultur a světa kolem nás...

Díky novým poznatkům se uchopení celku světa stále více vzdaluje konečným závěrům. Dochází k určité roztržitésti interpretace světa (v duchu demokracie a svobody), která nicméně nabízí další východiska a širší paletu náhledů na dané téma. „*John Dewey*, vůdčí americký pedagog počátku 20. století, se domníval, že nestabilní americký způsob života stál svým způsobem u zrodu *teleologického myšlení* – chápe svět jako neustálé vytváření, které svou podstatou míří na budoucnost, na úspěšnou životní praxi. Dewey se drží zásady, že nositelem tvůrčího myšlení a neodmyslitelným orgánem každé reformy je vždy jednotlivec, že individuálnímu rozumu jako takovému připadá ústřední postavení v lidském životě. Naopak v nedostatečné ochotě vypořádat se se změněnými podmínkami shledává pouze nedostatek inteligence. Konzervativní víra v osud je pro něho myšlenková lenost, zatímco být rozumný znamená rozpoznat věci v jejich roli překážky a pomůcky. Znamý etolog *Konrad Lorenz* značně překonal kritiku přítomných deformací, když z hlediska selekce a zachování rodu zatracoval rozhodující jevy moderní civilizace coby patologické omyly. Vývoj lidského druhu a kultury spočívají na obdobném základě, totiž na uchování osvědčených zkušeností – tato zkušenostní báze se mu zdá životně důležitá pro udržení společenství, v každém případě považuje tento nositel Nobelovy ceny za zhoubný názor, že zásobu předracionálního vědění lze bez problému nahradit racionálními poznatky.“ (Loewenstein 2009 – str. 403, 490)

„Otázkám vzniku kulturních zvyků a ideálů věnoval Lorenz pozornost v práci: *Evolution of ritualization in the Biological and Cultural Spheres* (1966). Podle něj kulturní zvyky a rituály představují podobné znaky jako dědičné znaky u různých druhů organismů, základ kultury je utvářen konceptuálním myšlením a jazykem.“ (Soukup 2010 – str. 126)

„*Lidi je třeba učit, jak mají myslet, ne co si mají myslet.*“ (G. Ch. Lichtenberg)

„Ve vězení je všechno zakázáno, nic se nesmí a člověk si na to zvykne. Když ovšem vyjde na svobodu, přepadne ho pocit, že je vše dovoleno. Ta ztráta smyslu pro řád bývá důvodem, proč se tolik vězňů do vězení vrací. Zažil jsem lidi, kteří tam

byli mnoho let, těšili se ven a za tři dny byli zpátky. Nepochopili, že svoboda má také svá pravidla.“ (Havel 2011 – MF Dnes) „Jako v povídce Franze Kafky (Proměna, 1915) stal se svobodný subjekt ošklivým hmyzem, jehož lidství je stejně sporné, jako zaměření dějin na kulturní vymoženosti.“ (Loewenstein 2009 – str. 403)

Problém a cíl práce

Problém:

„Podle představ starých Egyptanů stvořila svět myšlenka a slovo boha-stvořitele Ptaha (resp. Atuma) – v tom smyslu byly srdce a jazyk stvořitelskými orgány. V biblických textech může jazyk (řeč) podávat svědectví o nitru člověka. Jazyk může být symbolem výřečnosti i mlčenlivosti (stejně jako ryba – pozn. autora).“ (Lurker 2005 – str. 191)

„Jazyk je dýka žen, a ty ji nikdy nenechají zrezivět.“ (čínské přísloví)

„Užití jazyka je běžně podmíněno nejen kulturně, ale i esteticky a individuálně, slova jsou velmi často užívána v jiném než ve svém doslovném (slovníkovém) významu. Nedoslovné užití slov je tak běžné a přirozené, že ho bez problému užívají i malé děti. Jazyk je na obratnosti, metaforičnosti a třeba i tělesné zkušenosti člověka postaven. Lingvistika je založena na metafoře jazyka, který je možno vydělit, o kterém je možné mluvit samostatně. Dovolme si metaforu příbuznou, leckde už použitou (a protože jsme v Česku, tak strukturalistickou): Vystříhneme-li z pavučiny její jádro, uzel důležitých vláken uprostřed, co bychom zjistili o pavučině? Něco ano, například styl kladení vláken a způsoby jejich spojování, případně jejich tloušťku a složení. Jenže pavučina jako taková se nedá redukovat na své jádro. Daleko důležitější poznatky o ní přináší zkoumání pavouka, much, které se zachytily, vláken, která drží pavučinu na zdech, kmenech či stéblech kolem...a vůbec sama ta stébla, zdi a kameny, počasí a celkový kontext. Vyslovme kacířskou myšlenku, že sama pavučina (jazyk) je mnohem více svým okolím, kontextem, pavoukem, počasím a zdmi či stébly než nějakými vlákny a jejich spojením. Řekněme, že sama fyzická pavučina vůbec pavučinou není.“ (Švec 2005) I když ji odnesete do laboratoře pod mikroskop, téměř nic důležitého se o ní nedozvíte a pravděpodobně tak budou zformulována jen prázdná tvrzení v intencích zdání, tušení, vystavení, naladění a projevu oné pavučiny v reflexi konkrétního jedince a v rámci konkrétně zformulovaného záměru a předpokladu.

„Lingvistika, přes všechnu shromážděnou duchaplnost (a nemá smysl předstírat, že jí v úplnosti obsáhla), a její následovníci navršili a dál vrší téměř

nekonečné pohoří poznání, faktů a teorií jazyka – jinak řečeno básní, které jsou leckdy krásné a leckdy moudré. Přesto se jedná pouze o velmi nedokonalý popis jazyka (jako je biologie nedokonalý popis života). Každý uměle vytvořený systém je nedokonalý. Kdo by chtěl DOBRĚ popsat přírodu, musel by stvořit novou. Také lingvistika jistě nedokonalou zůstane (a tím si snad také zachová punc humanity – pozn. autora), ale právě díky tomu má i nespočet cest, kterými se může dále ubírat.“ (Švec 2005)

„Dokonalost lze ukázat jen na pozadí nedokonalého, jako jeho protiklad, a naopak nedokonalá reálná pospolitost potřebuje obraz nerelativní jako svůj mýtický, symbolický pravzor.“ (Loewenstein 2009 – str. 15)

V dnešní době je snad již schopna spolehlivě polemizovat o dělení jazyků do různých skupin, jejich historii a posvátnosti, ale stačí to? Nejedná se jen o další umělý systém, který bylo nutno definovat? Není právě jazyk oním humanistickým světem přírody? Tak komplexním a spleťtým, autonomním a nepopsatelným, neuchopitelným a nevinným, přesto tak bezbranným a snadno zneužitelným ku prospěchu určité skupiny.

„Neznalí lidé mohou být snadno donuceni, aby věřili.“ (M. T. Cicero)

„Lingvistika předpokládá, že existuje jakýsi nástroj (systém), díky kterému jsme schopni dávat konkrétním soustavám zvuků či grafických obrazců smysl, případně díky kterému umíme generovat nekonečný počet gramaticky správných vět. O povaze, univerzalitě či vůbec podobě takového nástroje je však dosud schopna říci jen velmi málo, občas za něj považuje cosi podobného matematice. Věřící, že svět se dá rozdělit na mluvené a na cosi, o čem mluvené vypovídá. Jako typická věda odmítá připustit pluralitu omezenosti a zoufale hledá jednotný nástroj popisu. Dalších možných cest je přitom mnoho. Má-li se lingvistika opravdu zabývat jazykem se vším, co k němu patří, nemůže zůstat zavřená v kleci, která se zdá být jejím současným předmětem, a musí se otevřít řadě nových zkoumání předmětů. Jako každá věda je i opravdová lingvistika touhou, jejímž předmětem nakonec není jen jazyk, ale celý svět.“ (Švec 2005)

„Jazyková historie sama o sobě minulost nevysvětluje ani nepředpovídá budoucnost. Existují tisíce jazyků a jejich relativní velikost se neustále dynamicky

mění. Z kteréhokoli z nich může povstat zásadní inovace, a inovace se zejména v současném (post)moderním prostředí šíří velice rychle.“ (Ostler 2005 – str. 21)

Pouze málo lidí si v “běžném” životě uvědomuje, jak spontánní a přirozený jest vývoj jazyka, jakožto primárního projevu naší kulturnosti. Často vzhlížíme k výšinám či zkoumáme hlubiny v touze poznat nové formy života, nové projevy bytí... Stačí přitom zůstat nohama na zemi a více vnímat projevy bytí jazyka (adresáty, adresanty, adresovanou informaci a jejich vzájemné vztahy a propojení). Jeho rozmanitosti, které se snad vyrovná právě a jen onen pestrý svět přírody, jenž nás obklopuje a spoluutváří. Díky němu (tomu), a jistým dílem náhody, můžeme se pyšnit unikátním adaptačním mechanismem, který jsme tak mohli pojmenovat – **jazyk**. Svou vděčnost bychom mohli vyjádřit alespoň akceptací zřejmého – tedy zpětné odezvy environmentu na nepřiměřené zásahy člověka do jeho autonomie.

Stejně tak destruktivní mohou být nepřiměřené a neopodstatněné zásahy do autonomie jazyka. Jazykovědci z Ústavu českého jazyka a teorie komunikace na Filozofické fakultě University Karlovy na příkladu upozorňují, že nová slova nevznikají tak, že si je někdo vymyslí a napíše do knihy. Především by měla být potřebná a musí je používat široký okruh lidí. „Nelze mocensky zasahovat do struktury jazyka, který se přirozeně vyvinul v komunikaci lidí. Není tu od toho, aby plnil něčí ideologické představy,“ vysvětluje Robert Adam, ředitel tohoto ústavu (Spáčil 2010 – str.9). Stejně tak dobře můžeme v tomto případě aplikovat myšlenku amerického kulturního antropologa *Georgea Petera Murdocka* (již z roku 1956). Podle Murdocka „každá inovace, která byla sociálně akceptována, jakoby vstupuje do kompetice o přežití. Pokud se ukazuje jako prospěšnější než její alternativy, kulturní zvyk přetrvává, ale když přestane přinášet srovnatelná uspokojení, bude mizet a případně zcela zmizí“ (Soukup 2010 – str. 163).

„Vedle latinky existuje řada jiných abeced. V hebrejském písmu má každý znak kromě své vlastní fyzické podoby i svůj osobní, tradovaný mystický význam, stejně jako příběh či příběhy, který se k němu váží. Dejme tomu *Alef*, první písmeno hebrejské abecedy, je nejen prvním písmenem jména prvního člověka (Adama), ale i prvního žida (Abrahama) a začíná jím první z přikázání. Nejenže se díky takovým souvislostem všechna písmena lépe učí a pamatují, ale celá písemná kultura s takovým písmem dostává nový rozměr. V každém znaku je shrnuta moudrost přírody a mnoha životů a souvislosti mezi písmeny a řečí, stejně jako mezi řečí a

životem nejsou náhodné. Stejně tak má význam i abeceda (v tomto případě *álefbeta*) jako celek.“ (Švec 2005)

„Jazykový znak (ani zvuk, ani grafém) nemusí být zcela arbitrární, jeho motivace může být samozřejmě u různých jazyků různá, pokaždé je ale hluboká. To, že jsou slova a písmena různá, neznamena, že jsou náhodná, každé z nich má dlouhou historii, svůj vlastní význam a zákony. Slova a písmena jsou inspirována přírodou, světem kolem člověka. *Kaligrafie* je prastaré umění a nejde jen o řemeslo pěkného psaní nebo o estetickou působivost napsaného. Kaligrafie hledá a nachází souvislosti mezi písmem a přírodou, obecněji mezi čímkoliv, co stvořil člověk, a světem kolem. Je-li písmo něčím motivováno, je to často právě hloubka údolí, výška hor, vznešenost stromů nebo elegance letu orla.“ (Švec 2005)

„Díky textovým editorům na počítačích má student možná jakési obecné povědomí o tom, že existuje *kurzíva* (proč je nakřivo?) a různé fonty, z nichž některé jsou pro seminární práci použitelnější a jiné méně. Ještěže existují řemeslníci a výtvarníci, kteří tradici písma a jeho významu přenášejí dál, (viz např. www.pismolijna.cz) a různé počiny nadšenců, jako jsou některé výpravné knihy o písmu či jako byla dvě čísla revue *Souvislosti* (2/1999, 3/2004), která se různými druhy písma zabývala v celých blocích. Daniel Samek tam o staroirském *ogamu* píše, že v žádném případě tu nejde pouze o přenesený význam, abeceda je tu skutečně postavena na roveň struktuře světa přesně tak, jak to dokládá třeba pyramidální soupis poměrné dlouhověkosti různých bytostí nazvaný též *abeceda světa* (aipgitir in betha).“ (Švec 2005)

„Lingvistika (či spíše jednotlivé lingvistické koncepce) mají určitý filozofický základ (tak jako má v hloubce každý výrok, který vyslovíme). Lingvistika našla už mnoho odpovědí na to, co je jazyk. Často se o jazyce mluví jako o odrazu skutečnosti, jako o jejím zachycení, zjednodušení, pojmenování nebo zkomolení. Jazyk je to jediné, k čemu máme opravdu přístup, jazyk mění a strukturuje skutečnost. I s tak obecnou koncepcí se dá sympaticky hrát a dosáhnout tím zajímavých pohledů nejen na jazyk, ale třeba i na skutečnost samu. Předpokládaný vztah jazyka a skutečnosti můžeme obrátit nebo dokonce postavit na úplně jiném základě - jazyk nejenže skutečnost strukturuje, jazyk sám skutečností je. Málokdo, vyjma přesvědčených nihilistů a solipsistů, by se pokusil vážně tvrdit, že jazyk neexistuje. Jazyk sám je svého druhu realitou, má všechny znaky skutečnosti a jako

realita se sám chová. Je možné, že se skutečnost řídí jednotnými zákony. V hluboké vrstvě obecnosti se většina jsoucna chová podobně. Jazyk je skutečnost, a protože jsme jeho fungování schopni docela dobře pozorovat, může nám sloužit ne jako kostra, jež chápe skutečnost jako strukturující a popisující, ale jako ukázka této skutečnosti, kterou je možné dobře zkoumat. Skutečnost, a nejen lidská, je možná stejně nezachytitelná, alogická, mnohovýznamová a přece významonosná jako jazyk. Jazyk je mimo jiné i součástí, nikoliv jen odrazem skutečnosti, řídí se stejnými zákony jako ona. **Pozorování jazyka je možná skvělá škola pro orientaci ve světě, protože pozorováním (a především užíváním) jazyka získáváme vědění o skutečnosti samé.**“ (Švec 2005)

„Strukturalisté pohřbili mladogramatickou představu o neměnných a bezvýjimečných zákonech vývoje jazyka. Pražský lingvistický kroužek znemožnil Jiřího Hallera za jeho puristické úsilí při hodnocení uměleckého jazyka. Kvantová teorie a teorie relativity zpochybnilly Newtonovy představy o fungování světa. Budoucnost se jistě vysměje dnes tak úspěšné matematické lingvistice i její představě o tom, co všechno lze kvantifikovat či převést do binárních opozic, podobně jako se už téměř vysmála možnosti strojového překladu. Přesto... Díky mladogramatikům víme, že jazykový vývoj má pravidla a dovedeme je popsat. *Jiří Haller* má za sebou díky své pozitivistické orientaci ohromující dílo lexikografické, nehledě na drobné, ale užitečné pomůcky typu příručky: *Jak se dělí slova*. Newtonem pořád ještě hodnotíme svět a tušíme díky němu, že jablka padají na hlavy díky nějaké zákonitosti a ne jen z rozmaru. Matematická a počítačová lingvistika vytváří neuvěřitelné množství praktických nástrojů pro používání jazyka, od Českého národního korpusu přes podtrhávání překlepů a chybných tvarů v textových editorech až po zmíněný (alespoň částečný) strojový překlad.“ (Švec 2005)

„Evropská jazykověda byla ještě za života Dobrovského seznámena zásluhou lingvistických prací Franze Boppa, Rasmuse Kristiana Raska, Jakoba Grimma, Augusta Friedricha Potta, Friedricha Christiana Dieze (a dalších jazykovědců), které vycházely po polovině druhého decennia 19. století v rychlém sledu za sebou, s existencí indoevropské jazykové rodiny a zároveň i s metodami spolehlivého vědeckého výzkumu příbuznosti jazyků a jejich genetických spojníc. Teprve od té doby se jazykověda většinou pokládá za obor vskutku vědecký. Jazykovědná indoeuropeistika se svou scientifiicky přísnou a technicky důslednou a

jednoznačnou metodologií se sice konstituovala s překvapivou náhlostí během několika let, ale byla už dlouho před tím připravována řadou dílčích a navzájem neoordinovaných srovnávacích jazykovědných pozorování a zjištění empirických souběžně se staršími ideovými koncepcemi obecně a spekulativně jazykovědnými a entolingvisticky antropologickými. Ty z části v evropské filologii přežívaly vedle proudu přísně lingvistického a zasahovaly nezanedbatelným způsobem též do české jazykovědné slavistiky i specializované bohemistiky ještě i přes první polovinu 19. století. Samo úsilí odhalit příbuznost jazyků (v podstatě genetickou) má staré kořeny a česká filologie k němu přispěla už v první polovině 16. století symfonickým (tj. souzvučným) *slovníkem Geleniovým*.“ (Večerka 2008)

„V 16. a 17. století se především vynořila ve vztahu k jazyku Adamovu řada glotogenetických představ etnický partikulárního zaměření. Nejproslulejším autorem této orientace byl Goropius Becanus (*Jan van Gorp*) svým přesvědčením, že nejbližší prvotnímu jazyku ráje je (jeho mateřská) vlámsština. Podobně se snažili získat výsadu primordiálnosti pro své mateřské jazyky (švédštinu, němčinu, maďarštinu, bretonštinu, polštinu aj.) i další autoři. Tyto názory, označované brzy jako *goropianismus* byly sice zasazeny do rámce biblické antropologie, ale zjevně narušovaly ve vztahu k živým evropským jazykům jejich archaicky univerzální platnost. Ostře je proto odmítli (a z části je vystavili i posměchu) Andrea Kempe, Gottfried Wilhelm Leibnitz, Gianbattista Vico aj. V nové, sekulární verzi, už mimo biblické paradigma, se však na českém území v slovanské jazykovědě romantického období jakési jejich obdoby jako mytologické, vědecky neúnosné pokusy dokázat slávu, výbornost a starobylou původnost domácí kultury a jazyka tím, že slovanské podnoží bylo prohlašováno za východisko indické, řecké nebo latinské kultury a jazyka, respektive že s nimi bylo nakrátko geneticky spojováno.“ (Večerka 2008)

„Hebrejštiny byla postupně zbavována sakrálního a rajsky prvotního statutu i jinak s tím, jak se už od sklonku 17. století, ale hlavně pak ve století 18. prosazovalo přesvědčení, že představuje pouze jednu z mnoha řečí po potopě, když antediluvialní jazyk Adamův byl zatracen a zapomenut. Spolu s vyvrácením klasického *goropianismu* otevíralo 17. a 18. století oslabení statutu hebrejštiny jako primordiálního jazyka dveře tzv. skytské, posléze *skytsko-keltské* antropologické a glotogenetické *hypotéze*, která – zprvu stále ještě v rámci paradigmatu biblického – vykládala vznik evropských a některých orientálních jazyků (perštiny, indičtiny)

z jazyka pokolení Noemova syna Jáfeta (podobně jako jazyky semitské a hamitské byly spojovány s čeleděmi dalších synů Noemových - Sema a Hama). Skytsko-keltská (indoevropská) hypotéza se prosazovala díky tomu, že se Evropa seznamovala se světem perským a indickým a jejich novými i starými jazyky. V druhé polovině 18. století vznikla zásluhou Angličanů působících v Indii, Charlese Wilkinse, Williama Jonese, Henryho Thomase Colebrooka aj., vědně orientovaná nová orientalistika a ta se transformovala na cestě přes Anglii a Francii až do Německa postupně v tzv. *orientální renesanci*, na německé půdě už silně mytologickou nacionální ideologii. Navíc nový jazykově archetypální idol (*sanskrt*) suspendoval z jejího původního výsadního postavení hebrejštinu, což vyhovovalo dobově dosti rozšířeným antisemitským náladám. V každém případě byl indický svět pro Evropu objeven. Na evropských univerzitách se v souvislosti s tím zakládaly stolice jazykovědné ideologie a sanskrtu. Anglosaský svět pokládá za tvůrce srovnávacího indoevropského jazykozpytu *Williama Jonese*, který v Královské asijské společnosti v Kalkatě vyslovil r. 1786 přesvědčení o společném původu sanskrtu, staré perštiny, latiny, řečtiny, góťštiny a keltských dialektů. Teprve Franz Bopp, Rasmus Kristian Rask a další lingvisté historicko-komparastické orientace uvedení výše však prokázali tuto hypotézu s pomocí skutečné zevrubné a teoreticky koncizní analýzy jazykových fakt. Zformování teoreticky a vědně fundovaného indoevropského jazykozpytu zapadlo výtečně do celkového duchovního a myšlenkového klimatu tehdejší Evropy. Ve filologii se tak s prospěchem spojil komparativismus leibnizovských kořenů s historismem nebo spíš s genetickoevolučním megahistorismem, který ve své době ovládal i přírodní vědy, ať už to byla v astronomii Kantova-Laplaceova teorie o vzniku sluneční soustavy (s následným zkoumáním vesmíru vůbec) nebo v geologii pokusy nastínit časový sled geologických formací Země či v biologii teorie *lamarkismu* a *darwinismu* o genezi, proměnách a vytváření živočišných druhů a vzniku člověka. Indoevropská jazykověda nebyla ničím jiným než jejich koncepčním protějškem na úseku věd humanitních. Českou jazykovědu vybavila posléze historickosrovnávací metodou, která jako elementární poznávací instrument sloužila nejen v bádání jazykově indoevropském, nýbrž i slovanském a (historicky) českém.“ (Večerka 2008)

„Dějiny vědy jsou dějinami chybných teorií. Přesto mají chybné teorie za sebou ohromující množství praktických a užitečných výsledků a stále nám pomáhají

poznávat svět. Každá teorie je (definuje-li se jako univerzální) chybná, protože každá může hodnotit svět jen částečně. Komplexní teorie světa neexistuje, musel by existovat další, komparativní svět. Chybné teorie nejsou chybné proto, že jsou lživé, ale proto, že jsou pravdivé neúplně. To ale není důvod zavrhnout je, ani jejich výsledky. I naše poznání je nutně neúplné a jiná neúplnost nás může obohatit stejně jako my ji. Existuje však také jiný a jaksi *horší druh špatné vědy*, než jen věda nesprávná. Je jím věda samoučelná, neinvenční, nic nového (ani užitečné shrnutí) nepřinášející, věda činěná bez radosti, bez oběti, bez vášně či bez zaujetí a skrývajících ambiciózní prázdnotu za žargon a terminologii. Jistě, každého inspiruje něco jiného a leckdy i prázdný text může vyprovokovat k velkému duševnímu hnutí či výkonu. Ale přeci jen existuje důvod, proč je některá zastaralá a překonaná věda dodnes čtena, známa a obdivována, zatímco jiné, zdánlivě novější, modernější a poučenější texty bývají zapomenuty již v době, kdy jsou psány.“ (Švec 2005)

„*Jazykověda* (jazykozpyt, lingvistika) je teoretická společenskovední disciplína, zabývající se zkoumáním přirozených lidských dorozumívacích kódů – jazyků. V této definici jsou zdůrazněny tři momenty: a) Jazykověda je teoretická disciplína, teoretické bádání o jazycích, nikoli praktická znalost jazyků (jak by mohl někdo z názvu soudit). Člověk může prakticky ovládat několik jazyků, aniž by měl základní teoretické znalosti o jazyce. Naopak jazykovědec nemusí dokonale ovládat ani jeden cizí jazyk. – b) Jazykověda patří mezi společenskovední obory, nikoli mezi přírodní vědy. c) Jazykověda zkoumá přirozené jazyky, k jejím úkolům nepatří konstrukce umělých jazyků nebo umělých matematických kódů. Termínu jazyk konkuruje v běžném úzu do značné míry termín řeč. Novější jazykověda přisuzuje těmto termínům (a některým dalším výrazům z téže oblasti) rozdílný, přesně definovaný význam: *Řeč* je obecně lidská schopnost sdělování (přenášení informací) pomocí jazyka. *Jazyk* je systém znaků (kód) sloužící k dorozumívání v určitém etnickém společenství (národ, kmen apod.). Je uložen v paměti příslušníků tohoto společenství, a proto není přístupný přímému pozorování. O jeho existenci a jeho vlastnostech si získáváme obraz jen nepřímou – zkoumáním konkrétních sdělení, realizovaných pomocí tohoto jazyka. Rozlišování jazyka a promluva, resp. kódu a sdělení patří k základním tezím novější jazykovědy. Tohoto rozdílu si ovšem museli být vědomi už nejstarší popisovatelé jazyka – indiští a řečtí gramatikové, jinak by nemohli dojít od nekonečného množství konkrétních sdělení (promluv, textů)

k ucelenému popisu jazyků. Není také dost dobře možné, aby každý příslušník jazykového kolektivu uchovával v paměti prakticky nekonečné množství hotových sdělení. Ekonomičnost sdělování pomocí jazyka spočívá právě v tom, že pomocí relativně omezeného inventáře znaků se realizuje prakticky jakékoli sdělení. Vztah mezi jazykem a sdělením (promluvou) je dialektický: na jedné straně je nelze identifikovat (konstatovat, že jazyk je to společné, co nacházíme v individuálních promluvách příslušníků určitého kolektivu), na druhé straně je jejich existence vzájemně podmíněna – jazykové sdělení předpokládá existenci jazyka. Jazyk sám pak je přístupný našemu pozorování jen ve sděleních jím realizovaných (neexistuje přirozený jazyk, který není nebo nebyl nástrojem sdělování).“ (Erhart 1990)

„Protějškem dvojice: *jazyk – sdělení* (promluva) je dvojice pojmů: *řeč – řečový akt* (řečová aktivita). Řečovým aktem rozumíme proces přenášení informace od mluvícího k poslouchajícímu, totiž fyziologickou a akustickou stránku tohoto procesu (fungování centrální nervové soustavy, mluvidel, ucha, zvukové vlnění atd.). Termínu jazyk užíváme jednak ve výše uvedeném smyslu (dorozumívací prostředek určitého kolektivu), ale jednak také ve smyslu *jazyk vůbec*. V tomto případě jde o vyšší stupeň abstrakce na základě toho, že jisté základní rysy jsou společné všem konkrétním jazykům (jazykové univerzálie), konstruuje obecný model přirozeného jazyka. Tento abstraktní model je přímým protějškem řeči – reálně existují všelidské schopnosti dorozumívání pomocí jazyka. Zatímco takovéto použití výrazu jazyk je plně oprávněné, nemělo by se termínu jazyk užívat o uměle vytvořených matematických (kybernetických) kódech typu: BASIC, PASCAL, PROLOG apod. Označení jazyky přísluší pouze přirozenému lidskému dorozumívacímu kódu (zde se tak přímo vybízí k širšímu myšlenkovému bádání problematika lidské přirozenosti, lze tedy snad jen poukázat na práci E. O. Wilsona: *O lidské přirozenosti*, z roku 1978 – pozn. autora). Z tohoto hlediska by se vlastně nemělo mluvit ani o umělých jazycích typu *esperanta*. Žádný z nich neslouží jako nástroj myšlení a, kromě *esperanta*, ani jako nástroj dorozumívání. Proto by se raději mělo mluvit o *umělých jazykových kódech*.“ (Erhart 1990)

„Poptávce doby vyhovovaly hymny na přírodu jako personifikovanou bytost, které opěvovaly její krásu a harmonii. Příroda a přirozenost se, jistě pro úzkou vrstvu vzdělců, kteří se odcizili zjevnému náboženství, stala jakýmsi novým božstvem, pravým bytím, intaktním pramenem pravdy, morálky a naděje. Pojem přírody působil

v tomto smyslu jako sekularizovaná theologie s polemicko-emancipační funkcí, jež měla navíc tu výhodu, že se mohla dovolávat bezprostřední evidence.

Leeuwenhoekova pozorování nekonečně malého pod zvětšovací sklem, astronomické objevy nekonečně vzdáleného, fyzikální pokusy, rozšíření geografického prostoru a zprávy o mravech tzv. přírodních národů, to vše jako by utvářelo jediný souvislý obraz přirozeného světa.“ (Loewenstein 2009 – str. 153)

„Při úvahách o podstatě jazyka vyvstávají především dvě otázky: **Patří jazyk k jevům přírodním, nebo společenským a je ve své podstatě materiální, nebo ideální?** – Zatímco řeč je každému jedinci druhu vrozena, získává si tento jedinec znalost konkrétního jazyka v prvních letech svého života od osob, v jejichž péči vyrůstá. Tento jazyk mu není vrozen – naučí se tomu jazyku, který slyší ve svém okolí, i když to není jazyk jeho přirozených (biologických) rodičů. Pokud nemá dítě možnost slyšet ve svém okolí jazykovou komunikaci, zůstává němý. Je též známo, že i dospělý (a tedy dostatečně socializovaný) člověk po dlouhých letech pobytu v cizojazyčném prostředí zapomíná svůj *mateřský jazyk* a přejímá jazyk svého okolí... To vše jednoznačně dosvědčuje společenský charakter jazyka. Jazyk je tedy společenský jev (*společenská instituce*) a jeho základní funkce je funkce komunikativní (sdělovací, dorozumívací), a to jak z hlediska diachronického, tak i z hlediska synchronického. Tato funkce není ovšem jediná. Ze základní funkce komunikativní vyplývají některé druhotné funkce jazyka – *funkce výzvolá* (apelová, excitativní) a *funkce estetická*. Další základní funkce jazyka je *funkce mentální*, nerozlučně spjatá s komunikací (jazyk je nástroj myšlení).“ (Erhart 1990)

„Slova jsou stvořena k tomu, aby zakrývala naše myšlenky.“ (H. Heine)

„Jazyk zaujímá v tomto ohledu zvláštní postavení... Ve své zvukové složce je nepochybně materiální, na druhé straně je však těsně spjat se světem ideální (s oblastí lidského vědomí). Učení o znakové povaze jazyka je velmi staré, setkáváme se s ním už u starověkých filozofů (Aristoteles, Augustinu aj.). Základní tezí moderní jazykovědy učinil z tohoto učení proslulý švýcarský jazykovědec *F. de Saussure* (1857 – 1913). Od té doby se objevila řada variant znakové teorie. Lze však říci, že klasické pojetí znaku přece jen vyhovuje nejlépe (po jistých korekturách). *Znak* (nejen jazykový) podle této tzv. *bilateralistické teorie* představuje jednotu označujícího (jeho zvuková podoba) a označovaného (určitý úsek lidského vědomí, představa, odraz

určitého úseku objektivní reality v našem vědomí). Všechny novější definice jazyka zdůrazňují jeho systémový charakter. *Systém* bývá definován jako jednota stejnorodých, vzájemně podmíněných částí či jako vnitřně organizovaný souhrn vzájemně svázaných a vzájemně podmíněných elementů.“ (Erhart 1990) Jistě bychom mohli nalézt mnoho dalších definic a teoretických východisek směřujících k lepšímu a přesnějšímu uchopení problému systémovosti. To však není cílem ani motivem této práce.

„S termínem systém nemůže být libovolně zaměňován termín *struktura*, rovněž velmi běžný v novější jazykovědě. Strukturou rozumíme vnitřní organizaci objektu, jeho složení z prvků, třeba různorodých, ale pevně vzájemně spjatých. Struktura je analytický pojem, poukazující na způsob rozčlenění celku na části, systém je naopak pojem syntetizující, poukazující na spojení stejnorodých členů v celek vyššího řádu. V jazykovědě jsou pojmy systém a struktura úzce spjaty s termíny *paradigma*(tika) a *syntagma*(tika). Jazykový systém je tedy složité paradigma obsahující konkrétní sdělení (text), které představuje řetězec lineárních (segmentálních) jednotek a tento řetězec má svou strukturu. O tomto řetězci lze užít termínu *syntagma* (ale zpravidla se tohoto označení užívá jen o spojení dvou slov).“ (Erhart 1990)

„Metodologickou bází vědního oboru je filozofický názor zastávaný badatelem. V lingvistice hraje toto stanovisko jen zcela okrajovou úlohu (převážně jen v určování společenské povahy jazyka) stejně jako u přírodních věd (silný vztah má snad pouze k teoriím, které vysvětlují vznik a vývoj života na Zemi a jednotlivých druhů – pozn. autora). Na řešení konkrétních otázek fonologických, morfologických a etymologických nemohou mít filozofické postoje badatele žádný vliv.“ (Erhart 1990)

„Lingvistika je a bude i dál křížovatkou neúplných teorií a plodným zdrojem chybných představ o jazyce. V tom je její oprávnění a potenciál. Současné vymezení věd není dané. Je jistě dáno dlouhým vývojem, ale i ten byl plný zvrátů a není ani zdaleka ukončený. Vůbec není jisté, je-li tento vývoj progresivní či naopak směřuje k úpadku a zpátečnictví. Taková otázka možná vůbec není relevantní. Každopádně interdisciplinarita je stejně (jako jakýkoliv další rozvoj nových teorií a nastolování nových problémů) inspirativní. A s ní i každý další pokus, jak přiblížit studené stěny lingvistiky nespoutanému životu, kterým je a zůstává jen jazyk sám.“ (Švec 2005)

„*Lingvistika* jako obecná věda o jazyku je stará něco přes sto let. Jazyk se však dostával do centra pozornosti již v době předantické (např. ve staroindických sútrách učenců, kteří se pokoušeli udržet znalost posvátného sanskritu nebo samozřejmě také v Bibli). Ovšem jako první dochovaný text zabývající se podstatou jazyka se obvykle uvádí Platonův *Kratylos*.“ (Švec 2005)

Cíl práce:

„*Etymologie* se jako skutečně vědecká jazykovědná disciplína začala formovat teprve se vznikem historicko-srovnávací jazykovědy indoevropské počátkem 19. století, ale svými kořeny tkví už ve starověku. Novodobá věda navazovala přitom především na souvislou linii jazykovědného myšlení, která přes renesanci, středověk a mluvnictví římské měla svůj zdroj už v antice řecké. Druhým inspirativním pramenem, na který evropská jazykověda narazila jako na novinku právě až na přelomu 18. a 19. století, byly lingvistické koncepce starověkých škol indických. Výklady slov, pokusy o interpretaci jejich původního významu a vnitřních souvislostí nacházíme v řeckém světě od nejstarších literárních památek. Tato metoda byla vedle filologů pěstována i filozofy, zprvu hlavně sofisty. Úvahy starověkých filozofů o podstatě slov a jazyka vůbec se po celé věky soustřeďovaly okolo sporu, zda je slovo spjato se skutečností, kterou označuje tzv. od přírody, svou podstatou samou nebo na základě úmluvy společenské konvence. Zastánci prvního názoru – *analogisté* – odvozovali své stanovisko z učení Hérakleitova (okolo 500 př. n. l.), zastánci druhého – *anomalisté* – se hlásili k Démokritovi (kolem 460 – 360).“ (Erhart 1981)

Jak již bylo zmíněno: „úhelným dílem řeckého antického učení o etymologii se stal Platónův (427 – 347 př. n. l.) dialog *Kratylos*, který na jedné straně shrnul a filozoficky zobecnil dosavadní řecké pokusy o etymologizování a z něhož na druhé straně i přímo nebo nepřímo vycházely všechny další práce evropské antiky a jejím prostřednictvím i evropského středověku“ (Erhart: Úvod do etymologie), jež se zabývají původem slov i předpoklady a podmínkami vedoucími k jejich jazykovému zakotvení, nebo jejich vymizení či nahrazení, popř. přejímání jinými národy a etniky.

„Dialog *Kratylos* je pojat jako diskuze mezi přívržencem Hérakleitovým - *Kratylem*, reprezentantem *anomalistů* *Hermogenem* a filozofem *Sokratem*, jemuž Platón klade do úst koncepci svou, usilující o řešení kompromisní. Jako objektivní

idealista vycházel Platón z principu, že výraz je materiálním ztělesněním pojmů – idejí – v nichž spočívá počátek vědění o světě, a snažil se dobrat pravdivého, správného významu slov. Přesně vzato, neobsahuje Platónův dialog nic z toho, co patří k metodologické a pracovní výzbroji moderní etymologie. Stejně jako celé antické filozofii zůstaly mu neznámé principy slovtvorby pomocí sufixů, ve svých úvahách se omezoval pozorováním jediného jazyka (řečtiny) bez jakékoli další komparace, byl mu cizí jakýkoli historismus, o hláskách učil, že mohou pro libozvučnost libovolně odpadat, být přidávány, přehazovány nebo měněny atp. A přece ho moderní etymologové pro jeho schopnost klást zásadní otázky a pro jeho sílu vytyčit programovou cestu výkladu slov pokládají za praotce tohoto bádání.“ (Erhart 1981)

„Z Platóna vyšli i *stoikové*, kteří přijali jeho rozlišování slov na prvotní a druhotná (odvozená). Pravdivost, správnost prvních vyvozovali z jejich vlastností onomatopoických a ze symbolické platnosti hlásek – o obojích pak učili, že vznikají v lidské duši z představ o věcech, a procházejíce úsudkem, v němž se automaticky ztvárňují jako obecné ideje dobra a spravedlnosti. Úkolem etymologie proto je odkrýt jednak shodu slova s označovanou věcí, jeho pravdivý význam, a jednak morální, metafyzické a náboženské pravdy (pravdy zjevené – pozn. autora) skryté v *etymonech*. Šli dokonce tak daleko, že pokládali etymologii za návod k praktickému životu. Toto učení přijal v podstatě i *Augustinus Aurelius* (354 – 430), který rozvinul zejména stoickou sémaziologii. Vedle kolébky slov, již mu byl zvukový (hláskový) souhlas mezi slovem a věcí (ve smyslu onomatopoické i symbolické hodnoty hlásek), uznával za zdroj nových pojmenování i vztahy věcí mezi sebou navzájem.“ (Erhart 1981)

„Vedle filozofické linie pěstování etymologie v podstatě tak, jak ji vytvořil Platón a stoikové, přešli ve starověku a raném středověku dědictví stoiků i specializovaní gramatikové. Na rozdíl od filozofů, kteří uvažovali značně libovolně a fantasticky o sepjetí primárních (dnes bychom řekli značkových) slov s realitou, soustřeďovali se gramatikové na výklad slov odvozených (dnes bychom řekli popisných) a pohybovali se tak přece jenom více na půdě lingvistické reality než spekulace etymologizujících filozofů. Jako příklad může posloužit dílo římského polyhistora a gramatika *M. Terentia Varrona* (116 – 27 př. n. l.), pro jehož jazykovědnou orientaci je charakteristický názor, že z pozorování hláskových změn

se může původ slova odhalit přece jenom nejsnáze (rozlišuje tři typy slov – domácí, cizí a zastaralá). Je si však dobře vědom toho, že množství slov bylo vytvořeno jako zkřiveniny, deformace slov prvobytných.“ (Erhart 1981)

„Antická gramatická linie v traktování etymologie měla ovšem i své řecké zdroje v proslulé alexandrijské škole gramatické, která dala v 1. stol. př. n. l. etymologickému bádání i klíčovou osobnost *Filoxenovu*. Tento gramatik se už značně odchýlil od etymologického učení stoiků a při výkladu slov vycházel z jednoslabičných slovesných základů, v nichž spatřoval báze převážné většiny slovní zásoby. Toto učení, které souběžně (ale jak se dle aktuálních poznatků zdá nezávisle) vznikalo též na půdě indické, mělo se udržet přes celý středověk a sehrát pak důležitou úlohu i v etymologii novověké. Filoxenovo dílo se nám sice nezachovalo, ale bohatě z něho čerpaly etymologické práce a slovníky pozdější (např. etymologický slovník Methodiův, slovník Hésychia Alexandrijského a později i práce *Isidora ze Sevilly* a další).“ (Erhart 1981)

„Evropská kultura je dědictvím řecké a římské antiky. Výpovědi, jež máme o živé přírodě z antického okruhu, jsou docela jiného řádu než výpovědi Bible. Jsou několikerého druhu – jednak je zde odborná, někdy přímo vědecká literatura z oblasti zoologie, veterinárního lékařství a také zemědělství (včetně příruček o chovu koní a loveckých psů), dále neteoretická didaktická epika, u historiků najdeme zmínky o užití různých druhů zvířat k boji nebo k zábavě, a nakonec je zde poezie. Odvažme se v této souvislosti anachronismu a označme příslušné básnické výtvořky jako sentimentální poezii. Vztah řecké a římské (pokud se odráží v literárních textech) ke zvířecímu světu lze tedy popsat ve třech rovinách. V odborné zemědělské literatuře a tam, kde jde o vojenské účely, je zvíře bezpochyby instrumentem, nikoli partnerem. V rovině druhé, v řecké, a ještě více v římské poezii, se tomu již zdá být jinak. Zejména v době rozvinuté a pak pozdní antické kultury byla civilizace pro vyšší a nejvyšší vrstvy do té míry pohodlná a do té míry lze mluvit o nasycené společnosti těchto vyšších vrstev, že zvíře mohlo být předmětem luxusu jako domácí mazlíček – z toho vycházejí projevy sentimentální a idylické lyriky. A v třetí rovině se idylická představa ovce na ramenou svého pána anebo oveček obklopujících svého pastýře promění, jak jsme upozornili, v představu Dobrého Pastýře, zachraňujícího ztracenou ovci, hříšníka k ztracení odsouzeného a vlkovi ďáblu propadlého, a v představu lidí shromážděných kolem svého Pána-Krista. Tak nakonec zvířecí svět přijde zase

zkrátka, vše se týká lidí. Zde je samozřejmě řeč o literárně reflektovaném vztahu antického člověka ke zvířatům. Jinak daleko méně přejně a idylicky, tomu zjevně bylo v životní praxi tam, kde bylo zvíře instrumentem, ať pro práci nebo přímo pro konzum. Necitlivé a kruté zacházení se zvířaty bylo zjevně po celý starověk a středověk zcela a běžné a téměř nikdo se nad tím až do doby osvíceného myšlení nepozastavoval.“ (Isidor ze Sevilly 2004)

„Etymologická bádání nezaznamenala žádný podstatnější pokrok ani v evropském středověku a raném novověku, který v podstatě – při výzkumu latiny jako jazyka kultu – jen opakoval postupy antických gramatiků. Antická a na ni přímo navazující byzantská a vůbec raně středověká evropská etymologie zůstala přes řadu etymologických slovníků, které byly v tomto období sestaveny, stát před prahem vývoje v disciplínu vsutku vědeckou. Navíc byla zvládná nepředpojatost antických filozofů a gramatiků v přístupu k jazyku spoutána ve středověku biblickými mýty o změnění jazyků při stavbě věže babylónské a o původních názvech, které prý dal všem živočichům Bohem stvořeným už Adam. Tyto mýty vedly některé autory, jako např. dva Švýcary 16. stol. *Bibliandera* a *Gesnera*, k tomu, že odvozovali latinu z řečtiny a o řečtině se domnívali, že vznikla z hebrejštiny, jazyka Adamova. Tento názorový apriorismus prosazovaný autoritou církve zabrzdil prakticky přes celý středověk a raný novověk další vývojový pohyb etymologie z jejích zárodečných stádií antických.“ (Erhart 1981)

„Skutečnost, že Adam dal zvířatům a ptákům jména, měla ve středověkém názoru ještě další význam, který se na Západě poprvé plně uplatní právě u Isidora. Jménem věci je vyjádřena její podstata (*nomen est omen – nomina rem essentiant*). Takto vykládá pojmenování zvířat Adamem poprvé *Filón Alexandrijský*. Filón zdůrazňuje, že Adam zde vlastně měl jen vedlejší a zprostředkující úlohu. Jména, jež zvířatům dal, byla přesná a odpovídala pravdě – byla to jména, která již existovala v Boží mysli. Již Filón tedy nastínil princip, který ve středověkém myšlení nacházíme často a který byl nazván *gramatickým platonismem*. Proto jsou také názvy věcí etymologizovány. Pravý význam věcí a jevů, a ovšem také význam symbolický, pak může nejlépe odhalit právě etymologie. Hledá se tedy vztah mezi etymologií jména a symbolikou věci samé. K této magii slova se pak váže i magie obrazu, jak ukazují středověké bestiáře a skutečnost, že byly s oblibou ilustrovány. Díky Isidorovi byla pak ve všech středověkých bestiářích věnována velká pozornost etymologii zvířecích

jmen a také bestiářové iluminace sledují hlavní záměr díla, tj. přírodopisný výklad a symboliku zvířat. Bestiář je však jen jeden (a to dosti pozdní) žánr, v němž se uplatňuje zvířecí svět a v němž čtenář či posluchač získává poučení o zvířatech samých i o tom, co jimi Stvořitel míní. Zájem o to vše je mnohem starší, jeho kořeny sahají hluboko do antického starověku, přesněji do Řecka na počátku hellenistické doby, k největšímu filosofovi starověku, encyklopedickému učenci a přírodovědci, k Aristotelovi: *Historia animalium* (Živočichopis), *De partibus animalium* (O částech živočichů) a *De generatione animalium* (O rození živočichů).“ (Isidor ze Sevilly 2004)

„Jistý posun jazykovědných metod s důsledky pro etymologii přinesla renesance a humanismus. Renesanční návrat k filozofickým a kulturním zdrojům řecké a římské antiky přímo, bez středověkého prostřednictví, vedl ke studiu dávného literárního odkazu, k všestranné exegezi starých textů, k textově kritickému hodnocení dochovaných rukopisů a položil tak základ textologicky orientované filologie. Pro etymologii bylo toto zaměření jazykovědného bádání důležité tím, že otevíralo pohled na jazyk v jeho vývojové proměnlivosti a připravovalo tak půdu lingvistiky historické, která se však měla plně rozvinout teprve v 19. století. Kromě toho byly pro období renesance a humanismu příznačné silné zájmy lexikografické. Vedle slovníkářské činnosti určení praktického, jako byly třeba u nás v 16. století slovníky *Daniela Adama z Veleslavína*, vznikaly tu i srovnávací lexikony důsažnější svým přínosem vědeckým. K významným dílům tohoto typu patřil např. *Lexicon symphonum* Zikmunda z Jelení, zvaného Gelenius (1497 – 1554), vydaný v Basileji r. 1537, který obsahuje srovnávací soupis stejně nebo podobně znějících slov řeckých, latinských, německých a českých, a bývá pokládán za lexikografický počátek české tradice etymologického bádání. Ve vývoji staršího etymologického bádání má dále pevné místo česko-latinsko-německý slovník *Václava Jana Rosy* (1620 – 1688), který obsahuje i zbytky *Thesauru* Jana Ámose Komenského (1592 – 1670), zachráněné po požáru Lešna. Rosovy a Komenského etymologické výklady, neopřené ještě o znalost historického hláskosloví a slovotvorby a vybudované v duchu soudobých představ na mylném předpokladu o hebrejštině jako rajském prajazyku, jsou sice nezřídka nepřijatelné, ale dílo samo přineslo do české lexigrafie jako novinku metodu etymologického hnízdování slov. Jinak se v humanistických gramatikách běžně objevují oddíly zvané *Etymologia*, ale to byl vlastně dobový název pro jazykovou správnost, zvláště na úseku slovotvorby a morfologie.“ (Erhart 1981)

„Proměnu středověkého cítění v antitezi lidské – zvířecí předpokládají např. *Peter Dronke* či americký medievista *Joyce E. Salisbury*, kteří ji datují 12. stoletím a kladou jí do souvislosti s literárním vývojem. Dovozejí, aniž výslovně mluví o renesanci či humanismu, že se v této době v západní Evropě šíří klasické texty. Salisbury mluví ovšem pouze o antické bajce a počítá sem i pozdně-antický *Physiologus*, které přibližují zvířecí svět lidskému svými alegorickými sděleními – zvířata jsou nositeli lidských vlastností, chmurných i radostných hnutí ducha. Odtud pak rozvoj symbolických zvířecích žánrů středověku a exemplové literatury, ale také výraznější výskyt hybridních a fantastických tvorů, v nichž se šalebně spojují a spolupůsobí lidské a zvířecí atributy. Zároveň se objevuje stále více zobrazení scény z knihy *Genesis* – Adam pojmenovává zvířata. Tato výtvarná vyjádření obsahují obojí poselství – lidský svět se v něm přibližuje zvířecímu, ale také je zde obsažena informace, že člověk je pánem zvířat, že je tím, který nejen že jména živočichů zná, ale dokonce jim je dává. Tato podvojná interpretace biblického výjevu naznačuje podvojný vztah člověka vrcholného středověku ke světu zvířat. Dochází sice k jistému stupni identifikace, ale přitom převládá lidská dominance nad ostatním tvorstvem, jak ji vyjadřují slova *Hildegardy z Bingen*.“ (Isidor ze Sevilly 2004)

„Stejně jako v 6. století Isidor ze Sevilly a stejně jako autoři, kteří psali o zvířatech po něm a (jak většinou uvidíme) podle něho a v závislosti na něm, jsme my, současní Evropané, dědici a příslušníky křesťanské či židokřesťanské kultury. Její tradice rozuměla a většinou dosud rozumí vztahu člověka a přírody jako vztahu nadvlády - takové chápání se zakládá na řadě biblických míst Starého zákona, v nichž je řeč o stvoření a důstojnosti člověka.“ (Isidor ze Sevilly 2004)

„Důraz na pochopení slova Božího, na náboženské vědění v nechtěné paralele ke *scholastice*, podtrhlo specifickou hodnotu verbálních a písemných stránek víry oproti estetickému katolictví renesance. Rýsovalo se vítězství píšící, čtoucí, tisknoucí, literární *docta pietas*, nadvláda filologie nad světem obrazů a zázraků. Bez ochrany pod střešou rituálních odlehčení a církevně zaručovaných dogmat ovšem lutersky utvářené kultuře chyběla samozřejmost životní praxe. Zrodil se příznačně protestantský neklid z přetíženosti a stálá nervózní snaha o ospravedlnění a imanentní světskou transcendenci.“ (Loewenstein 2009 – str. 67)

„Vpravdě komparatistickým stoletím bylo až století osmnácté. Již v předcházejícím období se kromě mezinárodních kulturních jazyků latiny, řečtiny a

zčásti hebrejštiny začala sice věnovat odborná pozornost i jednotlivým jazykům národním – u nás např. češtině v 16. století *Jan Blahoslav* (1523 – 1571), a někteří gramatikové už před ním.“ (Erhart 1981)

Z hlubšího lingvistického pojetí stojí za zmínku jméno jednoho z nejvzdělanějších lidí své doby: „Bartoloměje z Chlumce (asi 1320 – asi 1370) píšíci pod jménem Claretus či *Klaretus de Solentia*, lékař a arcijáhen staroboleslavský, autor prvních encyklopedických příruček a latinsko-českých slovníků jako *Glosář*, *Bohemář* či *Vokabulář*.“ (Káš 2004) „Velmi významnou složkou Klaretova lexika jsou významové okruhy kontextů, které ukazují na vztah k jiným jazykovým složkám (i když se obdobné významové okruhy vyskytují rovněž v jiných soudobých slovnících, v díle Klaretově je toto členění provedeno s větší zřetelností). Nemůžeme je ovšem posuzovat z dnešního hlediska, jsou často daleko širší, než bychom je vymezili dnes – např. kapitola *Glosáře*, jejíž první verš oznamuje, že budou následovat názvy ryb (*ordo dat hinc pisces in aquis*), zahrnuje nejen ryby, ale i jiné živočichy žijící ve vodě nebo ve vodě i na souši, podobně je tomu rovněž v *Bohemáři*. Obdobné široké chápání je ovšem příznačné nejen pro Klareta, ale pro starý jazyk vůbec (např. mezi hmyzadla se ve staročeštině zařazovali nejen plazi, ale i ryby). Je také zřejmé, že výrazy objevující se prvně v Klaretových slovnících nebyly ve stejné míře přijímány do pozdějších textů. Není patrně nahodilé, že neústrojné neologismy, vedle nichž odedávna existovala vžitá synonyma, zůstaly zpravidla omezeny jen na Klaretovy slovníky (tak je tomu např. s výrazem *oblodystap barbotus* vedle obvyklého mník). Rovněž lze vyložit ojedinělost těchto neologických termínů, jejichž české vyjádření bylo sotva považováno za potřebné, když se o naukových oborech psalo ve 14. století i později převážně latinsky. Poměrně nejčastěji byla i v pozdější době přijímána taková slova, která se jevila jako společensky potřebná a byla utvořena obvyklými jazykovými postupy (toto vidění a chápání společenské akceptace určitého termínu trvá dodnes – pozn. autora).“ (Michálek 1989)

„V 18. století se evropská jazykověda začala vyrovnávat s jevem, který před ní vyvstal jako důsledek objevování světa zámořskými cestami mimo domovský kontinent: byla to existence obrovského množství různých jazyků, jimž bylo náhle potřebí z různých (praktických) důvodů a v různé míře porozumět. Důležitým důsledkem jazykově srovnávacích snah 18. století bylo mj. i to, že se do zorného pole evropské lingvistiky dostal jazykový svět indický, zejména též jeho starobylý

reprezentant sanskrtu, a že evropská lingvistika objevila i jazykovědný odkaz starověkých indických gramatiků, kteří byli nejen výtečnými fonetiky, ale osvědčili se i jako lexikografové. Ale protože neměli pochopení pro historický vývoj jazyka ani pro otázky priority ve smyslu filozofickém, nýbrž byli většinou soustředěni na jeho synchronní popis, etymologii v moderním smyslu tohoto slova nevytvořili. pro zformování novodobé evropské etymologie však mělo zásadní význam a hluboký dosah jejich učení morfologické a slovtvorné, v němž analýzou slova dospěli až k poznání jeho základních významonosných složek, tj. *morfémů* nebo *morfů* (řečeno moderními termíny). Při popisu sanskrtu přišli k závěru, že každé slovo je tvořeno od slovesného kořene za pomoci jednoho nebo několika sufixů a koncovky. Toto schéma drželi s takovou důsledností, že i ve slovech podle dnešního názoru neodvozených (nebo slovtvorně neprůhledných) předpokládali s jistou libovůlí slovesný kořen a sufixy abstrahované.“ (Erhart 1981)

Tento přístup byl, je a bude poměrně hojně využíván (možná často i jako určitá forma úniku a snadného závěru). Vedle dogmatického výkladu světa stávala se čím dál více aktuálnější a vnímanou absolutně platná skepse (o všem lze spolehlivě pochybovat) a tím i respektování tabu (které myšlenkově překonává jen filozofický přístup), jakožto jejího protikladu. Pomyslná vláda mýtu, jenž vysvětluje vše, aniž by měl autora, a díky kterému je snadné vyrovnat se s bytostnými otázkami, jež notně spatřily světlo světa spolu s úsvitem komplikovanějších projevů myšlení a přemýšlení – MYSLÍM, TEDY JSEM – se neodvratně chýlila ke konci. Mýtus se začal jevit jako nejednoznačný, a pokud navíc nevysvětloval daný jev, byla, je a bude použita hypotéza ad hoc - k tomu případu.

Mýtus přestal uspokojovat přirozenou touhu po poznání, docházelo k úniku z blahobytu vše vysvětlujících příběhů. V intencích myšlení začalo se stále častěji hlásit o slovo **SLOVO** samotné – **logos** (= slovo, příběh, řád, princip): „Na počátku bylo Slovo, to Slovo bylo u Boha, to Slovo bylo Bůh“ (Jan 1; 1-5). Za běžných okolností následovala by nekončící debata o různorodosti představ o Bohu a jeho forem existenci...

...v současné době je možné pozorovat novou tvář *kreacionismu*, jehož zastánci stále urputněji usilují o zařazení myšlenek tohoto proudu do výuky na státních školách a poměrně úspěšně se přizpůsobují jurisdikčním prohrám v soudních síních tím, že své skutečné záměry skrývají za proměnlivou rétoriku a

terminologii. „Kreacionisté se stále více zaměřují na tvrzení, že evoluční teorie je závadná, nebezpečná pro náboženství, mravnost a společnost a že je vyučována dogmaticky. Snaha protlačit návrhy protirevolučních zákonů, především v USA, nerušeně pokračuje. Většina dočasně schválených zákonů byla zrušena v roce 2008.“ (SA 02/2009 – str. 70)

„Přibývajícím alfabetizací v letech 1730 – 1760 byla přitom zvláště zásluhou kléru a měla sloužit rostoucí četbě náboženské literatury. Kolem roku 1750 pak zaznamenáváme přímo kampaň proti nebezpečí zesvětštěného vzdělání. Naléhavost těchto obran zřejmě ohlašuje změnu situace, v neposlední řadě prudký vzestup knižní a časopisecké tvorby.“ (Loewenstein 2009 – str. 164)

„Smířit geologické a paleontologické objevy s vyprávěním Bible se pokoušel britský geolog *William Buckland* (1784 – 1856). Během studií podnikal výzkumné expedice po celé Anglii, Skotsku, Irsku a Walesu – zkameněliny živočichů z tropických oblastí byly objeveny v regionech s chladným klimatem, fosilie vodních organismů se objevovaly na souši. Buckland dospěl k závěrům, že šest dní stvoření je vlastně sedm dlouhých geologických epoch, které předcházely potopě světa (Cenomanská transgrese – pozn. autora).“ (Soukup 2010 – str. 56)

„V 19. století (asi do začátku 80. let) probíhal v našich zemích proces, kterému se dnes říká *Národní obrození*. Tohoto procesu formování novodobého českého národa se kromě jazykovědců účastnila i řada lékařů. Jejich význam byl především ve vytváření a v pokusech o systematizaci české jazykové přírodovědy a medicíny.“ (Káš 2004)

Jednou z třecích ploch (a jedním z argumentů kreacionistů) se v průběhu 19. století (tedy od všeobecné akceptace evolučních procesů) stala problematika systematizace v rámci klasifikace živočišných a rostlinných druhů a také samotný návrat k jedné z bytostných otázek - CO JE TO DRUH?

„Žádná jiná taxonomická kategorie není v biologii tak vše prostupující, žádná jiná neovlivňuje tolik efektivitu komunikace. S tím samozřejmě souvisí další otázka: Jak se s druhem vyrovnává nomenklatorický systém, který se chce oprostít od kategorizace?“ (<http://pan-aves.blogspot.com/2010/11/o-druzich-jejich-jmenech-co-s-nimi.html>)

Spolu s novými objevy a popisy jednotlivých forem projevů života, byla potřeba přehledné a jednotné nomenklatury stále naléhavější. Přestože věda již nesčetněkrát redefinovala koncept druhu, je až do dnešní doby nejčastěji citovaným systémem klasifikace užití rodového a druhového (binomického) pojmenování dle definice inspirativního švédského šlechtice-vědce-člověka *Carla von Linné*, který však uvažoval o druhu jako o neměnné formě, jež je ustavena v moment stvoření. Ve vztahu k terminologické lingvistice údajně prohlásil: „Moje latina asi nemá valné ceny, ale raději snesu tři pohlavky od gramatiků, nežli jeden od přírody.“ (Wikipedia.org)

„V *Linnean system* a biologii obecně je druh nejmenší taxonomickou jednotkou definovaných žijících organismů. „Linného svět přírody byl ovšem nebyl nehybný, protože stejně jako jeho současníci věřil, že Bůh stvořil konečný počet druhů. Později připustil transformaci druhů, kterou ale nemůžeme v kontextu jeho díla označit jako biologickou evoluci.“ (Soukup 2010)

„V roce 1942 ornitolog *Ernst Mayr* definoval tzv. biologický koncept druhovosti (**BSC** - Biological Species Concept), který chápe dva jedince produkující nefertilní potomstvo za dva samostatné druhy - organismy, které se rozmnožují asexuálně (např. dělení, pučení, apomixie) nepovažuje za druhy. Schopnost plodit fertilní potomstvo však není tranzitivní – pokud ji sdílí A a B i B a C, ještě to neznamena, že ji sdílí A a C. Pokud tedy nejsou např. bakterie samostatným druhem, čím jsou? V díle *A taxonomy of species definitions* předkládá doktor *John S. Wilkins* detailní analýzu definice konstituování biologických druhů: 1) druhy mohou být viděny jako teoretické východisko použité pro modelaci (simulaci) a vysvětlení, 2) druhy jsou taxonomická jednotka užitá k odlišení a klasifikaci žijících organismů - mnoho vyjádření kombinuje oba přístupy. J. Wilkins, který se problematikou druhových konceptů zabývá dlouhodobě, každopádně na svém blogu publikoval 26 obecnějších konceptů, které v současnosti soutěží o přízeň autorů. Jeho seznam je založen na výčtu, který v historickém přehledu problematiky předložil *R. L. Mayden* (1997) - v něm bylo konceptů 22.“ (<http://pan-aves.blogspot.com/2010/11/o-druzich-jejich-jmenech-co-s-nimi.html>)

Tímto vzniká rozvržení ne nepodobné metafyzickým koncepcím řádu světa, jakási *metaxonomie*. Již sama implementace a přijetí odborných označení jako *adaptace*, *speciace* či *ekovar* (ekodruh) jen dotvrzují, třeba jen podvědomé,

(s)myslové vnímání a volbu strategií, které stojí na poměrně pevných základech evolučních teorií, i přes jejich častou korelační redefinici, a...

...i přes množství tezí či antitezí na podporu myšlenky stvoření všech známých druhů a určitou ochotu připustit možnost omylu (přinejmenším v mezích vnímání odlišného názoru), nestojí téměř žádné z nich za větší množství energie, úsilí a touhy poznat pravdu (např.: evoluce je pouze teorií, je nevědecká, nikdo nikdy neviděl vznik nového druhu, sami vědci o evoluci stále pochybují atd.). Ani to však není obsahovou náplní této práce a sluší se tedy snad jen říci: „Já nevím...“, a tak připustit elementární možnost platnosti biblických pravd interpretujících predestinaci světa a jeho zákonů.

„Od konce 20. století získává větší podporu vědecké obce tzv. fylogenetický koncept druhovosti (**PSC** - Phylogenetic Species Concept), který ignoruje hypotetickou možnost páření a plození fertilního potomstva dvou druhů. Pokud se tak prokazatelně neděje po dostatečně dlouhou dobu, pak tento zjištěný fakt opravňuje označit tyto jedince za dva rozdílné druhy s odlišnou historií vývoje. Základní principy se objevily spolu s kladistickou revolucí v 60. letech a s myšlenkou fylogenetické definice je implementoval *J. A. Gauthier*.“ (<http://pan-aves.blogspot.com/2010/11/o-druzich-jejich-jmenech-co-s-nimi.html>)

Tato vize má však přinejmenším širokou škálu výkladů a poskytuje až příliš prostoru subjektivní pohledu a relativizaci (jako analogii zmiňme dlouho platný výklad zákona o držení omamných a psychotropních látek, toliko citované, parafrázované a zesměšňované „větší než malé množství“).

„Kupříkladu Mishler, Pleijel, Rouse a několik dalších autorů společně prosazují tři základní body - úplné zrušení druhu, rozeznávání výhradně monofyletických skupin a jejich pojmenování *uninominem* (jednoslovným názvem). Právě přesun od dvouslovného (*binomického*) pojmenování k jednoslovnému názvu je jedním z těch nejzásadnějších. Až dosud šlo o nejvýraznější rozdíl mezi jmény druhů a vyšších taxonů, problémem jsou ale jeho výrazné konotace v úrovňové nomenklatuře. První část jména v něm přísluší rodu, taxonomické kategorii, jejíž odstranění z fylogenetického názvosloví na rozdíl od druhu kontroverzní není. V mnoha ohledech to nejreálnější, co akademická obec nabídla, je tzv. ekologický koncept druhovosti (**ESC** – Ecological Species Concept), který v zásadě říká, že druhy by se měly definovat samy. Formálněji by šlo *eko-druh* (někdy také ekovar –

ekologická varianta) definovat jako vývojovou linii nebo blízce příbuznou sadu linií, která sdílí stejnou ekologickou niku a vyvíjí se izolovaně od všech obdobných skupin. Zatímco eko-druh může fungovat tam, kde je biologický koncept bezradný, těžko budeme zjišťovat, jakou ekologickou niku vyplňovaly fosilní organizmy. A přestože tento koncept není omezen na pohlavně se rozmnožující organizmy, tak zjevně jako ten biologický, jej bude zřejmě dost těžké aplikovat v mikrobiologii. Mishler (1999) k tomu přidává, že ne vždy se ekologické interakce prudce mění z vnitrodruhové na mezidruhovou a že často rozeznáváme ekologicky rozlišitelná uskupení menší než to, čemu říkáme druh.“ (<http://pan-aves.blogspot.com/2010/11/o-druzich-jejich-jmenech-co-s-nimi.html>)

„Stejně tak úvaha o původu slova - CO JE TO SLOVO? (o jeho původní struktuře, stáří, funkci, významu apod.) nepřekračuje ve své počáteční fázi rámec daného jazyka. Morfologická analýza současného stavu vede totiž nezřídka k závěrům o původu daného slova. Pokud jde o jména (podstatná i přídavná), lze dojít ke třem možným závěrům:

A) Jména ze synchronního hlediska neanalyzovatelná, tj. taková, jež nemohou být pokládána za odvozeniny od jiného jména nebo slovesa (sama mohou fungovat jako východisko další derivace).

B) Analyzovatelná jména jeví se při synchronní analýze jako odvozeniny (zpravidla od sloves). Jejich struktura však je nezcela jasná. Segmenty, jež mohou být v těchto případech pokládány za derivační sufixy, nemají už slovotvornou funkci (nejsou produktivní).

C) Analyzovatelná jména, jejichž struktura je průhledná jsou tvořena pomocí produktivních sufixů, resp. jde o průhledné složeniny.“ (Erhart 1981)

„Co se týká sloves, vystačíme s dvěma typy:

AA) Základní slovesa, jež nelze odvodit od jiných sloves nebo jmen.

BB) Slovesa zjevně odvozená od jiných sloves (deverbativa) nebo jmen (denominativa).“ (Erhart: Úvod do etymologie)

„Ke skutečné změně ale dospívá teprve současnost – doba moderní (postmoderní – pozn. autora), nebo ještě spíše doba, jež se moderní (postmoderní) racionalismus snaží usvědčit přinejmenším z jednostrannosti. Začátek 21. století před nás klade otázky, jaké by našim předkům byly k smíchu. Vyžaduje na nás

zodpovědnost, o níž minulé věky nic nevěděly a o níž vědět nepotřebovaly a nemusely. Lidé naší epochy si uvědomují, že příroda, v níž a s níž jsme po tisíciletí žili, se lidským působením zásadně proměnila. Došlo ke zvratu, jaký byl ještě v 19. století nepředstavitelný. Ptáme se, zda lze mluvit o pokroku, či spíše naopak o cestě do zkázy. V každém případě cítíme za přírodu a za náš vztah k ní zodpovědnost. Jsme jejími pány? Jsme pány dobrými, nebo nezodpovědnými? Někteří se ptají: Máme vůbec právo nazývat se pány všeho živého i neživého, nebylo nám to vše spíše svěřeno do rozumné a zodpovědné správy? Pro ty, kdo se zamýšlejí nad kulturou minulých věků, se nabízí třeba také otázka, zda zvířata znamenala pro lidi vždy jen teritoriálního a potravního konkurenta, životní ohrožení, zdroj potravy nebo i něco jiného, něco víc, tak jako pro moderního člověka (produkt měšťanské kultury minulých dvou staletí) znamenají estetickou hodnotu, hračku, domácího mazlíčka, receptora něhy, ketré frustrovaný člověk nemůže investovat jinak.“ (Isidor ze Sevilly 2004)

„Jazyky lidstva podléhají neustálým změnám. Jazyk, jako každý společenský jev, se neustále mění a vyvíjí (vývoj vnější = zejména procesy diferenciací a vnitřní = změny v jednotlivých plánech jazyka). *Diferenciační procesy* probíhaly především v prvobytné společnosti, a to jako důsledek stěhování (migrace) částí jistých etnických celků do nových sídel apod. Takto vznikly z relativně jednotného praslovanského jazyka (praslovanštiny) jednotlivé slovanské jazyky, z pragermánštiny jednotlivé jazyky germánské atd. V ještě starší době vznikla praslovanština, pragermánština, italičtina, prařečtina, indoíránsština další rozpadem (diferenciací) indoevropského jazykového společenství.“ (Erhart 1981)

„Pokud morfologická analýza současné podoby slova (s eventuelním přihlédnutím k jeho podobám ve straších fázích daného jazyka) nedává uspokojivou odpověď na otázku po jeho původu, nezbyvá než se uchýlit ke srovnávání slov příbuzných (popř. i nepříbuzných) jazyků. Zároveň je potřeba rozlišovat dva základní druhy shod mezi jazyky. Na jedné straně ty, které jsou dány jejich společným původem, na druhé straně takové, jež jsou důsledkem jejich pozdějšího kontaktu. Shledáváme-li tudíž lexikální shody mezi zkoumanými jazyky, musíme v prvé řadě rozhodnout, zda jde o slova prapříbuzná nebo přejatá z jednoho jazyka do druhého. Vedle těchto dvou běžných případů musí ovšem etymolog počítat i s možností takových shod, jež nejsou ani důsledkem prapříbuznosti, ani kontaktu zkoumaných

jazyků – s tzv. elementárními a náhodnými shodami. Zjištění, že totožnost (nebo alespoň podobnost) slov téhož nebo podobného významu v různých jazycích je vysvětlitelná buď genetickou příbuzností nebo přejímáním, lze kvalifikovat jako vítězství antické teorie *thesei* v novověké jazykovědě. Je však pozoruhodné, že přes toto vítězství – zdánlivě bezvýjimečné a naprosté – nebyla druhá antická teorie *fysei* potlačena zcela, nýbrž přežívá v jisté modifikaci a s jistým omezením až do současnosti. Arbitrérnost jazykového znaku se sice nebere v pochybnost v průřezu synchronním, zato se připouští věcná (přirozená) motivace slov při pohledu glotogonické, tj. při vzniku jazyka a jeho složek, a teorie *fysei* tak nachází uplatnění právě v bádání etymologickém. Ukazuje se, že se i novověká a nejmodernější jazykověda pohybuje stále v tom pojmovém poli, které jí vymezila už antika. Jestliže etymolog striktně trvá na bezvadné formální i významové shodě srovnávaných slov, zůstává mu přirozeně značný počet případů etymologicky temných. Jazykovědci se většinou snaží vyvést i tato slova z jejich izolace a uchylují se ke *spekulacím*, někdy *fonetickým* (připouští ve větší míře tzv. sporadické hláskové změny) nebo *morfologickým* (připouští rozsáhlé morfologické transformace), častěji však *sémantickým* (hledá slovo shodné hláskové stavby, ale významu třeba velmi vzdáleného).“ (Erhart 1981)

Doba postmoderní, jež se nese v duchu plurality a svobodomyšlné exprese čehokoliv, spolu s multikulturalitou a rádoby tolerancí způsobuje jen větší roztržičnost vnímání a vytváří tím živnou půdu pro zakořenění spekulativních tvrzení. Skutečné poznání a přiblížení se pravdivým (správným) výrokům se tak stává mlhavým a nedosažitelným stavem bádání a života vůbec. Stupňující se deziluze a přírodní výběr znovu nastolí osvětlený návrat k základům naší společnosti a kultury. Chaotický a volnomyšlenkářský přístup bude opět brzy vystřídán rozumně (kriticky) uvažující pudovou bytostí, která je zodpovědná za své činy v celém měřítku, která nastavuje pomyslné zrcadlo svým činům i výpovědím a uvědomuje si jejich dopad. Tzv. *postmoderní doba* vyžaduje rychlost a přesnost při volbě našich rozhodnutí. Evoluční proces se nezastavil jen proto, že máme výsadu jej poznat a interpretovat. Jen ty organismy, které se v průběhu vývoje druhů dostatečně rychle a účelně přizpůsobily, měly možnost se dále rozvíjet a určovat tak směr vedoucí ke vzniku pestrobarevného a rozmanitého světa plného složitých vztahů a závislostí. Především dostatečně flexibilní a prozíraví (snad také určitým způsobem

predestinovaní) jedinci, a stejně tak i produkty jejich činnosti (hmotné i nehmotné artefakty), by měli (musí, mají...) převzít (nej)větší díl odpovědnosti při snaze o dosažení nejasného (s ohledem na definici) a nedosažitelného cíle – “absolutní” moudrosti i “dokonalé” harmonie a rovnováhy bytí.

„Jak již bylo zdůrazněno, souvisí vývoj jazyka s vývojem společnosti a s vývojem lidského myšlení. Stav jazyka (zejména jeho lexikálního subsystému) tudíž do značné míry odráží společenskou situaci a úroveň myšlení v dané vývojové etapě. To nám umožňuje dělat z rekonstruované slovní zásoby (praslovanské, indoevropské apod.) závěry o tehdejších společenských poměrech, způsobu výroby i o nadstavbových jevech - tzv. *glotoformní společenství* (tj. nejazyková fakta charakterizující příslušné jazykové společenství). Tato tzv. *lingvistická paleontologie* doprovází historicko-srovnávací jazykovědu téměř od samých jejích počátků v 1. pol. 19. století. Teprve později dochází k rozvoji archeologického a etnografického bádání, jehož výsledky jsou konfrontovány se závěry lingvistické paleontologie. Ta ustoupila v 1. pol. 20. století poněkud do pozadí a teprve v současné době prožívá svou renesanci (v popředí zájmu je však spíše mytologie a jiné jevy z oblasti nadstavby). Je samozřejmé, že ze spolupráce jazykovědy s archeologií, etnografií apod. těží nejen tyto obory, ale i sama jazykověda, zejména etymologické bádání. Každý badatel na tomto poli by měl být vyzbrojen znalostmi o věcech, jež zkoumaná slova označují, a to nejen znalostmi z uvedených oborů, ale i z botaniky, zoologie apod. Z rekonstruované slovní zásoby lze usuzovat též na přírodní prostředí, v němž nositelé příslušného jazyka žili. Inventář indoevropských termínů je však poměrně chudý, lépe známe indoevropský svět zvířat (nápadné je ovšem chybění společného výrazu pro rybu).“ (Erhart 1981)

„Analýza jazykových faktů může vrhnout též světlo na etnogenezi nositelů příslušného jazyka. Ukazuje, z jakého většího celku příslušný kmen (národ) diferenciací vznikl, případně z jakých komponent vzešel integrací, s jakými jinými celky byl v kontaktu apod. Průkazné jsou tu jednak společenské inovace, jednak společenské archaismy, a také slova přejatá (pokud jde o důkaz kontaktu). Na základě úvah tohoto druhu lze konečně formulovat i domněnky o původních sídlech a prehistorických migracích jednotlivých kmenů. Mnoho bylo již uvažováno o původních sídlech nerozdělených Indoevropanů - o tzv. *indoevropské pravlasti*. Důležitou úlohu hrály při těchto úvahách termíny týkající se přírodního prostředí, flóry

a fauny, např. mnoho bylo napsáno o indoevropském jméně lososa, jenž je v Evropě domovem pouze v řekách tekoucích do Baltského moře (existence odpovídajícího slova v tocharštině, s obecným významem ryba, vedla některé jazykovědce k myšlence, že Tochaři původně žili v sousedství Slovanů, Baltů a Germánů v severovýchodní Evropě).“ (Erhart 1981) „Lidé kmene Nootka, obývající západní pobřeží kanadského Vancouver Island, používají minimálně 15 známých označení pro lososa, všechny se od sebe liší a příbuzné jsou nepatrně nebo vůbec (na rozdíl od jejich překladu, který užívá kombinace jako: americký losos, starý losos, vůdčí losos a podobně).“ (Comrie 2007) „Většina badatelů se dnes kloní k názoru, že původní areál indoevropských jazyků je třeba hledat mezi Rýnem a Donem (ve střední Evropě a v oblastech severně a západně od Černého moře). K podobným závěrům dospívá i archeologické bádání. Definitivní potvrzení nebo vyvrácení této teorie je pochopitelně mimo možnosti dnešní jazykovědy i archeologie. Identifikace archeologických kultur s jazykovými společenstvími je, zejména pro starší dobu, nesmírně svízelná, ba prakticky nemožná.“ (Erhart 1981)

„To, co dnes nazýváme celosvětovou integrací či globalizací, není samozřejmě také ani zdaleka novým jevem. Jeho kořeny sahají hluboko do lidské historie. Míra a důsledky uvedených procesů však ve 20. století, zejména pak po 2. světové válce, výrazně zesílily a měly dopad i na představy o významu, funkci a perspektivách národa. V úvahu je potřeba vzít mnohdy silné prolínání etnické/národní identity s pocitem sounáležitosti s určitou politicko-teritoriální formací (regionální či státní příslušnost). Tato skutečnost je zvláště výrazná v některých oblastech či zemích západní Evropy, vyznačujících se tradičně vysokým stupněm vědomí etatismu – například ve Francii, ale i v regionech typu Walesu, Skotska, Katalánska či Baskicka.“ (Šatava 2009)

„Hovoříme-li o *etnických menšinách*, je třeba si uvědomit, že tento mnohovýznamový a vágní pojem bývá užíván jako pomůcka při zařazování rozličných typů a kategorií etnických společenství (s výjimkou státních národů na vlastním teritoriu) pod jeden stručný střešní termín. V této souvislosti je možno etnické menšiny rozdělit do čtyř hlavních skupin:

1. **Malá etnika**, nedisponující vlastním národním státem (např. Lužičtí Srbové, Velšané, Baskové...).

2. **Části státních národů**, žijící mimo mateřskou zemi v jiných státních útvarech (Němci v Dánsku, Maďaři v Rumunsku...).

3. **Etnická společenství**, u kterých chybí některé znaky klasicky vyvinutých národů, kupř. území či standardizovaný jazyk (např. Romové, Židé mimo Izrael...).

4. **Specifické případy**, stojící mezi etnickou a etnografickou skupinou (např. Kašubové v Polsku...), někdy i zvláštní náboženské nebo sociální skupiny (Pomaci v Bulharsku, Tinkers – Travellers v Irsku a ve Velké Británii užívající jazyk shelta...)." (Šatava 2009)

„Snaha o nalezení jakési ideální (úplné) definice na tomto poli by byla silně utopická. Pokud jde o etnickou tematiku, je třeba poukázat i na terminologické problémy. Nejen proto, že různé jazyky mohou nazývat rozdílné fenomény stejným pojmem a naopak. Je potřeba počítat i s nejrůznějšími specifiky a konotacemi.“ (Šatava 2009)

„Mnohdy – zejména v poslední době – se terminologický problém také řeší orientací na (převážně či čistě) jazykové hledisko, hovoří se o *jazykové menšině*, o malých či častěji o méně užívaných/rozšířených jazycích anebo stále častěji o regionálních jazycích. Zmíněný posun směrem k jazykovému aspektu není v mnoha případech nijak náhodný. Důslednou orientací na něj je možno eliminovat (obejít) sporné otázky o významu či smyslu etnicity vůbec. Problematika se tak rovněž posouvá z mnohdy horké půdy nacionalismu na přijatelnější, méně zpolitizovanou a spíše kulturní rovinu. Vazba etnicity (s jejími latentními politickými aspiracemi) a jazykových aktivit tak bývá v řadě případů záměrně obcházena a nereflektována. V běžné jazykové praxi je termín národnostní/etnická menšina možno samozřejmě (v neutrálním významu) užívat. Důležitý je úzus, který se v konkrétním případě (státním útvaru) prosadí. Zásadní a důsledné rozlišování mezi termíny – např. mezi pojmy menšina a etnická skupina – je mnohdy velmi subjektivní a relativní (ovlivněno předchozí zkušeností, ale také frekvencí projevů stereotypního uvažování a předsudků – pozn. autora).“ (Šatava 2009)

„Za hlavní znak etnicity bývá v evropském kontextu (jak již bylo řečeno) obvykle označován jazyk, považovaný i za kulturní kapitál etnika. V dané souvislosti je role jazyka nedílně propojena i s ideologiemi a politickými ambicemi, resp. dějinami

lidského rodu vůbec (jednoznačná vazba etnicity a jazyka však není ani v evropských podmínkách absolutní – kupř. Irové jsou nepochybně národem, i když irština zaujímá v životě Irska spíše symbolickou roli). Přesný počet jazyků světa není možno stanovit. Zájem o tuto problematiku je sice velmi starého data, ovšem většinou byla nahlížena dobovými paradigmaty. Také pomyslná hranice mezi jazykem a dialektem (resp. etnolektem/sociolektem) je velmi vágní, flexibilní a podléhající dobovým politickým, kulturním, lingvistickým a dalším kontextům. V této souvislosti bývá s nadsázkou citována aforistická definice, formulovaná v r. 1945 Maxem Weinreichem, podle níž: *jazyk je takový dialekt, který má armádu a loďstvo*. S vědomím uvedených souvislostí je tak možno přijmout pouze hrubý odhad (že na světě v současnosti existuje okolo 5000 až 7000 dosud živých jazyků).“ (Šatava 2009)

„I volání po osobitosti a jinakosti – svým způsobem potřebné a pochopitelné v situaci ohrožených menšinových jazyků vystavených politickému a kulturnímu tlaku – může nabýt přehnané, frázovitě nebo nadužívané formy. Dobrým příkladem takového klišé je text irského (patriotického) satirika Flanna O’Briana z knihy *Řeči pro pláč*, v němž předseda gaelské (irské) slavnosti osloví přítomné.“ (Šatava 2009)

„V daných souvislostech jsou tak dnes etnické a jazykové menšiny stále výrazněji chápány jako kulturní dědictví lidstva, snaha o jejich zachování je často uváděna v paralele s ekologickými snahami o ochranu a záchranu co největšího počtu živočišných a rostlinných druhů planety Země (v této oblasti berme v potaz pouze smysluplné nemilitantní projevy ekologického chování – pozn. autora). Je zdůrazňováno, že bohatství světa nespočívá (nemělo by spočívat) v tendenci k uniformitě, ale v respektování alternativ a v paralelní existenci různých forem lidské kultury. U menšinových etnických populací se mnohdy v rozsáhlejší míře než u velkých (státních) národů setkáváme s potřebou (sebe)identifikačních znaků, symbolů či atributů. Život po boku většinového etnika ve společném státním útvaru s sebou také často, a to i při absenci mezietnických konfliktů, přináší řadu obtíží v praktickém každodenním životě i v širším rámci (např. v souvislosti s nedostatečnou znalostí státního jazyka anebo se specifickou formou analfabetismu). Příslušníci minoritních etnik tak mnohdy musejí řešit problémy, které jsou v životě členů větších národů neznámé. Přitom se často jedná až o

traumatizující otázky osobní identity, roli národnosti při volbě partnera, problematiku výchovy dětí a jejich docházky do (menšinových) škol a v některých případech dokonce mučivé (až destruktivní) vnitřní rozpory spjaté s životními perspektivami a samotným přetrváním dané populace.“ (Šatava 2009)

„Ti, kdo považují etnické vědomí za atavistický přežitek, jenž je potenciálním zdrojem xenofobie, a mají úsilí o přetrvání řeči, kterou mluví jen pár tisíc nebo stovek osob, za nesmyslné mrhání silami, redukuje lidskou existenci pouze na ryze pragmatický aspekt. Život je však komplikovanější. Existence člověka se nevyznačuje pouze praktičností a pragmatičností. *J. A. Fishman* k tomu říká, že triumf vědy nezahubil náboženství a triumf internacionalismu nezahubil lokální identitu ani místní společenské snahy. Právě pomocí primárních sociokulturních institucí je jazyk v první řadě spjat se skutečnostmi, které činí život hodným toho, aby se žil.“ (Šatava 2009)

„Bylo by mylné vidět v této skutečnosti pouze voluntaristický přístup či tvrdošjnou snahu o popření reality. Úsilí o přetrvání a další vývoj malých etnicko-jazykových komunit je třeba chápat v souvislosti s celkovou tvářností kvality lidské existence, s ekologickými aktivitami, snahami o přetrvání osobitých prvků v globalizujícím se světě. (Vždyť to, o čem jsme před pár desetiletími mohli číst v knihách science-fiction, je dnes mnohdy daleko překonanou realitou. Ani Orwellův *Big Brother* neměl k dispozici *Goggle Earth* či další funkce internetu.) Jen je nezbytné častěji opakovat teorie již tak důvěrně známé: že přehnaný důraz na technický aspekt fungování současné civilizace zatlačuje do pozadí po tisíciletí existující archetypální rozměr fungování lidské společnosti a její kultury (mj. v duchu biologického altruismu), jímž jsme (ať chceme nebo ne) determinováni. Právě pozornost věnovaná zdánlivě nepraktickým, zastaralým a lokálním fenoménům tak může působit jako tolik potřebný protiproud či svého druhu psychoterapie. Je ovšem třeba uvést, že ani sbor těch, kdo se zabývají ohroženými malými jazyky, nezní unisono. I největší entuziasta je samozřejmě nucen připustit, že prakticky není možno zachránit, a dokonce ani sociolingvisticky zachytit a popsat, všechny v současnosti živé jazyky, popř. jejich výrazné subvarianty. Za příkladný a přes pouhé čtvrtstoletí od jeho vzniku již téměř klasický text na poli studia a dokumentace zanikajících

jazykových kódů bývá považována práce N. Dorianové: *Language Death*, věnovaná sutherlandskému dialektu gaelštiny na východním pobřeží Skotska.“ (Šatava 2009)

Jakékoliv další pokusy o umělou a násilnou tvorbu jakéhosi univerzálního jazyka a potlačování rozmanitosti (složitosti) ve jménu progresu a účelnosti (jednoduchosti) jsou jen utopickým a mylným opakováním chyb minulých. Krása života spočívá především v rozmanitosti jeho projevů, kde jazyk může být vnímán jako jeden z nejsignifikantnějších a nejkomplikovanějších projevů lidského bytí.

„Postupná eroze (handicapovaného) jazyka může vyústit i v situaci, kdy dochází k prudkému omezení slovní zásoby a ke gramatické nejistotě. Případná identifikace *posledního rodilého mluvčího*, resp. letopočet jeho úmrtí je ovšem více než problematická a sporná vzhledem k neexistenci zřetelné definice, vymezující kvalitativně i kvantitativně fenomény *znalosti jazyka* či *rodilého mluvčího* (kupř. pro tradiční kornštinu tak bývá, zřejmě neprávem, zmiňována Dolly Pentreath, pro manštinu Ned Maddrell). Plná znalost jazyka a jeho naprostá neznalost jsou ovšem pouze dvěma krajními body škály, jež obsahuje řadu mezistupňů a specifických typů. V řadě případů jazykového zániku dochází také i po úplném vymizení komunikativní funkce dané řeči k přetrvávání řady slov, idiomů a obrátů, resp. znalosti modliteb, říkanek či písní.“ (Šatava 2009)

„Jazyky a etnické pospolitosti v lidských dějinách vždy zanikaly a nové opět vznikaly. Navíc nové kulturní formy nemusí být nutně založeny na jazyce či etnicitě (i v současnosti probíhají procesy utváření nových jazyků – především formou jejich *kreolizace* – od počátečního žargonu přes mezifáze stabilizovaného a poté expandujícího pidžinu, někteří lingvisté v daném kontextu dokonce kalkulují např. i s rozpadem dosud víceméně jednotné angličtiny na řadu regionálních a profesních forem). Každý člověk má základní právo na sebeurčení a svobodnou volbu opuštění či uchování vlastního jazyka, ovšem právě toto právo volby jazyka je v nepříznivých obdobích života handicapovaných minorit markantně pochybné. Jazyk bývá hozen přes palubu jako podmínka společenského a tím i ekonomického vzestupu. V souvislosti s otázkou, zda je etnicita a její hlavní znak (jazyk) něčím opravdu tak cenným, bychom mohli vyjmenovat ještě řadu dalších, mnohdy nejednotných či protichůdných názorů a teorií. Koexistence a míšení etnik a jejich kultur je pravděpodobně cestou, po níž v blízké budoucnosti půjde vzhledem k prolínání a

globalizaci velká část lidstva. Přitom budou doposud mnohdy ještě ostré vymezující hranice slábnout, anebo zcela zmizít. Logickým důsledkem dvoj- či multikulturnosti a podvojně (resp. vícečetné) identity u řady populací tak je i zvýšená prostupnost, zamlžení či úplné vymizení etnodiferencujících hranice. Akcent je kladen především na (multi)kulturní a jazykové aspekty. Vazba na etnickou identitu je méně výrazná. V ideální formě by měl být multikulturalismus domyšlením ideálu občanské rovnosti, který však zároveň vede k požadavku ohledu na různé skupiny. Například *Ralf Dahrendorf* říká, že opětovné objevení etnickosti bylo krokem dopředu v procesu civilizace. Znamená vznikající pochopení, že všeobecná občanská práva nejsou v rozporu s kulturními odlišnostmi, ale naopak jim dávají nový rozměr. *Benedikt Anderson* se pokouší alespoň zčásti nacházet odpovědi v takových momentech, jako je krása pospolitosti či úloha jazyka, který dává nositelům možnost zažít příležitost jednohlasu coby ozvuku fyzického zhmotnění pospolitosti existující v našich představách“ (Šatava 2009)

„Lidičky nestřílejte, dyť jsou tu lidi...“ (W. Komárek)

Zdržme se však jakýchkoliv předpovědí a vizí o dalším vývoji tak složité oblasti života jako je budoucnost menšin, etnik, jejich jazyků, vývoje jazyka jako fenoménu či vývoje lidstva obecně v příštích dekádách, tisíciletích ba dokonce horizontech vzdálenějších. Pravděpodobně již chvíli po přečtení této práce může být interpretace stavu věci a jeho vnímání v rozporu s teoriemi zde uvedenými (příkladem mohou být spíše narůstající veřejné diskuse týkající se smysluplnosti a funkčnosti Evropské unie a její budoucí role).

„Při hodnocení pozic a požadavků etnicko-jazykových a regionálních hnutí je třeba tuto problematiku posuzovat velmi pozorně a obezřetně. Ani jejich nejzanícenější přívrženci by neměli vycházet pouze z idealistických pozic a slepě litovat všeho, co se přirozenou a nenásilnou cestou transformuje, přežívá a eventuálně i zaniká a mizí. Etnické pospolitosti a jejich jazyky nebyly v historii lidstva nikdy něčím konstantním. Vždy se vyvíjely, transformovaly, rodily a mizely. Na druhé straně by však bylo neoprávněné hodnotit akulturační a asimilační procesy čistě racionálně, utilitaristicky či fatalisticky (nemluvě již o obecně rozšířené představě o přežití nejsilnějšího, platné i v rámci společenského/kulturního/jazykového darwinismu) v těch případech, kdy trvá uvědomělé úsilí příslušníků menšinové

populace o uchování vlastní svébytnosti. Je ovšem žádoucí, aby takové snahy nesklouzávaly do nesnášenlivých nacionalistických pozic a neuchylovaly se k užití násilných prostředků.“ (Šatava 2009)

Hojnost výskytu určitých fenoménů (včetně živočišných druhů, kultur, jazyků atd.) byla dlouhou dobu chápána (a mnohde ještě stále je) jako samozřejmost. Krátkozraké vize dostatku a blahobytu, bezhlavé čerpání a masová produkce jakoby daly zapomenout na budoucí generace. Současný stav uvědomění ovšem nabírá charakter opačného extrému, a sice záchranu okolního světa tzv. v zájmu lidstva a duchu hesla: účel světí prostředky. Bezprostřední pocit ohrožení vlastní identity a projevů patriotismu pak často zastírá zrak a odvádí od vlastní podstaty a pochopení sounáležitosti i kulturní odlišnosti (originality) jakožto vztahu symbiózy.

„Přemýšlej jako moudrý člověk, ale mluv jazykem lidí.“ (W. B. Yeats)

„Jazyková asimilace je samozřejmě jevem starým jako lidská řeč sama, ve druhé polovině 20. století se však trend tzv. *jazykového posunu* (language shift), tj. přerušení mezigenerační štafety pokud jde o předávání jazyka nejmladším generacím, na řadě míst světa mimořádně rozšířil a urychlil. Existuje celá řada pojmů, označujících konkrétní smíšeniny jazyků, kupř. wenglish (velština/angličtina) nebo hinglish (hindština/angličtina). Tato skutečnost našla postupně svůj odraz nejen v odborných publikacích, ale vzhledem k úzkému propojení jazykového a etnického fenoménu se projevila také v souvislosti s obecně se zvyšujícím zájmem o národnostní a menšinovou problematiku a s různorodými aktivitami na tomto poli.“ (Šatava 2009)

Slovy *Clauda Léviho Strausse*: „Každá kultura se rozvíjí díky vzájemným výměnám s jinými kulturami. Musí však klást určitý odpor, jinak by záhy neměla nic specifického, co by mohla směřovat.“ (Šatava 2009)

„V procesu etnického/jazykového přetrvání hrají samozřejmě hlavní roli sami aktéři. *H. Gilda* a jeho spolupracovníci vypracovali v této souvislosti dokonce teorii *etnojazykové vitality*, dokumentující rozdílné podmínky a výchozí situace v procesu jazykového plánování. Je jasné, že pokud chceme být úspěšní na poli obrácení směru jazykového posunu, je třeba zajistit určité základní podmínky. Ani sebelepší zákony a menšině nakloněná politika nemohou být úspěšné tam, kde chybí dostatek

vůle přetrvat jako svébytný etnický celek hovořící vlastní řečí. Jde především o zajištění toho, co J. A. Fishman nazývá bezprostřední podpora intimního mezigeneračního předávání jazyka. Jinak jsou všechny snahy na revitalizačním poli pouze neustálým huštěním prasklé pneumatiky. Jde o hobby, žert či opravdové zmrtvýchvstání jazyka, když je na poloostrově Cornwall ve Velké Británii malý počet osob – desítky nebo maximálně stovky – opět po dvousetleté přestávce (díky iniciativám a snahám regionalistických entuziastů od začátku 20. století) schopen hovořit místní keltskou kornštinou?“ (Šatava 2009)

„Jazykový posun se netýká jenom fenoménu jazyka, ale i kultury, která jej doprovází. Argumentace na podporu restaurování nebo oživení jazyka tedy musí obsahovat i požadavky týkající se kulturních změn a většího kulturního sebeurčení. Jazyk vždy existuje v *kulturní matici* a je to právě tato matrice, kterou má politika podporovat, nikoli jazyk *per se* (Fishman). V neposlední řadě zmiňme i to, že úspěchy dosažené na jazykovém poli je možno chápat jako pokrok v souvislosti s bojem proti diskriminaci a bojem za prosazování lidských práv.“ (Šatava 2009)

Dílčí cíle – hledání dílčích odpovědí:

1. Je etnicita a její hlavní znak, jazyk, něčím opravdu tak cenným?
2. Přináší neustálý jazykovědný rozbor také něco praktického?
3. Může být jazyk, jako primární projev kulturnosti, nositelem vyšších hodnot?
4. Má hlubší poznání jazyka (jazyků) za následek morální a psychologický rozměr?
5. V čem spočívá smysl jazykové variability a jazyka vůbec?

„Najít jednoduchou, univerzální odpověď na tyto otázky samozřejmě nelze. Bylo již poukázáno na to, že v konečné instanci je vždy rozhodující míry vitality kolektivu – skupinová vůle zprostředkovat identitu a jazyk dalším generacím. V rámci snah vzbuzovat nebo upevňovat tuto skupinovou vůli, tj. povzbuzovat ji k užívání a předávání jazyka, se používá argumentace nejrozumnějšího typu. Ta může sahát od prosté (zčásti dokonce primitivní nebo anachronické) chvály a opěvování krás a hodnot konkrétního jazyka, přes líčení jeho tradic a užitečnosti, až k sofistikovaným

teoriím s vědeckým pozadím (eventuálně i se šovinistickým příděchem). Případným námitkám, že v rámci snah o zachování asimilujících se kultur se jedná o něco iracionálního anebo zcela nesmyslného, se lze bránit i postmoderním způsobem – poukázáním na relativitu a rovnoprávnost všech sociokulturních snah obecně (Fishman). Konkrétněji se často hovoří o krásách tradice, o právu na vlastní identitu (zůstat sám sebou), zdůrazňuje se *autochtonnost* – prvotnost menšinového jazyka a kultury v daném teritoriu. Jazyk je nahlížen do značné míry v intencích kognitivních. Deterministické hypotézy jazykové relativity lingvistických antropologů *Edwarda Sapira* a *Benamina L. Whorfa*, který vidí jazyk jako cosi zcela jedinečného, nepostradatelného a nenahraditelného v souvislosti s kolektivním vnímáním světa. Jazyk je tak údajně víc než jen zvuky a slova – je klíčem, mostem do světa. Pomocí jazyka se na svět pohlíží jako osobitým prizmatem, zcela svébytným způsobem. Každý jazyk si vytváří specifickou *vizi reality*, zároveň se jedná o společnou *paměť etnika*. Se zánikem určitého jazyka tak současně mizí určitý *konkrétní svět*.“ (Šatava 2009)

Snahy o zachování jazyka, kultury či etnika jsou však v poslední době podmíněny snahami o znatelnou reakci na doznívající procesy globalizace. Takové postupy pak obvykle dříve či později odvane čas a projeví se jejich chatrné a triviální základy i myšlenky a povahy, které je formovaly a s pocitem potřeby vyslovily. „Často musí autoři argumentace na podporu menšinové řeči odvracet tradicí zakořeněné obavy rodičů, že výuka malého jazyka nejen že není užitečná, ale že je dokonce přetěžováním dítěte. Na tomto poli došlo nedávno k novým (mimo jiné i exaktním biologickým) zjištěním, které jasně prokazují, že děti, vychovávané v útlém věku současně ve dvou jazycích, mají lepší výsledky ve školní výuce – a to dokonce i v jazyce většiny. Takto vychovávané dítě je totiž schopno uchopit a vnímat svět simultánně, čímž se zvyšují jeho intelektuální schopnosti a potenciál. *Dvojazyční* chápou dříve než *jednoazyční* relativitu slov. V souvislosti s užíváním dvou či více jazyků (resp. variet téhož) je třeba v souladu se sociolingvistickými koncepcemi rozlišovat mezi dvěma podobami tohoto fenoménu. Na jedné straně se jedná o *bilingvismus* ve smyslu individuální znalosti dvou jazyků, na druhé straně lze v řadě (často menšinových) oblastí hovořit o *diglosii*, tj. o užití různých jazyků/jazykových variet v závislosti na společenském kontextu. Na *bilingvismus* (dvojazyčnost) či *multilingvismus* (vícejazyčnost) se dnes také, ve srovnání s ještě nedávnou situací,

stále více pohlíží jako na cosi normálního nebo dokonce žádoucího (na praktickém poli stejně jako například v souvislosti s požadovanou tolerancí k jiným kulturám). Z praktického hlediska mají takoví jedinci přístup k daleko většímu objemu informací a vědomostí, mají větší množství znalostí (jazykových i jiných), chápou lépe různé sémantické asociace a protože jsou zvyklí střídat jazyky a modely myšlení, je jejich intelekt flexibilnější. Naopak jsou méně rigidní pokud jde o vlastní postoje a tolerantnější, tj. méně nepřátelští. Také méně defenzivní vůči neznámému než jednojazyční jedinci, a tím více inklinují k chápání a pochopení projevů jiných kultur u jednotlivců, i když se tyto projevy mohou lišit od jejich vlastní kultury. Jejich myšlenkové modely a světonázor jsou vyváženější, protože jsou zvyklí na různé, mnohdy i (částečně) protichůdné koncepty. Mají lepší schopnosti než jednojazyční učit se něčemu zcela novému a zvládat nové situace, aniž by byli traumatizováni, přitom jsou schopni chápat problémy z různých hledisek (a především skrze prizma jedincův podmanivé kultury – pozn. autora). “ (Šatava 2009)

„Jiným protiargumentem v souvislosti se snahami o přetrvání a další rozvoj (revitalizaci) malých jazyků bývá, že uživatelé daného jazyka jsou mnohdy sami skeptičtí, pokud jde o jeho hodnotu a záměr zachovat jej – někdy projevují dokonce spíše nezájem o budoucnost vlastní řeči. Zde je téměř u všech menšinových etnik a jejich jazyků možno poukázat na výchovu členů menšiny ke komplexu méněcennosti trvající po staletí – počínaje odstraněním jazyka z horních pater společenského života až po každodenní vysmívání se jeho uživatelům, v horším případě jejich trestání. Tato praxe se týkala kupř. Walesu, kde byl v 18. a 19. století ve školách užíván kus dřeva či břídlíce s vyrytými iniciálami W. N. = Welsh Not, který měl odradit děti od používání jejich mateřského jazyka, zavěšoval se na krk žákovi přistiženému při hovoru ve velštině, dokud jej ten nemusel předat někomu dalšímu. Žák, který měl tabulku na konci denního vyučování, byl učitelem potrestán. Obdobné příklady jsou doloženy ze Skotska, Irska, Bretaně atd. V takových případech lze svým způsobem hovořit o *etnických čistkách*, i když s použitím odlišných, méně ofenzivních a plíživých metod. Přesto v příznivých podmínkách tak zákeřných a destruktivních ve svých důsledcích.“ (Šatava 2009)

„V případě výhrad, že snahy o uchování malého jazyka jsou pro společnost příliš nákladné, je možno konstatovat, že náklady na aktivity ve většinové řeči a

výdaje na její vývoj jsou (v přepočtu na osobu) mnohdy vyšší, přitom menšinové aktivity recipují i zájemci z řad většiny. I když se může zdát, že menšina snad v některých oblastech disponuje ve srovnání se členy majority určitým zvýhodněním (*pozitivní diskriminace*), není tím její celkový společenský handicap ani zdaleka vyrovnán. V ideálním případě by menšinová řeč měla být vnímána jako alternativa, nikoli jako cosi rušivého či zbytečného. S tím souvisejí i snahy o zvýšení prestiže menšiny a jejího jazyka, která je z historických příčin nejčastěji slabá.“ (Šatava 2009)

„V rámci výchovy k etnickému vědomí potřebnému pro realizaci revitalizačních snah by nemělo jít o izolaci (v praxi navíc většinou nemožnou a nežádoucí), ghettoizaci a hermetizaci – stavění umělých zdí nebo živení ducha radikálního nacionalismu. Pro přetrvání etnického kolektivu je však nepostradatelné vědomí vytyčení a udržování imaginárních kontur a základní každodenní rovina distance. V dané souvislosti mohou být (někdy i nečekaně) účinné nejrůznější momenty. Kupř. po uvedení filmu *Statečné srdce (Braveheart)* s tematikou středověkých válek mezi Skoty a Angličany v roce 1995 výrazně stoupl počet radikálních zastánců široké autonomie či plné nezávislosti Skotska. Účinná může být i popularizace malého etnika, jeho kultury a jazyka pomocí vlivů populárních či módních hudebních skupin a jednotlivců (Enya – Irsko). Velká část odborníků potvrzuje také zásadní význam lokální/komunální roviny na poli užívání a přetrvání menšinového jazyka jako skutečného prostředku komunikace (Fishman). V dané souvislosti jsou považovány za důležité i takové detaily, jako tisk dvojjazyčných (velšsko-anglických) jednorázových papírových podložek, kladených na tácy při konzumaci ve fastfoodových provozovnách McDonald's. Celkově ovšem není možno považovat možnosti jazykové politiky (jazykového plánování) za všeplatné a vždy účinné. Jen zřídka existují plně plánovatelné a ovlivnitelné trendy.“ (Šatava 2009)

„Častým jevem na poli dvojjazyčnosti je tzv. *jazykový substrát*, který vznikne jako výsledek jazykového posunu, kdy člověk mluvící jazykem A přijme jazyk B, ať z kulturních, politických anebo jiných důvodů. První generace, která přijme jazyk B, bude bilingvní a bude oba jazyky mísit. Užívání jazyka B pak vykazuje rysy jazyka A. Děti z této generace se stanou rodilými mluvčími jazyka B, ale zachovají v něm rysy jazyka A – vznikne substrát odvozený od jazyka A. Jazykový posun je dodnes běžný

v mnoha částech světa. Ve Skotsku a v Irsku se mění gaelština v angličtinu a zanechává stopy v irské a skotské angličtině atd.“ (Comrie 2007)

Trendem poslední doby jsou vize (často uskutečnitelné) o volném přístupu všech uživatelů k otevřeným internetovým encyklopediím, a tudíž k širokému vědění lidstva, které jen dokládají zájem člověka o přátelštější a rozumově založený vztah k moderním technologiím a jejich využití. Větší informovanost dokáže až zázračně čelit průsakům ideologických hnutí, předsudků a stereotypního uvažování. Lidé se vždy bojí toho, co neznají. Proto by měl být menšinový jazyk používán v maximální možné míře i v ekonomické oblasti, především ve sférách zasahujících cestovní ruch a turistiku. V jistých případech může dokonce znalost menšinového jazyka znamenat určitou výhodu na trhu práce, čímž přispívá k vyšší společenské prestiži nejen daného jedince, ale i jazyka a kultury samotné. „Na základě přirozeného jazyka používaného v tezaurech vznikly v posledních letech především v anglosaské literatuře jako náhrada za označení třídění nebo pořádací systém brzy takové jako *indexing language*, *retrieval language*, *information language*, *documentary language* atd.“ (web.ff.cuni.cz – 5.2.2011)

„Lingvisté jsou přesvědčení, že všechny jazyky mají stejnou výrazovou sílu, a to i v případě, že některý nemá slovní zásobu pro určité oblasti lidského poznání a interpretace, protože nezbytně důležitá slova si lze snadno vytvořit nebo přejmout (vypůjčit). Podobně také mají všechny jazyky svou vlastní prózu a poezii, psanou, ústní nebo znakovou, a jejich rozšíření a kvalita závisí spíše na kulturním prostředí a na autorech než pouze na jazyce samém.“ (Comrie 2007)

„Lidem je při styku s neznámým jazykem společná nedůvěra, že by někdo mohl mluvit řečí tak odlišnou od jeho vlastní. U anglicky mluvící populace vyvolává takový *kulturně-lingvistický šok* zejména jazyk, jenž sloveso umisťuje až na konec věty (třeba japonština) anebo jazyk tónový, který k rozlišování slov používá různou výšku tónu (třeba čínština). Výzkumem podobných odlišností se zabývá *jazyková typologie* (např. slovosledná typologie – zaměřená na pořadí podmětu, přísudku a předmětu ve větě).“ (Comrie 2007)

Za zvlášť citlivou oblast podpory jazykového rozvoje a vědomí jest možno považovat úsilí o jazykově dobře vybavenou a “národně” uvědomělou mládež. Především v tomto období by motivace k užívání jazyka a také kulturní nabídka

v něm měly výrazně zrcadlit zájmy mládeže (modernost, kreativita, spontánnost, domnělá nezávislost, dobrovolnost a globálnost). V rámci dospívání a socializace jedince mnohdy dochází ke krizi (etnické) identity, oslabení či zpřetrhání vazeb na minoritní jazyk a kulturu, pokládané za neužitečnou či málo *in, cool & class*. Stejně nemotivující však může být jakési směšné až jednoduché vyznění snah v této oblasti. Děti vždy vycítí citové rozpoložení a záměr autora (pokud jde o lehkost či nucenost a potřebu zalíbení), které jsou odrazem míry zájmu, zaujatosti či erudovanosti a motivace. Chci-li vzbudit zájem, musí tento vyzařovat i veškeré plody mé práce a volbu postupů (myšlenkových procesů).

„Děti, které mluví více než jedním jazykem, chápou, že slova, která přiřazujeme jednotlivým předmětům, jsou do značné míry nahodilá. Dvojazyčné vyučování je důležitým prostředkem kulturní integrace a zároveň pomáhá udržovat minoritní jazyky spolu s kulturní tradicí, jež se s nimi spojuje. Z těchto a dalších důvodů jsou lingvisté v podpoře bilingvního vyučování prakticky jednotní a vystupují proti legislativě, která prosazuje jediný, úřední jazyk.“ (Comrie 2007)

„K určení významnosti jazyka se zpravidla používá *test intelligibility* (vzájemné rozumové poznatelnosti – tam, kde si navzájem rozumějí dva lidé mluvící příbuznými jazyky, jde o dialekt téhož jazyka). Na druhou stranu je srozumitelnost otázkou míry v očích jednotlivců. V praxi to znamená, že rozdíl mezi obecným jazykem a dialektem je vytvořen na sociálně-politické bázi.“ (Comrie 2007)

„Kromě domácích se v Evropě (o to více pak i na ostatních kontinentech – pozn. autora) mluví celou řadou jazyků, které nejsou evropské ve vlastním smyslu slova, ale byly do Evropy v relativně nedávné době přeneseny a hovoří jimi značně velké komunity v mnoha evropských zemích. Většina z nich je spojena se skupinami obyvatel, kteří přišli jako dělníci, aby vyhověli potřebám rozvíjející se ekonomiky (někteří přišli též jako uprchlíci). Mnozí pak jsou spjati s hostitelskou zemí prostřednictvím její koloniální minulosti. Termínu *jazyky komunit* se nyní dává přednost před termínem *imigrantské jazyky*, aby se jazyky těchto nově příchozích odlišily od starších mateřských jazyků (a pravděpodobně také z důvodu určité hrozby ve smyslu interpretace takových postojů a termínů v duchu diskriminace či xenofobie, tedy jakýsi *jazykový alibismus*, který se projevuje přehodnocováním a umělou korekcí spontánně vzniklých pojmenování a označení v duchu etické kultury – pozn. autora).

Zvláště nápadný je pak rozsah jazykové různosti ve Spojeném království (přítomnost velkého počtu mimoevropských jazyků není nijak novým jevem – první Afričané přišli do Británie v alžbětinských dobách, existují doklady o bengálsky hovořící pospolitosti v East Endu v Londýně již v roce 1873, rovněž Číňané se dostali na britské ostrovy jako námořníci už v 19. století).“ (Glanville 2002)

„Charles Darwin si sám všiml, že vztah mezi lidskou genealogií a jazykem se mění. Pokud bychom měli k dispozici dokonalý rodokmen lidstva, genealogické uspořádání lidských ras by umožnilo nejlepší klasifikaci různých jazyků, kterými se dnes mluví na celém světě. A pokud bychom měli zahrnout i všechny vyhynulé jazyky a všechny přechodné a pomalu se měnící dialekty, bylo by takové uspořádání jen jedno jediné možné. Jazyky se nevyvíjejí v přísně biologickém smyslu. Přesto se v průběhu času mění způsobem analogickým k biologické evoluci, kdy hrají důležitou roli novinky v lidském životě a vypůjčování si slov z jiných jazyků. Studium evoluce jazyků začalo v padesátých letech srovnáním analogických slov (těch, která v párech jazyků sdílela společný původ). V novější době jazykovědci a odborníci na evoluci použili při studiu evoluce jazyků statistické metody maximální pravděpodobnosti a *bayesovskou analýzu* (používanou biologií k fylogenetickým analýzám evoluce). Používají tyto techniky na datové soubory sdílených analogismů a jazykových struktur (jako gramatika a používané zvuky). Analýzy využívající evoluční modely, které se zaměřují na nejpomaleji se měnící vlastnosti jazykové struktury, napovídají, že některé historické vztahy lze vystopovat až do doby před 20 000 lety či ještě dále.“ (SA 02/2009 – str. 66)

„Otázka vzniku a počátku jazyků byla dlouhá léta podřízena spíše mýtům než vědeckému poznání. Lidská řeč je stejně neznámá a zahalená tajemstvím jako stopy původu lidského rodu, které závisí na lingvistických, archeologických a genetických svědectvích. V procesu poznání stále zůstává široká propast mezi základní lingvistickou schopností lidoopů (homininů) a složitostí lidské komunikace (hominidů), která zdůrazňuje jedinečnost lidského jazyka a u předchůdců homo sapiens se ji dosud nepodařilo prokázat. Výzkum jazyků probíhající po celém světě mezi nimi odhalil hluboce zakořeněné podobnosti stejně jako překvapivé rozdíly. Nicméně, tuto různorodost stále více ohrožuje měnící se tradiční způsob života a v důsledku toho ubývání místních, původních jazyků.“ (Comrie 2007)

„Rozhodující úlohu v antropologii na přelomu 19. a 20. století sehrál *Franz Boas*. Na straně jedné podstatně přispěl k opuštění evolucionistického paradigmatu v antropologii a na straně druhé se postavil proti rasismu, eugenice a sociálnímu darwinismu a přispěl k formování doktríny kulturního determinismu v kulturní antropologii. Podle něj jsou člověk i lidské jednání formovány kulturou, která nemá nic společného s lidskou biologii nebo rasou. Jednoznačně oddělil rasu, kulturu a jazyk, jak ostatně sděluje i název jeho díla: *Race, Language and Culture* (1940).“ (Soukup 2010 – str. 115)

„Dnes převládá tendence ledabylého mluvení, kdy např. herci používají (v zájmu improvizčního ozvláštnění – pozn. autora) vlastní slova a občas polovinu věty neslyšíte. Důraz je spíš na obraz než na mluvené slovo. Mně osobně tento typ civilnosti moc neseď.“ (Havel 2011 – str. 8, MF)

Teoretická část

„Řeč patří k jevům společenským, je nejdůležitějším prostředkem vzájemného styku lidí, je nástrojem, kterým se lidé navzájem dorozumívají, sdělují si obavy vědomí, své myšlenky, city a přání, a dosahují vzájemného pochopení. Jazykovědné bádání musí být úzce spojeno s potřebami jazykové praxe socialistické společnosti.“ (Vývoj českého jazyka a dialektologie 1964)

I takové byly, jsou a zřejmě i budou náhledy na funkci, význam, příčiny a způsoby poznávání jazyka. Při troše vnímavosti (spojené s erudovaností na poli dějinnosti a historických souvislostí) a kritického myšlení však takovéto vize notně vypovídají (promlouvají) o autorově povaze, smýšlení ba i politických preferencích. Jen ti s vlastním názorem, představou o světě a významu jsoucna, jakožto i samotná snaha pochopit podstatu bytí se všemi jeho projevy, mohou zabránit jazykové manipulaci a ztrátě identity na úkor fanatismu a zaslepeného následování určitých (často velmi inteligentních a zapálených) osobností a jejich myšlenek (obvykle velmi nereálných vizí spojených s pocitem naprosté jistoty a potenciálu absolutního vítězství jednoho názoru a přesvědčení nad ostatními).

Chybovat je lidské, chybami se člověk učí atd. Tyto známé výroky však považujeme za konstruktivní jen v případě, že naše (s)vědomí (je-li přítomno) sehraje vyrovnanou partii s myšlenkami ukrytými ve slovech Václava Havla: „Pokud se mýlím, je to jen a jen důsledkem omezené pronikavosti mého ducha, nepozornosti, nedostatku vzdělání nebo celkové nedostačivosti, nikdy ideologické zaslepenosti či fanatismu. Proto mi také nečiní potíže změnit názor, kdykoli zjistím, že se mýlím.“ (Havel 1991)

„Odstranění chyby je tak dobrá služba jako ustanovení nové pravdy nebo faktu, a někdy dokonce i lepší.“ (Charles Darwin, SA 02/2009 – str. 19)

„Jazyk lze přetvořit do písemné podoby nebo do znaků, a přitom dokáže pojednávat o všem, ať je to současné, nedozírné nebo neskutečné. Každý duševně zdravý člověk může vytvořit a pochopit nekonečně mnoho vět, které ještě nikdy nebyly vysloveny nebo dokonce jsou značně bizarní. Denně se tvoří nová slova. Charakteristickými znaky lidského jazyka jsou nekonečné možnosti a časová neomezenost (A. Einstein by jistě namítal, že čas, jakožto relativní a nekonstantní

veličina, jest zanedbatelná, a proto nemusí být brána v potaz ani zaměstnávat naši úvahu – pozn. autora. Tento mocný komunikační systém se podle nejnovějších poznatků objevil přibližně před 100 tisíci lety (nejspíš na východě Afriky). Zhruba před 50 tisíci lety lidé došli na sever Malé Asie a odtud se rozšířili po celém světě. Vlivem další migrace a pře(o)sídlování se jazyky štěpily a dále šířily.“ (Comrie 2007)

„Údaje o počtu jazyků se značně různí. Udávaná čísla se pohybují přibližně v hranicích 2500 – 5000. Tyto rozpory vyplývají především z nedostatku lingvistických kritérií, jež by umožnila rozlišit samostatné jazyky a dialekty. Problémy vyvstávají dále u tzv. mrtvých a kreolských jazyků. Jedním ze závažných úkolů obecné jazykovědy je klasifikace jazyků světa, jejich rozřídění na skupiny a podskupiny. Tato klasifikace může vycházet buď z jistých vnějších okolností, anebo z vlastností jazyků samých (vnější a vnitřní lingvistika). V prvním případě jde o sociolingvistickou a areální (geografickou) klasifikaci jazyků, v druhém případě o klasifikaci genealogickou (genetickou) a typologickou.“ (Erhart 1990)

„Dosud nebyla objevena ani jedna lidská komunita, ve které by neexistovala řeč. Navzdory důležitosti, jakou pro lidské společenství jazyk má, zná většina lidí pouze svůj rodný jazyk a o ostatních ví velice málo. Dokonce i názvy jazyků bývají pro ně neznámé a při konfrontaci třeba s *abazštinou*, jazykem *dyirbal*, *hmong*, *hopi* či *šona* je pro mnoho lidí mluvících některým evropským jazykem obtížné je zařadit nejen k zemi, nýbrž i ke kontinentu, na kterém se tak mluví. Většina lidí ani neví, jak takové informace rychle získat. Svůj příslušný jazyk naleznou v encyklopediích, ale pro vyhledání lokality, v níž se jím mluví, musí ještě použít dodatečné zdroje. Mnoho lidí nemá pro jazyk, jímž mluví, pojmenování. Například mnozí uživatelé kantorštiny nazývají svou řeč jednoduše *punteiwa* (místní mluva). Názvy pro jazyky často vynajdou lidé, kteří stojí mimo – cizinci či dokonce nepřátelé rodilých mluvčích.“ (Comrie 2007)

Jazykové rodiny

„Od 18. století, kdy byl objeven příbuzenský vztah mezi jednotlivými indoevropskými jazyky, jsou klasifikovány pomocí genealogické tabulky, v níž je původ jazyků konstruován jako rodokmen. Pro klasifikaci jazykových rodin je zvláště důležitá základní slovní zásoba, již tvoří: zájmena, číslovky, názvy tělesných částí a podobné výrazy, protože dokládá, jakým způsobem se slova mění nebo jsou přejímána z jiných jazyků. V poslední době byla oživena debata o klasifikaci jazyků a o rozsahu, ve kterém by se měly studovat. Po léta se mělo za to, že existence určitých rodin, jako je například indoevropská či uralská, byla ustanovena mimo veškerou pochybnost, zatímco jiné rodiny, např. uralsko-altajská a austrická, jsou sporné, protože důkazy, které je dovolily zařadit hluboko do indoevropské historie, nejsou dostatečné. Klasifikace jazyků se tak stává interdisciplínou, jež slučuje archeologické poznatky a výsledky genetické a anatomické analýzy lidské populace s klasifikací lingvistickou.“ (Comrie 2007)

„Jazyková oblast Eurasie se skládá z Evropy a severní a střední Asie a je domovem *indoevropské, altajské a uralské jazykové rodiny*. Vzdálená příbuznost těchto rodin byla dlouhou dobu předmětem bádání. Například u *nostratických* (název nadřazeného taxonu jazyků *afroasijských, kartvelských, drávidských a euroasijských*) a *euroasijských* hypotetických jazyků se hledá potvrzení genetické vazby, dávného náznaku, z něž by se dalo usoudit, že sama euroasijská jazyková skupina je vlastně větvením větší rodiny nostratické. Tato hypotéza datuje šíření jazyků přes Eurasii do konce pozdní doby ledové, tedy přibližně do doby před 15 000 lety. K poznání existence indoevropské jazykové rodiny došlo, když britský koloniální soudce *sir William Jones* v 18. století narazil v Indii na sanskrť. Sanskrť sice již v té době zanikl jako mluvená řeč, ale stále se využíval k náboženským účelům. Jasně připomínal latinu a řečtinu nejen slovní zásobou, ale rovněž gramatickou skladbou a ohýbáním (flexí). Jones usoudil, že všechny tyto tři starověké jazyky byly odpruženy z téhož zdroje. Z toho potom rovněž povstala němčina a keltština. Po tomto zjištění byla ještě přičleněna baltská a slovanská rodina společně s arménštinou a albánštinou – jazyky, které představují odnože evropské větve indické rodiny.“ (Comrie 2007)

Keltské jazyky

„Keltské jazyky (*britanské a goidelské*) rozšířené v západní Evropě v prvním tisíciletí př. Kristem byly od římských časů postupně odmítány, kdy ve Francii keltštinu nahradila latina. Keltské jazyky pak přežívaly jako minoritní v severozápadních okrajích Evropy a jsou charakteristické jazykovou skladbou VSO (*verb-subject-object* = přísudek-podmět-předmět). Nejživotněji z těchto jazyků si vedla **velština**, kterou mluvilo půl milionu lidí, a **bretonština** s téměř milionem mluvčích. Bretonština se začala do Británie šířit z jihozápadní Anglie v 7. století, příbuzná **kornština** začala zanikat v 18. století a **manština** (Manx), jíž se mluvilo na ostrově Man, zmizela roku 1974 – v současnosti jsou však oba tyto jazyky oživovány pomocí jejich písemných záznamů. **Skotská a irská gaelština** přežívá na Hebridách, ve Skotsku a na západním pobřeží Irska.“ (Comrie 2007) „O těchto dvou skupinách se někdy hovoří jako o ostrovní keltštině, odlišné od vymřelých pevninských keltských jazyků Evropy, z nichž je něco známo o keltiberštině, galštině a laponštině.“ (Glanville 2002)

„Je vskutku málo starobyklých kultur na evropském kontinentě, o které by projevovaly v dnešní moderní (postmoderní) době nejružnější národy tak živý zájem, jako je to v případě keltské minulosti a jejího dědictví. Zásah Keltů v rozsáhlých oblastech od Irska a Velké Británie přes celou Evropu až na Balkánský poloostrov a do Malé Asie nebyl jen válečnický a pustošivý, nesl s sebou i nové tvůrčí síly právě na rozhraní dvou dějinných epoch, kdy ve střední Evropě vrcholil pravěký vývoj a ve středomořské oblasti se rodil antický svět ve své řecké a italské podobě. Některé etnické skupiny na západě Evropy se dodnes považují za přímé potomky starých Keltů, jiné evropské národy vysoko hodnotí keltský podíl při krystalizaci jejich historické podoby, jejich kultury a jazyka, nebo si uvědomují, že keltská etnická nebo jen hospodářská či kulturní infiltrace měla své důsledky na jejich vyspělosti při vstupu na evropské jeviště dějin.“ (Filip 1996)

„Je cosi velkolepého, monumentálního a současně i tajemného v nejstarších dějinách keltského světa.“ (Filip 1996) „Na vrcholech kopců budovali mohutné pevnosti, technologie těchto staveb je podnes podivuhodná a leckdy záhadná. Uctívali prameny a byliny s léčivou mocí, dubové háje, ohromné šedé balvany i *menhiry* (= kamenný blok zasazený svisle do země, z bretonštiny: *men* =

kámen, *hir* = dlouhý) a posvátná místa vymezená čtyřúhelníkovým valem. Na kamenných oltářích odevzdávali božstvu podíly z úrody obilí i chovu zvířat, v čase nebezpečí a ohrožení kmene konali i lidské obětní rituály. Pokládali se za potomky bohů. Byli zruční a všestranně nadaní, odvážní a nespoutaní, stateční a hrdí, milující bitvy, boje a zápasy, stejně jako bohatýrské hostiny, lesk a okázalost, písně bardů a dlouhá vyprávění plná vzruchu a tajemství.“ (Bauerová 1996)

„Bardský učedník se nazýval mabinog, dávající tak jméno sbírce waleských pověstí: Mabinogi, kde čeština je jedním z mála jazyků, do kterých byla přeložena.“ (Sillsová-Fuchsová 1996)

„O Keltech se již zcela nepokrytě hovoří jako o zakladatelích evropské civilizace. Spisovatelé a básníci oživují a znovu ztvárňují jejich osudy ve svých dílech. Prastaré keltské motivy se promítají do moderního výtvarného umění, keltské dekorativní cítění působí na umělecké řemeslo. Dokonce se začaly ozývat tóny keltské hudby... Po takřka třech tisíciletích roste věhlas Keltů až podivuhodně. Šíří se zájem o jejich tvůrčí schopnosti, o znalosti přírody a hvězd, léčitelství, o jejich vztah ke kosmickým silám, o vědomosti dávno zaniklé a dnes jen tušené. Poznávání etap jejich dějinné cesty – od mohutného nástupu přes vrchol slávy až posléze po ztrátu moci a vlivu – přestává být doménou odborníků a široce prostupuje veřejností. Zvyšuje se počet evropských zemí, v nichž se lidé, naši současníci, považují buď za přímé, nebo částečné potomky Keltů.“ (Bauerová 1996)

„Již od 17. století se udržovalo mínění, že Keltové byli v západní pobřežní části Francie a Anglie staviteli megalitických památníků, vybudovaných z velkých kamenných bloků, jednak menhirů a dolménů (hrobních komor z velkých balvanů), jednak dlouhých kamenných alejí anebo kruhovitých staveb (např. Stonehenge), které byly pokládány za astronomické observatoře a kultovní místa. Romanticky byli Keltové považováni za nejstarší národ, ztotožňováni ve svých počátcích s potomky biblických osobností a na základě libovolných jazykových etymologií zjišťováni takřka po celé Evropě. Představy o vyspělosti Keltů byly podporovány také literárními padělkami. Nejznámější z nich jsou epické básně skotského básníka *J. Macphersona* z let 1760 až 1763, o nichž autor předstíral, že je přeložil z keltských originálů *Ossiana*, bohatýra ze 3. stol. po Kristu. Dozvuky planého etymologizování se držely

velmi dlouho, v podstatě až do naší doby, a v celém procesu byly také nejrozumnější archeologické nálezy takřka automaticky připisovány Keltům.“ (Filip 1996)

„Vědci je řadí k Indoevropanům, kteří ve 3. tisíciletí př. Kristem obývali rozsáhlá území východně od Karpat. Způsob jejich pozvolného postupu, především na západ, není dosud zcela jasný. Zdá se, že probíhal ve vlnách se zpětnými odrazy a neustálým prolínáním s dřívějšími obyvateli krajín blízkých i vzdálených. Podobně se dalo v 1. tisíciletí př. Kristem na území Čech, kde keltský základ vyrostl z půdy země. Svými kořeny tkvěl u nás v předchozích pravěkých kulturách (přírodní náboženství – pozn. autora). Později došlo k jeho posílení přílivem již historických keltských kmenů od západu a snad i jihu. V Čechách pak sídlil převážně kmen keltských Bójů, který dal naší vlasti jméno – *Boiohemum* – *Bohemia*. Čechy měly pro Kelty mimořádný význam. Mohutné a rozsáhlé hradiště Závist u Prahy bylo odedávna klíčovým mocenským a duchovním centrem ve střední Evropě. Na území Boiohema vyrůstala i další rozlehlá, lidnatá, pevně hrazená sídliště, latinsky písčícími autory zvaná oppida. Byla to správní a obranná střediska, soustřeďující a chránící veškerá řemesla, současně však významná centra dálkového obchodu.“ (Bauerová 1996)

„Již před sklonkem starého letopočtu se v zemi začínaly usazovat germánské kmeny a s určitými proměnami ji pak ovládaly po dobu dobrých pěti století. Teprve ve 30. letech 6. stol. n. l. přicházejí první Slované, kteří znovu pozměňují etnickou tvář země.“ (Drda 1998)

„K vymezení kultury Keltů v době jejich největšího rozmachu v Evropě (5.-1. století př. Kristem) dospěla teprve v druhé polovině minulého století. Nazvala ji podle La Téne, švýcarského naleziště, *kulturou a dobou laténskou*, jako kulturu druhé doby železné, která nastoupila po kultuře první doby železné, zvané *halštatská*.“ (Filip 1996)

„Řecký svět je nazýval *Keltoi*. Zdá se, že toto jméno se rozšířilo právě v době vrcholného rozkvětu mocenských středisek vládnoucí vrstvy (ne-li dříve) tedy nejpozději v 6. století, a není vyloučeno, že to bylo původně jméno jednoho kmene nebo snad vládnoucího rodu, které pak přešlo na všechny lid. Nebylo by však správné předpokládat nějakou *prakeltštinu* jako původní, která by byla východiskem všech pozdějších dialektů. Existovala řada různých dialektů, stejně jako existovala ve staré době spleť kultur a kulturních skupin, z nichž se teprve později zrodila jednotící

keltská kultura a jednotný styl. Jméno Keltoi bylo ostatnímu světu známo nejdříve. Římané ovšem nazývali keltský lid *Galové* (Galli) a od toho jména byl později odvozen název předalpské Galie (Gallia Cisalpina v dnešní severní Itálii), dále názvy Gallia Narbonensis v jižní Francii a Gallia Transalpina v jádru dnešní Francie, dobře známá galskou válkou, vedenou v posledním století před Kristem římským vojevůdcem *G. Juliem Caesarem*. Později se objevuje ještě jméno *Galatae* (Galati), ovšem až v dobách, kdy se již dávno rozpadla stará střediska halštatské kultury.“ (Filip 1996)

„Jiná je ovšem otázka, v které době vlastně Bókové vtiskli své jméno území Čech. Zprávy řeckých a římských autorů jsou vesměs poměrně pozdní. Nejstarší údaje, ostatně velmi sporné, se dotýkají země *Keltiké* víceméně obecně. Při absenci soudobých písemných svědectví spočívá tíha výkladů na keltské archeologii samotné. Právě ona se pokouší na základě porovnání archeologických skutečností v nejširším evropském měřítku nalézt záchytné body pro historickou interpretaci keltských pohybů. Ačkoli procházejí názory evropských specialistů neustálým procesem proměn, přece začíná nabývat převahy myšlenka, že výchozím prostorem tehdy anonymních Bójů musela být oblast zaalpská, ztotožňovaná nejspíš s dnešním Bavorskem a se západní polovinou Čech. Pátráme-li po nejzazších kořenech velkých etnických seskupení, jako jsou Keltové a jejich indoevropští sousedé, *Italikové*, *Venetové*, *Ilyrové*, pak dospějeme přinejmenším do období kolem středu 2. tisíciletí př. Kristem, tj. k počátkům střední doby bronzové. Zjistíme, že se právě na velkých územích střední Evropy vytvořily dva rozsáhlé komplexy *mohylových kultur*. Z nich první, západnější, měl své těžiště v oblasti severních Alp a horního Dunaje. Svým východním okrajem zahrnoval také dva markantní regiony jižních západních Čech, budějovickou pánev a plzeňskou kotlinu. Druhým rozsáhlým komplexem, východnějším, chápeme území dosahující od středního toku Dunaje až do východních a středních Čech. Nepřetržitá posloupnost osídlení a kultur, sledovatelná dále po tisíc let v západním okruhu mohylových kultur, byla sice poznamenána výkyvy v intenzitě a osídlení jednotlivých *oikumen*, přímá návaznost však nikdy nebyla porušena. Předpokládá se, že v určité době, na sklonku pozdní doby bronzové, se z tohoto původně jednotného celku vyčlenila, jako jižnější, větev italických kmenů. S dotvořením severnější části lze počítat až k polovině posledního tisíciletí před Kristem. Tehdy nejstarší historické prameny dovolují považovat

obyvatelstvo hornodunajských regionů s Kelty. Z tohoto pohledu také západní a jižní části Čech představovaly zcela nepochybnou součást keltské pravlasti. Příbuzné území východnějšího komplexu středodunajských mohylových kultur je podle lingvistických, archeologických a historických analýz spojováno s formováním etnických skupin Venetů a Ilyrů. Pro pravěké dějiny české země má zvláštní význam skutečnost, že právě napříč jejím teritoriem probíhala dotyková zóna obou těchto rozsáhlých komplexů. Vzájemné interakce obou sfér v pozdní době bronzové i v počátcích doby železné, zvaných dobou halštatskou, nacházely výraz v utváření specifických, svérázných kultur.“ (Drda 1998) „Na jihu Británie brzy bohatě rozkvetla kultura wessexská, která těžila z úzkého kontaktu s irskými zdroji bronzové industrie. Na území, které bylo jádrem keltského lidu později, se pak v dalším vývoji doby bronzové objevil lid již zmiňovaných mohylových kultur. Rozsah keltských sídel byl původně mnohem menší. Ani Galie (dnešní Francie), hlavní základna keltské moci a dějiště římských dobovačských zájmů v posledním století, nebyla původně celá osídlena Kelty.“ (Filip 1996)

„Ve středověku se na keltské osídlení Čech zapomnělo, takže i nejstarší český kronikář *Kosmas* (+1125) si představoval, že prvými obyvateli naší vlasti byla družina praotce Čecha. Toto mínění se udrželo až do 15. století. Teprve *Daniel Adam z Veleslavína*, český knihtiskař, když v 16. století vydával *Kroniku Silviovu a Kuthenovu*, poznamenal v předmluvě, že prvými historicky zjištěnými obyvateli Čech byli galští Bójové. Od té doby tento poznatek již neupadl v zapomnění a v 19. století byl vědecky zdůvodněn, zvláště *Františkem Palackým*. Také J. E. Vögel ve svém *Pravěku země České* (1868) považuje keltské osídlení za samozřejmé. Proto má pro nás obraz nejdávnější keltské minulosti zvláštní půvab a přitažlivost, často doprovázený pocitem neurčité národní či nadnárodní hrdosti a sounáležitosti s vývojově velmi starobyklou kulturou, neboť na našem území se odehrávala podstatná část keltských dějin.“ (Filip 1996)

„Osídlení ostrovů britským lidem se často klade do sklonku 4. století a za východisko se uvádí francouzská Bretagne. V jižní Anglii se pak jmenuje řada kmenů: *Dumnoni* v cínových oblastech v Cornwallu, *Dobuni* na horní Temži, *Ordovikové* ve Walesu a jiné skupiny Britů ve Skotsku i Irsku. Středověké irské prameny mluví především o stěhování Dumnonů, jejichž postup se měl dít na úkor

tamního goidelského obyvatelstva. Asi v polovině 3. století došlo k novému přílivu Keltů z Francie, někde z oblasti od řeky Seiny, který směřoval hlavně na východní anglické pobřeží. Teprve od té doby se v Británii výrazně projevuje laténská kultura ve vlastním smyslu slova a začíná samostatný vývoj britského laténského umění. Starší období keltského osídlení britských ostrovů v době předlaténské identifikujeme zatím velmi obtížně. V posledním století došlo ještě k přílivu belgických kmenů do Anglie. *Kantové* (Cantii) se usadili jihovýchodně od dnešního Londýna v hrabství Kent, *Katuvelauni* severozápadně od nich, na území dnešní Cambridge a Bedfordshire. Kolem r. 50 přišli ještě *Atrebaté* a *Durobrigové* (z obavy před římským panstvím) a vylodili se na ostrově Wight a na jihoanglickém pobřeží Dorsetu a Hampshire.“ (Filip 1996)

„Příchod Keltů na britské ostrovy lze odvodit z basreliéfu galokeltského původu, který se nachází v muzeu v Toulouse. Je na něm zobrazena keltská bohyně *Epona*, jak jede na koni po zvlněné hladině. Kolem koňských nohou se hemží ryby. Vede ji bytost, jejíž hlava a hrud' patří býkovi, trup tvoří velká ryba i s hřbetní a ocasní ploutví a dvěma prsními ploutvemi. Na konci rybí ocasní ploutve sedí pták, který jako by se chystal vzlétnout. Reliéf pochází z 3. stol. př. Kristem, tedy z mnohem pozdější doby, než ve které předchůdci Keltů zřejmě přišli. Paměť národa se však klene, jak se můžeme opakovaně přesvědčit, nad velmi dlouhými časovými obdobími. Indoevropané si s sebou každopádně přinesli symbol boha s býčí hlavou, který podle jejich mínění nese na zádech nebe. Tento symbol pak převzali Keltové. Evropa příchodem Indoevropanů vskutku dostala novou, oduševnělou tvář, v níž dokážeme číst. Neobjasněny však zůstaly symboly, nástěnné malby a megalitické památky dochované z předchozí éry. Nicméně antická postava býka unášejícího Evropu není pouze ilustrací nějaké legendy, nýbrž symbolicky vyjádřená zpráva o dění, které lze přesně časově určit. Vše se změnilo, když Slunce kolem roku 2000 př. Kristem opustilo znamení Býka a vstoupilo do znamení Berana, a tím i do nového věku. Přišli vyznavači Berana a začali býky zabíjet. V období vlády příslušného znamení zvěrokruhu je třeba podrobit se jeho vůli, zkoumat jeho aspekty a vyznávat je. Příslušníci kmene pak jako symbol této hvězdné věštby používali beraní rohy, které si upevnili na přilby, v nichž se pak vydávali na cesty i do bitev a označovali jimi i své příbytky – tak jak to dělají někteří jejich potomci dodnes. V mnohých alpských údolích můžeme takové domy ještě vidět, například ve východotyrolském Virgentalu. V obci

Virgen (Vysoké Taury – taurus = býk) se také až do roku 1930 konala každoročně beraní slavnost, na niž přicházeli i lidé z Taurského údolí. Nádherně vyzdobeného berana hnali před dlouhým průvodem až do 40 kilometrů vzdáleného Levantu a tam ho obětovali před katolickým kostelem (v Šumperku a na Moravě se podobně až do roku 1931 uchovával každý jaro zvyk, kdy 12 dětských párů vodilo po 12 dní od domu k domu berana, přičemž každý den kráčel vpředu jeden pár). Byl to v pravdě pohanský obřad a existuje o něm dostatek svědectví. Tento obyčej, související s kultem berana, je nadmíru zajímavý – symbolizuje zřejmě vítězství křesťanství, které vzniklo počátkem *věku Ryb* a chtělo zjevně triumfovat nad symbolem předcházejícího období – nad Beranem. V raném křesťanství, které se identifikovalo se znamením Ryb, byl stále více symbolicky obětován beránek – o rituálním porážení těchto zvířat se hovoří v mnoha podobenstvích. Kristus sám se označoval za obětního beránka (v obdobných konotacích, které podmiňují použití tohoto aforismu v jazyce a řečovém projevu současnosti – pozn. autora).“ (Sillsová-Fuchsová 1996)

„Jazykově lze Kelty rozlišit na dvě hlavní větve: *Qu-Kelty* a *P-Kelty*. *Qu-Kelty* tvoří gaelská nářečí (Irové a Skotové), u nichž se indoevropské *k^w* změnila na *qu* (*k*, *c*) – označují se také jako goidelské jazyky, starobylejší, a předpokládá se, že jimi mluvili i ti Keltové, kteří záhy pronikli na poloostrov Iberský. Druhou větev tvoří galská nářečí, k nimž kromě pevninských dialektů dodnes patří jazyk obyvatel Walesu a Bretaně. Tato druhá skupina změnila *k^w* v *p*, takže např. goidelské *equos* (kůň) odpovídá bretaňskému *epos*. Všechny uvedené jazyky mají určité shody ve slovní zásobě a v jednotlivostech skloňování a časování – původně to byly dialekty vzájemně si více nebo méně příbuzné.“ (Filip 1996)

„Názvy *Gael*, *Gaelie*, *Gaelic* jsou poangličtělé tvary názvu, jímž se dlouho pojmenovával ve vlastním nářečí irský lid. Název *Goidel* se patrně objevil až na sklonku 7. století a vznikl pravděpodobně ze slova *Gwyddel*, waleského označení irštiny. Jméno *Gwynedd* se objevuje v severním Walesu a pochází od jména irských osadníků, kteří ve vlastní zemi byli před křesťanskou misíí známí jako *Féni*. Galštinou pak nazýváme soubor keltských dialektů, kterými se mluvilo v Galii, v části Británie a ve středoevropských oblastech za doby keltské expanze. Ani v Galii v širším pojetí nebylo naprosté jednoty. Caesar uvádí, že se Galie dělila na tři části, z nichž jednu obývali *Belgové*, druhou *Aquitanci* a třetí *Galové*, a že všechny tyto tři skupiny kmenů

se mezi sebou lišily mluvou i mravy. Římská okupace v Británii zasáhla jen část území a přišla zhruba o sto let později než v Galii. Samotné Irsko nebylo nikdy Římem podrobena, a tak starý keltský jazyk, předchůdce moderní gaelštiny, se tam nerušeně udržoval a později vznikla i samostatná literatura. V době římské byla to hlavně lidová tradice, která uchovávala obraz minulých dob a později byla také zaznamenána písemně. Tuto tradici dobře znali mniši irských klášterů a postupem doby ji zaznamenávali v domácí nářeční literatuře, která je tak nejstarší v barbarské části Evropy a ohlašuje se hned po literatuře řecké a římské. Za nejstarší svědectví irštiny jsou považovány nápisy provedené písmem *Ogam* (Ogamín) z 5.-6. století. Jejich abeceda je složena z bodů a čárek (rýh) a předpokládá alespoň částečnou znalost latiny. Užívala se hlavně v nápisech na náhrobních kamenech a podobných památkách (asi jako v severní Evropě *runové písmo*), nejvíce v jižním Irsku a na protilehlém anglickém pobřeží. V 5. a především v 6. století se v Irsku šířilo křesťanství a irské kláštery v některých směrech převzaly také úkoly starých druidských škol. Mniši, dobře znalí starých zvyklostí, uchovávali tyto tradice pro budoucí generace. Nejstarší zachované příklady irštiny jsou v církevních knihách 8. a 9. století, v nichž latinský text je doprovázen vysvětlivkami (*glosami*) v domácím jazyku tehdejších mnichů (jedná se o podobný trend, jaký je pozorovatelný ve vztahu k německy psaným textům z období Českého národního obrození – pozn. autora). Poněvadž tyto církevní knihy jsou dobře datovatelné, stávají se důležitým chronologickým kritériem při posuzování rukopisů pozdějších, dokonce až z 15. – 16. století.“ (Filip 1996)

„Vznik a zánik jednotlivých kultur nikdy není náhlý (pouze snad v případě vyvraždění celého národa či ničivé přírodní katastrofy a klimatické změny). Většinou se ale zanikající kultura postupně mísí s nastupující. Nová potírá starou a ta se brání, dokud jí stačí síly, než nadcházející znamení zvěrokruhu vykryštalizuje v nové kultuře nebo novém kultu a definitivně vítězí. Před dvěma tisíciletími přešlo Slunce ze znamení Berana do znamení Ryb. Vznikající křesťanství rychle a vědomě přijalo za své znamení Ryb (jest všeobecně známo z Bible, že první křesťané se navzájem poznávali podle tohoto symbolu). Četné zmínky o porážkách beranů v náboženských písních a biblických rčeních dokládají, jak křesťané bojovali proti beranímu kultu. V pozdějším křesťanském období byl beran prohlášen za nečisté, ba přímo ďábelské zvíře. Krvavý boj mezi křesťanstvím a evropskými pohanskými národy proběhl ve

věku Ryb a trval několik staletí, než se křesťanský světonázor konečně prosadil. Krátce po narození Ježíše Krista, tedy právě v době nástupu znamení Ryb, zmizela síla Berana a Kelty čekaly rozhodující, osudové změny. V prvním století po Kristu začali Římané nemilosrdně pronásledovat druidy. Přesto síla keltského národa, ač ochabující, působila ještě v počátcích křesťanství, ve kterém se ostatně uchovalo mnoho jejích dozvuků. Rané křesťanství bylo ještě proniknuto horoucí substancí keltského náboženství, jež propůjčilo lesk a životnost mnoha křesťanským svátkům.“ (Sillsová-Fuchsová 1996)

„Běh keltského roku a jeho čtvera období naplňovaly slavnosti a obřady, které do českých a evropských zvyklostí přešly jako vzpomínka na zemřelé na počátku listopadu (*Dušičky, Halloween*), jako pálení velkých ohňů v předvečer 1. května, jako zdobení příbytků posvátným jmelím v čase zimního slunovratu a jako řada dalších rozmanitých obyčejů. Zánik vlády Keltů na rozhraní starého a nového letopočtu neznamenal konec keltského světa. Jeho vliv nadále prostupoval dějinami – evropskými a neodlučně od nich českými – a působí dodnes. V názvosloví nám Keltové zanechali víc než jen jméno naší země (mimo jiné přiznávají jazykovědci keltský původ názvům některých řek – Labe, Ohře, Mže, Radbuza a Jizera). Česká krajina, i když velmi měněná (pod silným či jen okrajovým vlivem mnoha různorodých kultur), stále uchovává směry dávných cest vedoucích k prastarým sídlištím.“ (Bauerová 1996)

„Z hlediska lingvistiky nejpádňější důkazy o rozšíření keltských jazyků pocházejí z písemných památek. S ohledem na fakt, že žádný z keltsky mluvících národů neměl až do 5. století vlastní literaturu, musíme se spoléhat především na nápisy. A ty pocházejí z mnoha různých míst. Keltové si osvojili znalost čtení a psaní pouze tam, kde měli sousedy, kteří je základům gramotnosti naučili.“ (Ostler 2005 – str. 310)

„Konec této vysoké civilizace byl nevyhnutelný. Během tří posledních století starého letopočtu dobývali a postupně obsazovali keltské země Římané – jejich expanzi uniklo nakonec jen Irsko a část Skotska. V těchto ostrovních oblastech se ve velice časných dobách ujalo a rozšířilo křesťanství. Odtud je přenášeli keltští věrozvěstové do evropských zemí severně od Alp. *Iroskotské misie*, jak bývají tyto výpravy nazývány, se také podílely na vzniku středověkého umění. Jde o renesanci

keltského kulturního vlivu, jehož stopy najdeme i u nás. Keltská moc v Boiohemu nepodlehla římským legiím, ale germánským kmenům – jednak přicházejícím do příznivějších bohatších končin od severu, jednak v závěru starého letopočtu ustupujícím na východ před ničivými římskými výboji. Podle některých badatelů hrála přitom klíčovou roli i tradiční nesvornost keltských kmenů.“ (Bauerová 1996)

Gaelské jazyky

Spolu s britanskými jazyky reprezentují zástupce žijících potomků keltských jazyků (stav a stupeň jejich vývoje, který jest z pohledu současnosti pozorovatelný, a tudíž analyzovatelný).

Irština, irská gaelština (Irish Gaelic)

„Irština patří ke goidelské neboli gaelské větvi keltských jazyků. Je úředním jazykem Irské republiky. Nejstarší doložené tvary goidelštiny pocházejí z Irska nebo z těch částí Británie, kde se usadili vystěhovalci z Irska, takže goidelština je v podstatě irština. Rozvětvení této formy keltštiny do autonomních tvarů moderní irštiny, skotské gaelštiny a manštiny představuje nedávný vývoj. Když v 5. stol. n. l. začíná historie Irska, irština již existuje jako hlavní domácí jazyk. Alespoň o žádném jiném doklady neexistují. Název goidelský (*Goidelic*) je odvozen od staroirského *Goídel* = irsky mluvící Kelt. Ve staré irštině se tento jazyk nazýval *Goídelc*. Jména *Goídel* a *Goídelc* byla přejata z britanské keltštiny, jejich ekvivalenty v moderní velštině jsou *Gwydel* a *Gwyddeleg*, které se vyvinuly v průběhu prehistorického období dlouhých kontaktů mezi irštinou a britanskými Kelty. Současné anglické *Gaelic* se odvozuje z moderně irského nebo skotskogaelského tvaru staroirského *Goídelc*, v klasické moderní irštině *Gaoidhealg*, v moderní irštině *Gaeilge*, skotskogaelsky *Gáidhlig*. Slovo *Gaelic* jako pojmenování jazyka – gaelština – je v Irsku všeobecně chápáno ve významu jistého despektu.“ (Glanville 2002)

„Tento jazyk je vyjma mnoha oblastí v Irské republice (*Gaeltachts* – regiony, kde je irština považována za tradiční a původní jazyk) stále užíván také v Kanadě (Newfoundland), Velké Británii, USA a minoritních skupinách EU. V angličtině je obvykle označován jako irština (*Irish*). Termín irská gaelština je obvykle užíván při diskuzích o vztahu mezi 3 goidelskými jazyky (manština, irština, skotská gaelština). Skotská gaelština je pak v anglickém jazyce nejčastěji označována jednoduše jako

gaelština. Archaický výraz *Erse* (z *Erische*), původně forma slova *Irish* ve skotštině (užíváno obyvateli skotských nížin k označení všech goidelských jazyků), již není používán a ve velké většině kontextů jest chápán jako pohrdavý až hanlivý.“ (enWikipedia.org)

Irové sami svou řeč nazývají irštinou (*Irish*), gaelština je vnímána jakožto určitý zásah britské kultury (jazyka) do irského (velmi silného) národního cítění, kultury, jazyka a hrdosti, který je potřeba potlačit (často však jen na úrovni slovního projevu či reakce ve smyslu agresivního nacionalismu). I přes společný základ je ovšem nutno nahlížet na skotskou a irskou gaelštinu rozdílně, tedy jako na dva úzce propojené, přesto samostatné jazyky reprezentující jiné (osobité) projevy kulturnosti.

„Názor, že Irsko bylo osídleno ze španělského pobřeží, byl ve středověké Evropě obecně přijímanou hypotézou. Obvykle se při tom poukazovalo na spojené nádoby chyb v zeměpise a etymologii. Zrekonstruovaná *Tabula Peutingeriana* ukazuje Irsko jako ostrov u pobřeží Brigantie (La Coruña) a normativní *Etymologiae* sv. Isidora ze 6. století uvádí, že Hibernia (Irsko) se rozkládá na sever od Afriky. Řekové obvykle nazývali Irsko *Ierné* a *Oestrymnides* bylo souostroví Scilly nebo Cornwall.“ (Ostler 2005 – str. 318)

„Mocná gaelská a gaelicizovaná panství v Irsku v 16. století čelila obnovenému úsilí prosadit anglickou vládu nad Irskem, a tak likvidovat jeho kulturní identitu. Potlačování a pohyb obyvatelstva během vlády Tudorovců a Stuartovců, cromwellovské osady, vilémovská kampaň a následující trestní zákoník dohromady přispěly k odstranění irsky mluvící aristokracie a jejích institucí. V celém Irsku získala převahu angličtina, a proto se obchodníci a řemeslníci ve městech rychle přeorientovali na tento jazyk.“ (Glanville 2002)

Skotská gaelština (Scottish Gaelic)

„Skotská gaelština (*Gáidhlig*) je mateřským jazykem obyvatel na severozápadu Skotské vysočiny a na skotských ostrovech. Gaelština se dostala do Skotska s osídlenci ze severovýchodního Irska v 5. stol. n. l., skotská gaelština měla též literární jazyk jako irská gaelština až do 17. století. V důsledku jazykové situace skotských mluvčích gaelštiny, jejichž kontakty s Irskem na určitých rovinách pokračovaly, ale kteří se postupně dostávali do kontaktu s mluvčími jiných jazyků

v severní Británii – piktštinou, kumbričtinou a starou angličtinou Northumbrie, se mluvená gaelština ve Skotsku velmi brzy začínala odlišovat od irské, navzdory společnému literárnímu jazyku (současná abeceda má 18 písmen A-U, bez J, K, Q). Doklady v místních jménech, slovník a některé syntaktické znaky moderní skotské gaelštiny naznačují, že se tak stalo, avšak dokumentace pro to chybí.“ (Glanville 2002)

„Výhledy na dlouhodobější přetrvání Gaelů, sídlících zejména v severním Skotsku, a jejich jazyka (v současnosti zhruba 60 000 gaelsky hovořících) se ještě v 80. letech 20. století nezdály být příliš nadějně. Po staletích jazykového a kulturního tlaku, který ve druhé polovině 20. století dospěl až k hrozbě úplné asimilace, se zejména v posledním desetiletí podařilo díky iniciativám shora začít tomuto trendu čelit a dát gaelštině a gaelskému vědomí ve Skotsku nové šance do budoucnosti. Gaelské hnutí se odehrává především na jazykovém a kulturním poli (posílení pozice ve sféře školství, v mediální oblasti...). Do jisté míry je, i vzhledem k silným historickým vazbám, využíváno i jako symbol širší skotské (regionální) identity. V souvislosti s prudkým nárůstem kulturního průmyslu je gaelština užitečnější legitimací pro přijetí do zaměstnání nežli např. francouzština nebo němčina.“ (Šatava 2009)

Manština (Manx, Manks, Manx Gaelic)

„Manština, manxská gaelština, sama sebe nazývá *Gailck*, zatímco anglické pojmenování je variantou *Mansk*. Před rozštěpením obecné gaelštiny do tří jazyků goidelské skupiny nebylo nutné zeměpisné určení. Když se koncem středověku rozdělily, manština se stala typickou variantou gaelštiny, jíž se mluví na Isle of Man uprostřed Irského moře, který se ve staré irštině nikoli nepříhodně nazývá *muir Manann* – moře člověka (název bývá hláskován jako M-A-N-N, s častým vysvětlením, že jde o dvouslabičné slovo s přízvukem na první slabice). Tento jazyk ve svém nejstarším stadiu, dosud se neodlišujícím od obecné gaelštiny, lze identifikovat mezi několika málo ogamskými nápisy, v jednom případě spolu s paralelním nápisem v latince, což podle některých hypotéz znamená koexistenci mluvčích goidelské a bretonské formy keltštiny. Během severského období se nacházejí podobné pohřební nápisy na runách, jejich jazykem byla stará severština, avšak se směsí severských a goidelských osobních jmen. Manština spolu se skotskou gaelštinou

vykazuje posun flektivního gaelského prezenta do významu futura, a vytvoření nového opisného prezenta, což jsou rysy, které pro oba jazyky bývaly připisovány bretonskému substrátu.“ (Glanville 2002)

„Gramatika byla formována především mluvčími, kteří nebyli znalí tradiční gaelské gramatiky (společné pro ostatní goidelské jazyky), a proto hlavním činitelem zde byla řečová gramotnost (s převahou znalosti fonetiky) získaná vlivem velštiny a angličtiny. V rámci detailního lingvistického rozboru jsou rozpoznávány geografické varianty (severní a jižní manština). Knihy v manštině nebyly tištěny až do počátku 18. století, do 19. století neexistoval také žádný slovník (manština-angličtina). A s výjimkou několika balad z 16. století není známa žádná historie literární tvorby v tomto jazyce. Původ slova Manx (Mannish) je skandinávské (norské) Mannisk. Poslední rodilý mluvčí (Ned Maddrell) zemřel roku 1974.“ (enWikipedia.org)

Šelta (=tajná řeč, Shelta, Gammen, Sheldru, Pavee, Cant, Cantíotar)

„Varietami tohoto jazyka mezi sebou hovoří obchodní cestující (travellers) především v Irsku (převážně severovýchodní část), ale také v Británii a Americe. Její přesný původ je nejasný. Lexikální jednotky zjištěné mezi jednotlivými komunitami, které šelty používají, jsou mnohé irského původu. Třebaže syntax je v zásadě anglická, možná s nějakými irskými prvky, charakter je velmi odlišný od ostatních goidelských (keltských) jazyků. Původ názvu není znám, i když pravděpodobně souvisí s irským slovem *siúlta* = chození, kráčení (walking), které zřejmě odkazuje na životní styl uživatelů jazyka (travel = cestovat). Slovo Shelta se poprvé objevilo roku 1882 v knize *The Gypsies* (Charles Leland), lingvisté jej dokumentují zhruba od 70. let 19. století.“ (Glanville 2002, enWikipedia.org)

Britanské jazyky

„Jedna z přeživších větví keltských jazyků. Před příchodem angličtiny většina nebo celá Británie jižně od údolí Forth-Clyde (a snad i na sever od něho) byly osídleny britansky mluvícím obyvatelstvem. S příchodem Anglů a Sasů a jejich expanzí na západ byla britanština vytlačována do severních a západních oblastí. Pokračující expanze angličtiny rozštěpila britansky mluvící území na tři oddělené oblasti (jih Skotska a nejkrajnější severní a severozápadní části Anglie – viz.

kumbričtina, střední oblasti, zahrnující dnešní Wales, ale přesahující jeho území a jihozápadní část, která byla ve 12. stol. pravděpodobně omezena na Cornwall).“ (Glanville 2002)

Velština (Welsh, Cymraeg - kymerština)

„Velštinou, která patří k britanské podskupině keltských jazyků, mluví přes půl milionu lidí ve Walesu a neznámý počet mluvčích v Anglii i jinde. V době vpádu Římanů v 1. stol. n. l. se britanskou keltštinou, jejímž potomkem je velština, mluvilo ve větší části nebo v celé Británii jižně od údolí Forth-Clyde. Pravděpodobně kolem 6. století dosáhl tento jazyk v západní části ostrova stavu, kdy jej lze nazvat velština. Toto stádium jazyka je zastoupeno tvary některých osobních jmen v latinských nápisech (pravděpodobně ze 7.stol.). Nejstarší nápis napsaný skutečně velštinou (zřejmě z 8.stol.) je na kameni, který je nyní ve farním kostele ve Tywynu (Gwynedd).“ (Glanville 2002)

„Také Velšané ve Velké Británii byli až do 60. let 20. století vystaveni nebezpečí rychlé asimilace. Působením na počátku spíše elitářského, brzy ale relativně širokého hnutí, se podařilo odvrátit bezprostřední hrozbu, a mj. i díky rozvoji školství se poprvé po sto letech podařilo v roce 2001 zvýšit počet osob znalých velštiny. Současná široká síť velšských škol, médií (včetně zvláštního televizního kanálu) a dalších institucí, zejména ale změna společenského klimatu v souvislosti s nedávno ještě zavrhanou, primitivní velšskou stránkou života země, je důkazem reálnosti obracení směru jazykového posunu. Hnutí má i svůj politický aspekt (národní strana Pland Cymru). Velkým úspěchem regionální politiky se stalo prosazení vzniku lokálního velšského parlamentu v národním referendu (1999).“ (Šatava 2009)

„Velština má kromě Walesu svou základnu mluvčích také v Anglii, Argentině (Chubut), Kanadě, USA, Austrálii a na Novém Zélandu. Moderní velština je zastoupena dvěma hlavními směry (styly projevu) – spisovná (knižní) velština a hovorová velština. V dnešní době prakticky neexistují mluvčí, kteří by mimo velštiny neovládali ještě angličtinu či např. španělštinu.“ (enWikipedia.org)

Kornština, korničtina (Cornish)

„Patří taktéž do britanské podskupiny keltských jazyků a je blízce příbuzná s bretonštinou, vzdáleněji pak právě s velštinou. Kornština jako mluvený původní jazyk zanikla koncem 18. století, třebaže lze na základě jistých okolností předpokládat, že jakási znalost jazyka přežívala do konce 19. nebo snad až do počátku 20. století, zatímco jednotlivá slova se dochovala i v současném cornwallském dialektu angličtiny. Ve 20. století se objevilo malé, ale houževnaté hnutí stoupenců za obnovu jazyka. Nejstaršími dochovanými psanými doklady staré kornštiny jsou glosy datované z konce 9. a 10. století. Stará kornština vznikla jako důsledek oddělení jihozápadní Británie od ostatních keltských oblastí vpádem Sasů koncem 6. stol. n. l. Podle místních jmen lze předpokládat, že koncem 7. století Sasové (a s nimi i angličtina) pronikli až do severovýchodního Cornwallu. Mezitím pozitivně ovlivnil vývoj blízkých jazykových a kulturních svazků mezi Cornwallem a Británií příliv emigrantů z jihozápadní Británie na poloostrov Armorican. V roce 926 byla řekou Tamar vymezena hranice mezi Cornwallem a Wessexem, která znamenala politickou stabilitu, jež dovolila přežít Cornwallu jako území a jeho obyvatelstva (s kornštinou) jako samostatného etnika.“ (Glanville 2002)

V současné době jest cornwallský výběžek jednou z nejčastějších destinací nejen zahraničních, ale především domácích turistů, nadšenců či jen lidí, kteří hledají místo spojující drsný ráz přírody s minimálními důkazy civilizace a s bohatou kulturní tradicí (včetně signifikantního znaku – jazyka).

Kumbričtina (Cumbric)

„Zaniklý člen britanské větve keltských jazyků, a tudíž příbuzný s velštinou. Je pravděpodobné, že Anglové v 7. století při svém postupu směrem na západ dosáhli až oblasti tvořící klín mezi územími severních mluvčích britanštiny a jejich jižnějších velšských příbuzných. Severní oblast se během času stala součástí tří říší – byl to *Gododdin* (mezi řekami Forth a Tyne, s hlavním městem Edinburgh), *Strathclyde* (rozkládající se na většině jihozápadního Skotska, s hlavním městem Dunbarton) a *Rheged* (zhruba odpovídající moderní Cumbrii a sahající snad až do Skotska, hlavním městem byl pravděpodobně Carlisle). Gododdin připadl Anglům v pol. 7. stol. a není známo, jak dlouho se tam udržela britanština, třebaže její prvky zůstávají v místních jménech. Dvě západní říše se udržely o něco déle a byly vystavovány nájezdům, obsazování a soupeření mezi Angly, Skoty a přistěhovalci

z Irska, kteří byli smíšeného irsko-vikingského původu. Ačkoli název Cumbria se nyní týká jen anglické části této oblasti, existuje historické oprávnění nazývat tak celou oblast, tedy včetně bývalé říše Strathclyde (byla začleněna do skotského království v 10. stol., i zde se zachovala četná britanská jména), a název kumbričina užívat pro její britanský jazyk. Jediný přímý doklad kumbričtiny, který máme k dispozici kromě místních jmen, pochází také z této oblasti (jedná se o tři slova v latinském právním textu).“ (Glanville 2002)

Germánské jazyky

Skotština (Scots)

„Skotština jest jazykem používaným v oblastech Skotské nížiny, severních ostrovů a oblasti Caithness. Dále také v Anglii (Berwick) a v oblasti Ulsteru – historická provincie na severovýchodě Irska (hrabství: Down, Antrim, Londonderry, Donegal). Rodilí mluvčí občas nazývají svou mateřtinu jako *braid Scots* (v angličtině *broad Scots*) nebo užívají pojmenování jako *Doric*, *Teri* nebo *Buchan Claik*, která vycházejí z pomístních dialektů. Scots je zkráceninou označení *Scottis*, které nahradilo verzi *Scyttics*.“ (enWikipedia.org) „Samotný výraz pro příslušníka skotského národa, *Skot*, pochází pravděpodobně ze staro-keltského *starousedlík*, *praobyvatel*.“ (Novotný 2006)

„Je to germánský jazyk nejbližší příbuzný s angličtinou. Je odvozen částečně ze staré angličtiny kmene Anglů rané Northumbrie, částečně ze skandinavizované střední angličtiny imigrantů ze středověké severní a centrální Anglie do Skotska. Původně se jí mluvilo jen ve Skotské nížině, a odtud se v 17. století dostala také do částí Severního Irska. Je tedy původním jazykem severní, východní a jižní skotské nížiny od středověku, a částí Severního Irska od poč. 17. stol. Ve formální lingvistické terminologii je to severní dialekt z nářeční rodiny, pocházející ze staré angličtiny, Vznikl zčásti z northumbijské staré angličtiny kmene Anglů starověkého království Bernicia, jehož část se od konce 6. stol. do počátku 7. století rozkládala na území dnešního jižního Skotska. Dalším hlavním zdrojem skotštiny byla skandinávštinou ovlivněná střední angličtina (anglodánština) přistěhovalců ze severní a střední Anglie ve 12. a poč. 13. století. Varieta severní angličtiny, která se vyhranila z těchto zdrojů,

byla svým mluvčím nejprve známa jako angličtina (*English* – v lidovém středověkém pravopise jako *Inglis*), a teprve později (od roku 1494) jako skotština (podle moderních lingvistů - *Older Scots*). Tato raná skotština se rozšířila ze středověkých měst a usedlostí anglo-normanských statkářů, kde byla původně nejpevněji zakotvena, a vytlačila gaelštinu a kumbričtinu, jimiž se předtím mluvilo severně od řeky Forth a jižně od řeky Clyde. Od 14. století dodnes je skotština obecnou mluvou Skotské nížiny všude na jih a východ od linie, která odděluje horskou oblast skotské pevniny, rozkládající se od ústí řeky Clyde severovýchodně k Moray Firth. V té době se skotská šlechta nakonec vzdala své dřívější anglo-francouzské mluvy a nahradila ji skotštinou, jíž mluvilo ostatní obyvatelstvo Skotské nížiny. Skotština se tak stala mluveným jazyk všech vrstev skotské společnosti. Koncem 17. století či o něco dříve vymřeli v Gallowayi a Carricku na jihozápadě poslední mluvčí gaelštiny, a tak tu zůstala skotština jako jediný domácí jazyk. Náhrada norn skotštinou v oblasti Caithness, na Orknejích a Shetlandách (jež započala ve 14. století) byla dokončena v 18. století. Při kolonizaci Ulsteru (v 17. stol.) přinesli skotštinu do velkých oblastí Severního Irska skotští přistěhovalci, pocházející převážně ze západních jihozápadních hrabství. Avšak teprve v posledním století nahradila skotská angličtina (spíš než skotština) do značné míry gaelštinu i v samém srdci Skotské vysočiny.“ (Glanville 2002)

Norn

„Jazyk norn patřil k severogermánské neboli skandinávské podskupině germánských jazyků. Mluvílo se jím na Orknejích, Shetlandách a na mnoha místech skotské pevniny. Třebaže o původu názvu norn existují jisté pochybnosti (angl. *Norn* připomíná staroseversky řečeno norština = západoseverský jazyk), jeho užívání od prvních záznamů kolem roku 1485 kolísá, a proto vyžaduje definování. Norn byly zřejmě bez rozdílu nazývány nejrozličnější druhy mluvy komunity usedlíků, ale když jejich forma nebo formy jazyka na Hebridách i ve vnitrozemí postupně vymíraly (pravděpodobně mezi 13. a 15. stoletím), tento název se téměř výlučně omezil na skandinávštinu Orknejí a Shetland (třebaže se v práci několika současných badatelů objevil – *caithnesský norn*). Protože se o hebridské a pevninsko-skotské skandinávštině ví velmi málo, je vhodné pojednávat o nornu jen v kontextu severních

ostrovů – pod tímto názvem budeme rozumět mluvenou skandinávštinu Orkneje a Shetland a její psané projevy.“ (Glanville 2002)

Angličtina (English)

„Patří k západní skupině germánských jazyků, nejbližší příbuzná je jí fríština. Historicky se rozlišují následující období: *stará angličtina* (neboli anglosaština – asi do roku 1100), *střední angličtina* (1100 – 1500), moderní angličtina (1500 do současnosti). Poslední z nich se někdy dále dělí na *ranou moderní angličtinu* (1500 – 1700), *pozdní moderní angličtinu* (1700 – 1900) a *současnou angličtinu* (od 20. století). Je však zřejmě lepší brát toto období jako celek a termín současná angličtina užívat pro nejnovější stav jazyka. V Evropě je rozšířena hlavně na britských ostrovech (včetně Normanských ostrovů a Channel Islands), přičemž v některých oblastech se současně mluví také jazyky původních obyvatel (velštinou, skotskou gaelštinou, irštinou, francouzštinou Normanských ostrovů, skotštinou) nebo jazyky přistěhovalců (tzv. *community languages*). Je také dominantním jazykem v britské kolonii Gibraltaru a úředním jazykem na Maltě (spolu s maltštinou). Stará angličtina je termín nyní běžně užívaný pro nejstarší období angličtiny, a to k rozlišení od staršího výrazu Anglo-Saxon (anglosaština), který se nyní užívá pro lid, jeho historii a archeologii.“ (Glanville 2002)

„Počínaje polovinou 12. století byly funkce jednotlivých jazyků striktně oddělené. Přinejmenším na poli psaného jazyka zůstal pro starou angličtinu jen nepatrný prostor, ale to ještě neznamená, že by to nějak ohrozilo její používání. Sociální mobilita v těchto stoletích probíhala spíše horizontálně než vertikálně, a to díky nepokořené válečnické zdatnosti Normanů. Na všech získaných územích s sebou normanská vláda přinášela též jazykový vzorec: francouzština pro vládcu, starou angličtinu pro jejich družiny a latinu pro ideové zázemí. Z dlouhodobého hlediska se z této trojice prosadila angličtina, ačkoli právě ona byla nejméně vynucována (a možná i právě proto tato spontaneita postavila angličtinu do pozice pomyslného vítěze, i přes častou akceptační nevoli, v souboji o post mezinárodně užívaného jazyka – pozn. autora). Přestože je rozšíření jazyka jen zřídka zvrtné, přeci je nelze považovat za neměnné. Dokonce i jazyk s tak širokou základnou jako angličtina není v 21. století neotřesitelný. Neustále jej ohrožují všechny letité příčiny neúspěchu jiných jazyků: změny ve vývoji populace, kulturní převaha a obchodní

síla. Přes všechnu stávající technickou převahu angličtiny není její dlouhodobá vláda v oblasti publikování a šíření informací na světové počítačové síti jistá. *Technologie stejně jako džungle nikomu nestrání.*“ (Ostler 2005)

„Původ jazyka: jazyk germánských kmenů, žijících na pobřeží Severního moře. Skupinky těchto kmenů Římané (vy)užívali k ochraně východního a jižního pobřeží Británie během posledních let nadvlády římského impéria, avšak hlavní průnik do vnitrozemí nastal až po odchodu legií počátkem 5. století. Keltština a germánské jazyky prvních osadníků nebyly vzájemně srozumitelné. Nelze zjistit, jak spolu komunikovali obyčejní germánští usedlíci a jejich keltští sousedé. Přesto doklady místních jmen napovídají, že koexistence byla velmi těsná. Kromě jazyka spočíval markantní rozdíl mezi Kelty a Anglosasy v jejich víře. Zatímco Keltové přijali křesťanství ještě pod římskou nadvládou a měli organizovanou církev, Anglosasové byli dosud pohany (Kristovu víru začali akceptovat v rozmezí 6. až 8. století).“ (Glanville 2002)

Skotská angličtina (Scottish English)

„Vymezuje se jako varieta angličtiny na území Skotska. Mnoho obyvatel, kteří běžně mluví skotštinou, chápou a oddělují skotštinu a skotskou angličtinu jako ukazatele sociálních poměrů. Skotská angličtina jest výsledkem jazykového kontaktu mezi skotštinou a standardizovanou angličtinou (od konce 17. století), který vyústil do mnoha fonologických kompromisů a lexikálních transferů. Typická je také absence některých zřetelných výrazů v oblasti slovní zásoby (především těch, které se týkají skotských institucí, vzdělávacího či právního systému).“ (enWikipedia.org)

Irská angličtina (Irish English, Hiberno-English)

„Jedná se o anglický dialekt, který je používán v Irsku. Angličtina byla poprvé přinesena na ostrov během normanské invaze. Přesto nebyla Anglie ještě dlouhou dobu schopna plně kontrolovat dění a vývoj na území Irska (angličtinou mluvila jen minoritní skupina obyvatel). Teprve od počátků 19. století se angličtina stala převažujícím jazykem. Tato prodleva poskytla dostatek času pro vznik specifické formy jazykového projevu, který byl významně ovlivněn angličtinou a irštinou (včetně mnoha lokálních dialektů).“ (enWikipedia.org)

Velšská angličtina (Welsh English, Anglo-Welsh, Wenglish)

„Odkazuje na dialekty angličtiny, které se vyskytují na území Walesu. Jsou signifikantně ovlivněny velšskou gramatikou a mnoho slov je odvozeno z velštiny. Také mnoho variant velšských akcentů (přízvuků) zanechalo svou stopu na současné podobě velšské angličtiny (síla a míra přízvuku je častým znakem ztotožnění s určitou sociální třídou).“ (enWikipedia.org)

Londýnská angličtina, dublinská angličtina (London English, Dublin En.)

Společně s dalšími městy v anglicky mluvících zemích Evropy a světa (např. New York, Cork...) má především Londýn a Dublin řadu lokálních dialektů znatelně spjatých s věkovou skupinou a společenským statutem. Tyto formy jazykových projevů jsou nejčastěji charakteristické volbou výrazů, frází a spojení, typizující danou subkulturu.

Slovanské jazyky

Čeština (Czech)

„Spolu se slovenštinou, polštinou a lužickou srbštinou patří do západní podskupiny slovanských jazyků. První doklady v podobě jednotlivých slov (často jmen), glos a vsuvek do latinských rukopisů, jsou datovány od 10. století. Delší souvislé texty se objevují od pol. 13. stol. (s jednou ojedinělou celou větou z počátku 13. stol., dodanou k zakládací listině litoměřické kapituly z roku 1057). Vyzrálost rané češtiny se připisuje částečně nepřímému působení církevní slovanštiny jako prvního knižního jazyka užívaného na českém území. Nejstarší dochovaná literární práce je čtyřveršová duchovní píseň z 2. pol. 13. století (vepsaná do latinského kodexu). Klasickým obdobím staré české literatury je 14. a 15. století, kdy vzniklo celé bohatství legend o svatých, rytířský verš, kroniky, náboženské hry, dvorní milostná lyrika, náboženské a světské legendy a bajky.“ (Glanville 2002)

Italické jazyky

Latina (Latin)

„Latina, jazyk starého Říma a okolí, patřící do italické podskupiny indoevropských jazyků, se stala úředním jazykem a všeobecným dorozumívacím prostředkem v římské říši a jejích dědických státech. V psané formě se udržela jako učený jazyk v západní Evropě, a tuto funkci si v omezeném množství kontextů uchovala dodnes. Z jejích hovorových forem se vyvinuly románské jazyky. Italická jazyková rodina zahrnuje latinu spolu s oskičtinou a umbrijštinou a některými méně doloženými dialekty. Písmo bylo přineseno do Itálie řeckými kolonisty v 7. stol. př. n. l. a jeho formy byly adaptovány k psaní neindoevropské etruštiny a rovněž oskičtiny, umbrijštiny a latiny. Latinská podoba písma je doložena od 5. stol. př. n. l. Zdá se, že tvary latinských písmen a jejich výslovnost byly nějak ovlivněny obdobím etruské nadvlády, třebaš podrobnosti nejsou jisté. Velká písmena latinské abecedy dosáhla své současné podoby v době římské republiky. Užívalo se jich k formálním epigrafickým účelům, kdežto kurzivní formy s různým stupněm formálnosti se vyvinuly pro literární účely a každodenní užívání. V pozdním římském impériu se z románské kurzivy vyčlenila různá písma v postrománské Evropě (jedna z těchto forem se uchovala až do doby po druhé světové válce jako oficiální irská abeceda) a později jako karolínská minuskule, základ dnešního běžného malého písma (minusky). Latinského písma se užívá v mnoha evropských i neevropských jazycích, a proto je jedním z nejtrvalejších odkazů římské civilizace modernímu světu.“ (Glanville 2002)

„Latina se stala jazykem úředního styku i písemných projevů v raném středověku a dala vzniknout i mnoha dalším literárním dílům. Postupně v době humanismu se stala jazykem vzdělaných vrstev a římskokatolické církve. I když zejména ve středověku doznala již velkých změn proti antickému Římu, stále si zachovávala kontinuitu s latinou ciceronského období. Díla, která byla napsána v latině, najdeme v mnoha světových literaturách.“ (Štvánová 1992)

„Období římského království tak, jak je líčí tradice, neodpovídá zcela výzkumům moderní vědy. Řím jako městský stát vznikl na území, které bylo osídleno již od doby bronzové původním italským obyvatelstvem – *Latinové* (podle nich se území nazývalo Latium). Postupně během 5. století př. n. l. sílil vliv Říma na okolní kmeny, končí etapa hájení vlastní existence, roste vojenská moc. Řím si vytváří výchozí pozici pro ovládnutí celého poloostrova. Posledním územím, které bylo pro

říši potencionálně nebezpečné, bylo území Galie předalpské, kde sídlili Keltové. Ti se kolem roku 390 pokusili o proniknutí na jih. Dosáhli Říma, kde se jim ubránil pouze Kapitol, spokojili se však s výkupným a vrátili se zpět. Římané z tohoto tažení vyvodili jediný možný závěr, vybudovali kolem Města mohutné opevnění, jehož zbytky se dochovaly až do dnešních dob. Keltská výprava však měla velký dopad na ekonomiku etruských a latinských městských států, z něhož se některá již nevzpamatovala. Římané sami jen těžce obnovovali svůj vliv v oblasti Latia i dalších území. Jejich vážnost stoupala především pomocí vojenských akcí, ale také díky výhodné politice spojeneckých smluv.“ (Štvánová 1992)

„Od 5. stol. př. n. l. se, zejména pro méně majetné občany, začaly v Římě otevírat veřejné školy. V této jakési střední škole (*škola gramatiků*) si studenti osvojovali základní vědomosti jazykové i mluvnické, a to nejen v latině, ale i v řečtině. Pro všechny Římány bylo věcí cti umět řecky. Každý, kdo chtěl něco znamenat (ať už v obchodě, advokacii či politice), v první řadě se učil řečtinu. Jiný jazyk nebyl pro Římány zajímavý. Kdo ovládal jinou řeč, činil tak zejména kvůli úřadům, které zastával v nelatinsky mluvících provinciích.“ (Štvánová 1992)

Hypotézy

Hypotéza č. 1

Terminologická označení (rybích) druhů jsou odvozena od jejich charakteristických rysů (znaků) – somatických či vitálních projevů.

Hypotéza č. 2

Endemitní druhy jsou vždy akceptovány lokálním dialektem, jazykem.

Hypotéza č. 3

Nomenklatura nevykazuje popsitelné rysy pravidelnosti či systémovosti, je vždy odrazem individuálních kulturních charakteristik a projevů.

Hypotéza č. 4

Chápání, vymezení a výklad pojmu “druh” je předpokladem pojmenování.

Metody a postup práce

Metody

Vzhledem ke zvoleným hypotézám jsem použil tyto metody práce:

1. Analýza výzkumu a dostupných materiálů.
2. Aplikace a implementace přechovávané tradice v rámci dialektologie.
3. Interpretace biologické nomenklatury.

Postup práce

1. Teoretická příprava práce, formulace cílů a hypotéz.
2. Metodická příprava práce (vychází z dostupných zdrojů informací).
3. Dlouhodobý sběr a sledování dané problematiky.
4. Zpracování interpretací výzkumu, diskuse.
5. Východiska.

Výzkumná část

Tato část má snahu být určitým vodítkem dotvrzujícím teoretické problémy a východiska předkládané práce, kusou odpovědí na stanovené hypotézy a snad bude příspěvkem k zamyšlení nad původem, funkcí, mocí a budoucností etymologického bádání jako jednoho z možných modelů interpretace světa a osobnostního zakořenění v semipermeabilní vrstvě lidského poznání.

Nicméně schopnost člověka vytvořit si adaptační mechanismus zvaný kultura, který má potenciál být dále rozvíjen a tak, alespoň v případě homo sapiens, kumulativně rozšiřovat možnost své socializace. To jest přeci jen to, co “nás” pomyslně odděluje od světa zvířat a zvyšuje tak šance na větší kreativitu v každodenním boji o místo na slunci (v případě ryb ve vodě) či holé přežití.

„Dějiny světa v posledních pěti tisících letech jsou především dějinami jazyků, které jsou tím, co pojí lidská společenství a umožňuje jim sdílet společnou historii a předávat ji z generace na generaci, vyprávět ji dál a dál. Stejně jako dějiny jazyků bude i jejich budoucí vývoj plný zvratů, překvapení a nejistot.“ (Ostler 2005)

Etymologie sladkovodních druhů ryb

Přehled sleduje primárně terminologii druhů vyskytujících se na území Čech, Moravy a Slezska, Anglie, Walesu, Severního Irska a ostrova Man, Skotska a Irska. Reflektuje příbuzné poddruhy, endemitní druhy a jejich lokální názvy, jakožto i druhy vymizelé či ohrožené.

Použité zkratky: *L., lat. (Latin - latina, latinský)*

Gr., ř. (Greek - řečtina, řecký)

IE., ie. (Indo-European - indoevropský)

Corn., korn. (Cornish - kornština, kornský, kornvalský)

W., wal. (Welsh - velština, velšský)

Celt., kelt. (Celtic - keltský)

Gael., gael. (Gaelic - gaelský, skotská gaelština)

Sc., skot. (Scottish - skotština, skotský)

Ir., ir. (Irish - irština, irská gaelština, irský)

Sl., slov. (Slavic, Slavonic - slovanský), psl. (praslovanský)

Eng., angl. (English - angličtina, anglický)

G., něm., germ. (German - německý, germánský)

O., st. (Old - staro, starý)

m., n. (Modern - novo, nový)

M., stř. (Middle - středo, střední období)

l., pozdně- (late-)

Ryba, rybí oko

„**Ryba** je slovo všeslovanské a jeho starší historie není známa. Jiří Rejzek v *Českém etymologickém slovníku* (2001) uvádí, že praslovanské ryba je etymologicky neprůhlednou inovací starých indoevropských výrazů pro rybu – řada výkladů, žádný však nepřesvědčuje.“ (Novotný 2004 – str. 175)

„*Isidor ze Sevilly* píše: ryby (lat. pisces), stejně jako dobytek (lat. pecus), mají jméno odvozené od slovesa *pascere* (krmit) a také uvádí, že ryby dostaly svá jména o něco později (než dobytek, šelmy a ptáci), až byly rozlišeny jejich druhy, a tato jména byla stanovena buď podle jejich podobnosti se suchozemskými živočichy

nebo podle jejich vlastního vzhledu (barvy, vlastností, zevnějšku a pohlaví), zásady vytváření názvů pro vodní živočichy formuloval Marcus Terentius Varro ve spise *De lingua Latina*. Lat. termín **piscis** ve skutečnosti s lat. slovesem pascere nijak nesouvisí, příbuzné termíny pro označení ryby se vyskytují též v keltských a germánských jazycích. Také Aristoteles i jeho předchůdci a následovníci vykazují dobrou znalost anatomie a chování ryb, přestože tehdy známých druhů bylo jen něco kolem 100. Aristoteles se klasifikaci ryb věnuje na několika místech svého spisu *Historia animalium* a informace, které přináší, jsou zčásti pravdivé, zčásti jde o fantaskní smyšlenky. Plinius Starší věnuje vodním živočichům celou devátou knihu spisu *Naturalis historia* a řídí se Aristotelovou klasifikací a popisem. Ve starověku byli k rybám řazeni i kytovci.“ (Isidor ze Sevilly 2004 – str. 135 -137)

„*Piscis erit* – ryba.“ (Flajšhans 1928 – str. 42)

Fish – anglický překlad slova ryba se vyvíjel ze staroangličtiny (*fisc*) a zřejmě původně ze starofryžštiny (*fisk*). Prapůvod bychom hledali nejspíše mezi goidelskými a germánskými jazyky (nejpravděpodobněji pak docházelo k mísení obou).

Mnohem zajímavější je pohled na asociace ve spojení s rybím okem, především ve rčení „měsíc jako rybí oko“. **Rybí oko** a Měsíc se nezdá být myšlenkově vyskytují v těsné blízkosti, především na územích s keltskou historií. Rybí oko je např. běžné „označení Měsíce v okolí hory Venediger, Vysoké Taury, Rakousko (pojmenování vzniklo zřejmě v období Halštatské kultury – pozn. autora).“ (Fuchsová 1986 – str. 75) Přesto evidentní podobnost tvaru a někdy i barvy je v tomto případě zavádějící a cesta k akceptaci, užívání a následnému přejímání a šíření této metafory jest poněkud složitější, avšak ve své podstatě přirozené a spontánní. „Původně nešlo ani o Měsíc, ani o ryby, nýbrž o oblohu a pomněnky. Dříve se říkalo této květině různě a jeden z názvů zněl rybí oko – snad kvůli kulatému tvaru, možná kvůli žlutému středu – jisté ale je, že podle modré barvy květu se začalo používat přirovnání: obloha modrá jako rybí oko. Pomněnka (latinsky *Myosotis*, anglicky *forget-me-not*) má své české jméno poměrně krátkou dobu - pojmenoval ji Jan Svatopluk Presl na počátku 19. století - obvykle se v těchto případech stává, že i přirovnání je zapomenuto, ale někdy žije dál, jen se usadí někde jinde. V tomto případě přešlo z oblohy na měsíc v úplňku.“ (Novotný 2004 – str. 175)

Jistý prostor pro interpretaci, která by alespoň částečně potvrzovala propojení ryby a Měsíce (popř. pomněnky), stejně tak jako kulturní rozmach keltských kmenů, jsou slova v manštině: ryba = **eeast**, eayst = Měsíc. V tomto případě můžeme konstatovat evidentní podobnost těchto dvou výrazů (navíc oba mají stejný původ ve staroirštině a goidelských jazycích). Stejně tak existuje podobnost ve skotské gaelštině (**iasg** = ryba, easga = Měsíc) a irštině (**iasc** = ryba, éasca = Měsíc). (enWikipedia.org)

Mihule

V historických a do jisté míry vlastně i v recentních záznamech se v českých zemích setkáváme s více označeními živočichů, pro které se v devatenáctém století postupně prosadilo označení mihule.

Lampetra

„První a asi nejvýznamnější bylo označení **lampetra**. Označení lampetra pak dalo za vznik řadě lokálních jazykových odvozenin a písářských variant.* Původ slova lampetra nacházíme v latině, doloženo je od 4. století AD. Jde o složeninu lat. *lambere* = olizovati a *petra* = skála, kámen. Původní tvar byl zřejmě *lambpetra*, tedy olizovač či olizovačka kamenů. Etymologii slova lampetra vysvětlil správně, byť poněkud kuse, už Georg Handsch von Limus ve svém díle *Historia animalis* (cca 1560). Kromě v renesanční češtině častého tvaru lampreda (poprvé 1471, Pavel Správcovna) se zachoval také zápis Lampida (1592, Roudnický urbář), Lampryda (1598, Nomenclator quadrilinguis) a Lamrýda, (1637, odhad majetku města Písku). V českých podmínkách se záhy lampreda prosadila jako druhové označení pro mihuli mořskou. Jako živočich olizující kameny byla mihule označována i v archaičtější formě angličtiny (stone sucker či rock licker), což ovšem působí dojmem přímého překladu.“ (Andreska 2009, enWikipedia.org)

* Pozoruhodné je, že Linné nepoužil název Lampetra jako rodový vědecký název. Oba druhy mihulí jím popsané v roce 1758 jsou uvedeny v jiném rodu: *Petromyzon marinus* Linnaeus, 1758, *Petromyzon fluviatilis* Linnaeus, 1758. Slovo petromyzon je jednoznačný překlad slova lampetra, není ale zcela jednoznačné, zda se nejedná o Linnéův novotvar (πέτρα – petra, kámen, μύζω – myzo, olizovati). Mihule potoční byla popsána jako *Petromyzon planeri* Blochem v roce 1784. První, kdo použil název Lampetra ve vědeckém popisu nového druhu mihule byl Grossinger, který v roce 1794 popsal druh *Lampetra minima* – později synonymizován s druhem *Eudontomyzon danfordi*.

Neynok

„Dalším užívaným termínem bylo z němčiny převzaté pojmenování **neynok**. Čeština toto označení přijala jako slovo nejnok či najnok (přímo vedle sebe se vyskytují v Kuchařství Rodovského z Hustiřan, vydaném 1591). Původně to bylo starogermánské slovo *Neunauge*, tedy devítioký živočich. Vysvětlení tohoto s realitou ne zcela korespondujícího pojmenování není snadné, počet žaberních otvorů u mihulí je 7 párů, což v součtu s párem očí je vlastně 16.“ (Andreska 2009)

„První vysvětlení toho zjevného nonsensu podává *Georg Handsch von Limus* kolem roku 1560: „Na každé straně má sedm žaber, z čehož dostala své jméno, neboť je-li pozorována ze strany a připočítají-li se k jejím žábrám i obě oči, zdá se, že má očí devět.“ Hadschovo vysvětlení je ale velice krkolomné. Je totiž asi chybné se domnívat, že se počítaly žaberní otvory a oko na jedné straně, a poté se přičetlo oko na straně opačné (to je značně nelogické) názvy odvozené podle počtu skvrn se u ryb odvozují od stavu na jednom boku, protože se současně nedíváme na obě strany těla. Za logičtější postup by bylo radno pokládat sečtení sedmi otvorů žaberních, jednoho oka a přičtení otvoru nasohypofyzární chodby na čele, což lze spočítat při bočním pohledu na hlavu a přední část těla. I tak jde ovšem pouze o spekulaci. Od slova *neynok* je velmi pravděpodobně odvozena i *nenayka*, český překlad slova (?) *irenula* ve slovníku Pavla Žídka *Kniha Dvacatera umění*, uvedený jako marginální glosa v původním textu. Už u Rodovského je *nejnok* užit jednoznačně jako druhové označení mihule říční.“ (Andreska 2009) Překladem a modifikací slova *nejnok* pravděpodobně vznikl i termín *okacz* užitý *Bartolomějem z Chlumce v Glosáři*, a také termín **okatice**. (Pohunek 1996 – str. 64).

V anglickém jazyce se objevuje obdobný název: **Nannie nine eyes** (volně přeloženo jako devítioká stařenka – slovo *nana* či *nanny* = stařenka, babička), jenž podporuje hypotézu nesprávného počítání viditelných otvorů (skvrn) na těle mihule a promítání této interpretace do terminologie v rámci odlišných kultur (územně definovaných). (Fishbase.org)

„Larva mihulí nese název *minoha* – ze střněm. *niunouge*, něm. *Neunauge* = mající devět očí (*neun* = devět, *Auge* = oko).“ (Holub 1968 – str. 315)

Mihule

Dnes používané označení pro mihulovce (dříve kruhoústé) vyskytující se v našich zemích, tedy **mihule**, pochází ze slovanských jazyků. Základem je jednoznačně sloveso míhati, míhati se, mihnout se. (Styblík 2006)

První doloženým záznamem užívání termínu mihule je v Glosáři Bartoloměje z Chlumce (cca 1360) - **Canellus** = **mihule**. O přibližně padesát let později použil slovo mihule mistr *Jan Hus*, a to v zápisu myhule: „**Myhule sunt illi, qui semel in anno perseverant confitentes postea in peccatis**“, tedy: „**myhule jsou ti, kteří se jednou v roce zpovídají a potom v hříchu setrvávají**“. (Andreska 2009)

„Různá českojazyčná renesanční kuchařství (jako první Jan Severin mladší) z 16. století používají termín mihule zcela nezpochybnitelně jako označení pro mihuli potoční. Jako zoologické označení se mihule objevila v 19. století, kdy slovo převzal do nově konstituující se češtiny a její vědecké nomenklatury *Jan Svatopluk Presl* (1823) nejspíše z polštiny. Lze ovšem spekulovat i o využití termínu excerptovaného z Klaretova Glosáře, patrně Josefem Dobrovským.“ (Andreska 2009)

Bryka

„Dalším označením pro mihuli bylo **bryka** nebo též **prika**. Tento termín se dodnes udržel například v holandštině, tedy mihule mořská = [Zeeprik](#), mihule říční = [Rivierprik](#). V poněkud jiném tvaru ho užívá irská gaelština (Old Irish), a to Breac an dá shúil déag. Nabízené etymologické vysvětlení se sice jeví poněkud vratké, zároveň se zde potvrzuje jak z germánského, tak keltského jazykového okruhu. Čili, jak brik či prik (etymologický slovník Friedrich Kluge - Alfred Götze praví, že jak anglosaské *prica* (anglické *prick* = tečka, *prician* = tečkovat, puntikovat), tak *breac* (*breac-shianain* = jemné pigmentové skvrny či pihy) vyjadřují ve svých více významech také skvrnitost - za skvrny či skvrnitost totiž mohly být pokládány i nápadné kruhové žaberní štěrby mihulí. Hlásky B a P se v němčině zaměňují dodnes. Veleslavínův *Nomenclator quadrilinguis* (1598) uvádí slovo brik jako německou alternativu lamprydy, tedy mihule mořské. Konzumaci mihulovců pod označením mihule a bryky dokládá například stolní řád Petra ze Švamberka (1616) pro stravování na jeho dvoře v Třeboni.“ (Andreska 2009)

Murenula

„Termín murenula se v českých podmínkách objevuje zřejmě opět poprvé v Glosáři Bartoloměje z Chlumce, řečeného Klaret (cca 1360). Není bohužel patrný zdroj, odkud toto slovo Klaret převzal do hesláře slovníku. Spekulace o Tomáši z Cantimpré, Albertu Velikém a Tomáši Akvinském se ukázaly jako liché. Podstatné ovšem je, že v Klaretově době už totiž bylo pro mihuli mořskou v evropských podmínkách obecně užíváno označení Lampreda. Následně slovo murenula používá Pavel Žídek (cca 1460), a to v hesle Piscator a v podobě (?)irnula (s nerealizovanou majuskulí) řazeném k rybám. Slovo murænula se objevuje také v Komenského *Orbis Sensualium Pictus* (v prvním norimberském vydání 1658) – v tabuli XXXIV. *Ryby mořské & mušle*, poté se murænula vyskytuje i v četných dalších vydáních. První vydání obsahující i češtinu, tedy quadrilingvní vydání levočské (1685), používá jako českou alternativu murænuly negnok, k tomu pak poněkud matoucí doplněk mrena morska. Poslední doložený záznam murænuly nacházíme v trilingvním slovníku *Dictonarius Kašpara Vusína* (též psaného jako Wussin) z roku 1729, kde je latinské slovo murænula do němčiny přeloženo jako neunauge, a do češtiny jako neynok. Podle *Ottova slovníku* ovšem vznikl heslář tohoto slovníku právě exercpcí Komenského *Orbis Pictus*. Pozoruhodné je ovšem i konstatování, že ve významném prameni pojmenování murenula chybí, tedy ve zmíněném práce Georga Handsche von Limus z roku cca 1560. Muréna a mihule mořská jsou organismy vizuálně podobné, ve středomořských podmínkách se nepochybně setkávaly jako úlovky na rybích trzích, kam byly souběžně dodávány ryby z moře i řek. Vysvětlením vzniku pojmu by mohlo být autorem navržené vysvětlení, že obvykle lovené exempláře mihule mořské byly menší, než murény, přičemž slovo murenula evokuje představu menší murény.“ (Andreska 2009)

Eng.: [Lamprey \(great sea lamprey, lamprey eel, spotted lamprey, nine eyes\)](#)

L.: [*Petromyzon marinus*, Linnaeus 1758](#)

Název pro tento rod vznikl obdobně, tedy složeninou lat. slova *petra* = kámen a v tomto případě ř. *myzon* = sát. (in.gov – sea lamprey).

Ir.: [Loimpre inhara \(mhara\), Breac an dá shúil dag, Lamproie](#) (Hill 2005 – str. 16, Fishbase.org)

Eng.: [Lampern \(river lamprey, freshwater lamprey, mud lamprey\)](#)

L.: [*Lampetra fluviatilis*, Linnaeus 1758](#)

Ir.: Loimpre abhann, Péist an dá shúil déag (Hill 2005 – str. 16)

Eng.: [Brook lamprey](#)

L.: *Lampetra planeri*, Linnaeus 1758

Ir.: Loimpre shrutháin (Hill 2005 – str. 16)

[Vyza velká](#)

L.: *Huso huso*, Linnaeus 1758

Eng.: Beluga

Vyza (běluha)

„Praevropského původu.“ (Holub 1968 – str. 514)

„Praslovanské či slovanské pojmenování vyza zřejmě souvisí se staro-hornoněmeckým *hūso* (dnes něm. *Hausen*), snad je to výpůjčka. Německé slovo se někdy spojuje s řeckým *kýstis* = měchýř – právě měchýř je na této rybě ceněn a používá se k různým účelům.“ (Rejzek 2001 – str. 727)

Beluga (beluga sturgeon, great sturgeon, whitefish, hausen)

Indoevropského původu (1585 – 1595), z ruského *beluga* = doslova velká bílá (great white), z *belo-* = bílý + augmentativní přípona *-uga*. (Etymonline.com, Onions 1982 – str. 88)

[Jeseter velký](#)

L.: *Acipenser sturio*, Linnaeus 1758

Eng.: Sturgeon

Jeseter

„Všeslovanského, praevropského původu.“ (Holub 1968 – str. 222)

„Slovo má etymologicky blízko ke germ. tvarům (např. něm *Stör*), které ovšem mohou být výpůjčkou z jazyků slovanských. Stejně tak mohou být všechna tato pojmenování přejata z jakéhosi neznámého jazyka kaspické oblasti. Na druhé

straně se původ někdy spojuje se slovem *ostrý* – v polském dialektu *jesiora* = rybí kost – motivací by byl charakteristický ostrý tvar těla.“ (Rejzek 2001 – str. 248)

Sturgeon (baltic sturgeon, common sturgeon)

Pojmenování sturgeon se objevilo mezi lety 1250 - 1300c. Ze starofrancouzského *esturjon* (či *estourgeon*) a staroanglického *styrga*, původu zřejmě germánského. Další původ není jasný, pravděpodobně z některého ze ztracených předindoevropských jazyků či také odvozeno od slovotvorného kořene *stir-* (lat. *sturio*). Možná je též návaznost na baltsko-slovanské oblasti. (Etymonline.com, Onions 1982 – str. 878)

Jeseter malý

L.: *Acipenser ruthenus*, Linnaeus 1758

Eng.: Sterlet

Sterlet

Pojmenování pravděpodobně odvozeno od ruského *stérlyad'*. (Onions 1982 – str. 868)

Ir.: Bradan fearna (Fishbase.org)

Jedním z převzatých výrazů pro jesetera malého je *sterled'* (Pohunek 1996 – str. 97), toto označení se nápadně podobá výrazu *sterlet*.

Úhoř říční

L.: *Anguilla anguilla*, Linnaeus 1758

Eng.: Eel

Ir.: Eascann (Hill 2005 – str. 59)

Úhoř plní důležitou úlohu v keltské mytologii (např. Irská bohyně [Mórrígan](#) přišla v podobě úhoře, zpěv či pískání úhořů mělo věstít nadcházející hladomor). (Answers.com: A dictionary of Celtic Mythology)

Sc.: Easgann (Answers.com: A dictionary of Celtic Mythology)

W.: Llysytwen (Answers.com: A dictionary of Celtic Mythology)

Cornish: Sylly (Answers.com: A dictionary of Celtic Mythology)

Isle of Man: Astan (Fishbase.org)

Úhoř

„Všeslovanské. Úhoř připomíná hada a to se odráží i v jeho jméně – jeho původní praslovanský název (*ǫgorь*) etymologicky souvisí s lat. slovem *anguis* = had (ř. *énchelys*), vše od ie. *angʷ(h)i* = had, červ. Příbuzné je i pojmenování užovky.“ (Styblík 2006 – str. 30) „Slovo *had* dodnes zůstalo krajovým označením pro úhoře, stejně jako kupříkladu *kroutil* či *kruťák* (*kruťas*).“ (Rybářský slovník – str. 27, 45, Holub 1968 – str. 496, Rejzek 2001 – str. 689)

„Ve starověku byla úhořům připisována dlouhověkost a dokonce i nesmrtelnost. Byla-li jejich kůže požitá ve víně, vyvolala podle lidové víry odpor proti veškerému vínu (je však potřeba zmínit, že krev úhoře je jedovatá, a proto se můžeme domnívat, že zdrojem této tradice by mohl být nepříjemný pocit, který následoval po požití – pozn. autora). Pro svou podobnost s hadem má často stejný význam jako on. Na Šalamounových ostrovech je úhoř symbolem duhy.“ (Lurker 2005 – str. 545)

Eel

Slovo odvozováno od staroanglického *æġ*, staro-hornoněmeckého *âl*, lat. *anguilla*, ř. *egkhelys* a staroirského *escung*. Podobný původ je též zaznamenán ve staroanglickém *igil* = ježek (hedgehog, pojmenovaný doslova jako snake eater = pojídač hadů), také chetitské *ellu-essar* (snake pit = hadí jáma). Nicméně slovo *eel* nemůže být spolehlivě rekonstruováno na základě dochovaných pramenů, jelikož zobrazování hadů a jím podobných živočichů bylo v mnoha kulturách považováno za tabu. (Answers.com)

Placka pomořanská

L.: *Alosa alosa*, Linnaeus 1758

Eng.: Allis shad

Ir.: Sead (Hill 2005 – str. 38)

Placka

„Slovo původem staré. Asi z něm. *Platz* = rovná, otevřená plocha, a to původně *Fladse* od *Fladen* = koláč, placka. U českého tvaru však lze vycházet také od slovesa *plácat* či adjektiva *placatý*.“ (Holub 1968 – str. 374, Rejzek 2001 – str. 470)

Shad (allis shad, river herring, mayfish)

Slovo se objevilo před rokem 1050, staroanglické *sceadd*, zřejmě skandinávského původu - v norském dialektu *skadd* = malá bílá ryba. Může však být konfrontováno s velšským *ysgadan* či irským a skotským *sgadan* = herring. (Etymonline.com, Onions 1982 – str. 815)

Placka skvrnitá (malá)

L.: *Alosa fallax (fallax)*, Lacépède 1803 (Fishbase.org)

Eng.: Twaite shad, twaite, twait, shad (Fishbase.org)

Ir.: An tsead fhallasach (Fishbase.org), Sead fhallacsach, Capall cnámhach – tato irská pojmenování v překladu znamenají kostnatý kůň = *bony horse*, i v dnešní době častější výklad kostnatý Nor či obecně Skandinávec = *bony Norseman* (Hill 2005 – str. 38)

W.: Gwangen (Fishbase.org)

Placka killarneyská (finta)

L.: *Alosa (fallax, finta) killarnensis*, Regan 1916 (Fishbase.org, biolib.cz)

Eng.: Killarney shad (Fishbase.org)

Ir.: Gobhar (Hill 2005 – str. 38)

Plotice obecná

L.: *Rutilus rutilus*, Linnaeus 1758

Eng.: Roach

Ir.: Róiste (Hill 2005 – str. 57)

Plotice

„Název je starého, zřejmě praslovanského původu a souvisí s řeckým slovem *platys* = plochý.“ (Styblík 2006 – str. 30, Holub 1968 – str. 378)

Roach

Nejistého původu. Staroanglické *ruhha* či poté stř.angl. *roche* mají etymologicky blízko ke st.angl. slovu *ruh* – rough = hrubý, drsný (zřejmě odvozeno od charakteristiky povrchu těla plotice). Slovo bylo prvně zaznamenáno přibližně v letech 1275 – 1325. (Yourdictionary.com, Onions 1982 – str. 770)

Jelec proudník

L.: *Leuciscus leuciscus*, Linnaeus 1758

Eng.: Dace

Ir.: Déas (Hill 2005 – str. 56)

Jelec

„Všeslovanského, asi praeevropského původu.“ (Holub 1968 – str. 221)

Dace

„Výraz pochází ze 14. století. Stř.angl. *darce* bylo odvozeno ze starofrancouzského *dars*, *darz* (pl. *dart* – angl. *dart* = šipka, prudce se pohybovat – mohla by tak být nazvána pro své pohyby), původně pozdnělat. termín *darsus*. Pravděpodobný je však již keltský původ. Možná je též myšlenka vedoucí od angl. slova *dare* = odvážit se, troufat si. (Etymonline.com, Yourdictionary.com, Onions 1982 – str. 241)

Jelec tloušť

L.: *Leuciscus cephalus*, Linnaeus 1758

Eng.: Chub

Chub (chevin, chavender)

Neznámého původu (stř.angl. *chubbe*), zřejmě z 15. století. Pravděpodobně se jedná o obdobný tvar jako u českého názvu tloušť - výraz *chubby* v angl. znamená buclatý, zaoblený. (Onions 1982 – str. 174, Dictionary.com)

Jelec jesen

L.: *Leuciscus idus*, Linnaeus 1758

Eng.: Orfe, ide, id

jesen

„Druh ryby, slovo praeevropského původu.“ (Holub, Lyr 1968 – str. 222)

„Krajový výraz pro jelce jesena na území Moravy a Slezska jest *jasek* (*jazek*).“ (Pohunek 1996 – str. 36)

Orfe (ide, id)

Jméno pochází ze švédského *id* = které se vztahuje k jasné, světlé barvě této ryby. V německém dialektu slovo *aitel* = a kind of bright fish (druh světlé ryby) a staroněmecké *eit* = funeral pyre, fire (pohřební hranice – která je charakteristická svou zářivostí) mohou být zdrojem následného šíření a slovo tvorby. (Merriam, 1961; repr. Merriam-Webster, 1981 – str. 723)

Střevle potoční

L.: *Phoxinus phoxinus*, Linnaeus 1758

Eng.: Minnow

Ir.: Líbín, Pincín (Hill 2005 – str. 54)

W.: Bychan Byog (Hill 2005 – str. 54)

Střevle

„Jistě se nabízí spojitost se slovem *střevo*, ale motivace není jasná. Původ je zřejmě v mylném spojení a pojmenování této rybky s velmi podobnou hořavkou duhovou, jejíž samičky mají v době rozmnožování dlouhé červovité

kladélko, které vypadá jako visící střevo.“ (Styblík 2006 – str. 31, Rejzek 2001 – str. 609)

„Krajové názvy pro střevli jsou *struska*, *bleskně* či *horáček*.“ (Pohunek 1996 – str. 11, 98)

Minnow

„Termín je odvozen od slova *minimus* = small, tiny (malý, drobný) – jedná se o nejmenší druh z rodiny kaprovitých ryb.“ (Hill 2005 – str. 54)

Z období 14. až 15. století (stř.angl. *menow*, st.angl. *myne*, *mynwe* = druh ryby), další původ nejistý (zřejmě vliv francouzského *menu* – small = malý). (Etymonline.com, Onions 1982 – str. 578)

Perlín ostrobřichý

L.: *Scardinius erythrophthalmus*, Linnaeus 1758

Eng.: Rudd

Ir.: Talóg, Ruán, Deargan (Hill 2005 – str. 55, Fishbase.org)

Perlín

„Pro perlína je též užíván výraz *červenopeřice* či krajový název *drůždě*.“ (Pohunek 1996 – str. 17)

Rudd (redeye)

Výraz pochází ze 16. století. Zřejmě od slova *rud* (st.angl. *rudu*) – redness = červenání. (Etymonline.com)

Amur bílý

L.: *Ctenopharyngodon idella*, Valenciennes 1844

Eng.: Grass carp

Amur

„Vyskytuje se v našich rybnících od roku 1961. Pojmenována byla tato ryba podle ruské řeky Amur.“ (Styblík 2006 – str. 31)

„Na Třeboňsko byl introdukován z bývalého Sovětského svazu roku 1961.“ (Berka 2006 – str. 15)

Grass carp (white amur – od roku 1968)

Pojmenování se objevilo kolem roku 1885. Spojení slov *carp* = kapr (pro etymologii viz. *carp*) a *grass* = tráva, pastva (ze st.angl. *grówan* – to grow = růst, pěstovat, vztahuje se též k zeleni a k zelené barvě obecně) vzniklo pravděpodobně z důvodu vysazování amura k regulaci množství vodních rostlin. (Merriam-webster.com)

Bolen dravý

L.: *Aspius aspius*, Linnaeus 1758

Eng.: Asp

Bolen

„Ryba, snad slovo praevropské.“ (Holub, Lyer 1968 – str. 101)

„Kaprovitá ryba, nemá jasný původ. Lze uvažovat o odvození z ie. *bhel-*, *bhol-* = bílý či od psl. *bol* = větší – bolen je větší než jiné kaprovité ryby. Vzhledem k této jeho charakteristice i k územnímu rozšíření názvu se objevila myšlenka o převzetí z lat. *balaena* = velryba.“ (Rejzek 2001 – str. 85)

Asp (rapacious carp)

Termín Asp jest nepochybně zkráceninou lat. pojmenování. Setkáváme se též s lidovějším označením rapacious carp = dravý kapr. Angl. *rapacious* se objevilo kolem roku 1650 a souvisí se slovem *rapid* (lat. *rapidus*) = rychlý, prudký, dravý. (Etymonline.com) Možnou variantou je též odvození od lat. *rapáci* a slovesa *rapere* = to seize, to rape (ukořistit, uchvátit, zmocnit se) + přípona *-ous*. (Dictionary.com)

Slunka obecná

L.: *Leucaspis delineatus*, Heckel 1843

Eng.: Belica

Slunka

„Slovo slunka původně se slovem *slunce* nijak nesouvisí, podobnost je tu jen náhodná – její název je prastarého původu, asi praevropský.“ (Styblík 2006 – str. 31)

Belica (sunbleak, foy)

Podobný proces zřejmě proběhl i v germánských jazycích. Kromě ustáleného belica (od ie. základu *bhel-* = to shine = zářit), je užíván výraz sunbleak. Tato složenina slov *sun* = slunce a *bleak* = bělavě zářivý (původem germánské *blaika-* = shining, white). (Etymonline.com, Onions 1982 – str. 99)

Lín obecný

L.: *Leucaspis delineatus*, Linnaeus 1758

Eng.: Tench

Ir.: Cúramán (Hill 2005 – str. 52)

„Irský výraz *cúram* je do angličtiny překládán jako care = péče, starost – pojmenování zřejmě vzniklo na základě pověry či domněnky, že lín uzdravuje (léčí) nemocné a napadené ryby.“ (Hill 2005 – str. 52) Tato tvrzení je možno podpořit i výskytem lidového označení lína v angl. – *doctor fish* = ryba lékař.

W.: Gwrachen (Hill 2005 – str. 52)

Lín

„Rybáři o této rybě říkají, že není příliš pohyblivá, se slovem líný však pojmenování lína nesouvisí. Lín má silnou kůži, u které se vylučuje sliz, také jeho ploutve bývají potaženy silnou vrstvou slizu. Tento hlen na vzduchu usychá a v celých kusech odpadává – u lína se tedy vyskytuje obdoba línání (od slovese *línat*). Dřívější pojmenování lína je švec, podle toho, že se zdál zasmolený jako švec (od ševcovského lepidla zvaného pop). Slovo zřejmě praslovanského původu.“ (Styblík 2006 – str. 29, Holub 1968 – str. 289, Rejzek 2001 – str. 344)

Tench (doctor fish)

Slovo pochází z 13. až 14. století (stř.angl. *tenche*), od pozdně-lat. *tinca*. Zřejmě již původu keltského. (Dictionary.com, Onions 1982 – str. 909)

Ostroretka stěhovavá

L.: *Chondrostoma nasus*, Linnaeus 1758

Eng.: Nase

Ostroretka

„Okraje jejích úst jsou tvořeny zrohovatělou pokožkou, takže ústa mají ostrou hranu.“ (Styblík 2006 – str. 31)

Nase (beaked carp)

Termín nase (datován z počátku 13. století) má pravděpodobně původ v německém *Nase* = nos a lat. *nasus* = nos. Označení *beaked*, *beak* = zobák, špička nosu (zřejmě z gael. *beccus*), stejně jako st.angl. *becca* = sharp end (ostré zakončení), se vztahují k charakteristice úst této ryby. (Etymonline.com)

Střevlička východní

L.: *Pseudorasbora parva*, Temminck et Schlegel 1846

Eng.: Stone moroko

Střevlička

Zdrobnělina slova střevle.

Stone moroko (topmouth gudgeon)

Pojmenování topmouth gudgeon by mohlo být chápáno jako označení druhu hrouzka s ústy ve vrchní části hlavy (*gudgeon* = hrouzek, *top* = vrcholek, *mouth* = ústa).

Hrouzek obecný (“řezoun”)

L.: *Gobio gobio*, Linnaeus 1758

Eng.: Gudgeon

Ir.: Brannóg, Bronnóg (Hill 2005 – str. 51, Fishbase.org)

Hrouzek

„V Čechách se hrouzkovi říká také *řízek*, ale to slovo znělo původně *hřízek*, *hříz*. Existuje zde souvislost se slovesem *hřížit se*, *hroužit se* = ponořit se do hlubin, ke dnu.“ (Styblík 2006 – str. 31)

„Častým označením hrozka bývá též *grundle* či krajové *dřezák* a *dřízek*. Běžně rozšířeným pojmenováním jsou již zmiňovaný *řízek* či *řezan* (velký exemplář).“ (Pohunek 1996 – str. 21, 26, 88)

Gudgeon

Pojmenování pochází přibližně z 15. století. Ze starofrancouzského *gojon* a původem z lat. *gobionem* (alternativa *gobios*, *gobius*), z ř. *kobios* = a kind of fish = druh ryby. (Etymonline.com, Onions 1982 – str. 404, 418)

Hrouzek Kesslerův

L.: *Romanogobio kesslerii*, Dybowski 1862

Eng.: Kessler's gudgeon

Hrouzek běloploutvý

L.: *Romanogobio alpinus*, Lukasch 1933

Eng.: Whitefin gudgeon

Parma obecná

L.: *Barbus barbus*, Linnaeus 1758

Eng.: Barbel

Parma

„Slovo parma je z německého *Parme* (Barme, Barbe), a to ze střílat. *barbus*, označujícího rybu s vousky (lat. *barba* = vous, *barbatus* = vousatý).“ (Styblík 2006 – str. 32, Rejzek 2001 – str. 449, Holub 1968 – str. 359)

Barbel

Označení pochází ze 14. až 15. století. Jeho původ je také odvozován od lat. *barbus* a *barba* = beard. Možná od ie. *bhardh-ā-*. (Merriam-webster.com, Onions 1982 – str. 74)

Ouklej obecná

L.: *Alburnus alburnus*, Linnaeus 1758

Eng.: Bleak

Ouklej

„Praslovanské *uklěja* je příbuzné s litevským *aukšle*, jinak jsou obě slova etymologicky nejasná.“ (Rejzek 2001 – str. 437)

Bleak (viz. sunbleak – slunka)

Ouklejka pruhovaná

L.: *Alburnoides bipunctatus*, Bloch 1782

Eng.: Schneider

Ouklejka

Zdrobnělina slova ouklej.

Schneider (spirlin, riffle minnow)

Převzato z něm. označení.

Cejn velký

L.: *Abramis brama*, Linnaeus 1758

Eng.: Bream

Ir.: Bran, Bréan (Hill 2005 – str. 53)

Cejn

„U jména cejn jde o překlad nemeckého *Zinnfisch* = cínová ryba – cejn má část těla stříbřitou, cínově zbarvenou. Také se mu říkalo *běloch*.“ (Styblík 2006 – str. 30)

„Slangové vyjádření pro velký exemplář cejna je také *lopatáč*, krajově jest pak označován jako *pražma*.“ (Pohunek 2006 – str. 49, 78)

Bream

Označení se objevilo na konci 14. století. Stř.angl. *breme* je germánského původu, zřejmě odvozeno od základu *brehwan*, *brehan* (to shine, glitter, sparkle = zářit, třpytit se). Vše pravděpodobně odvozováno od ie. *bherek*-. (Etymonline.com, Onions 1982 – str. 115)

Cejnek malý

L.: *Abramis bjoerkna*, Linnaeus 1758

Eng.: White bream

Cejnek

Zdrobnělina slova cejn.

„Jedním z krajových pojmenování cejnka je *křínek*, *dlešťák*, či *skalák*.“ (Pohunek 1996 – str. 19, 46, 92)

Cejn perleťový

L.: *Abramis sapa*, Pallas 1814

Eng.: Whiteeye bream

Cejn siný

L.: *Abramis ballerus*, Linnaeus 1758

Eng.: Blue bream

Podoustev říční

L.: *Vimba vimba*, Linnaeus 1758

Eng.: Vimba

Podoustev

„Ryba zvaná podoustev dostala název podle polohy úst – má je poněkud níže než jiné rybí druhy a její rypák přesahuje ústa (označení podoustev tedy vzniklo jako složenina *pod* + *ústa*).“ (Styblík 2006 – str. 31, Holub 1968 – str. 381)

„Běžně se setkáváme s pojmenováním *nosák* a drobnou krajovou modifikací *padoustev* či místním *paroustev*.“ (Pohunek 2006 – str. 61, 67, 68)

Vimba (undermouth)

Výraz vimba byla přejat z lat. Lidovější undermouth (*under* = pod a *mouth* = ústa) také odráží polohu úst.

Ostrucha křivočará

L.: *Pelecus cultratus*, Linnaeus 1758

Eng.: Chekhon

Ostrucha

„Ostrucha byla pojmenována podle ostrých ploutví a zvlněné (křivé) postranní čáry.“ (Styblík 2006 – str. 31)

„Prsní ploutve ostruchy jsou překvapivě dlouhé, zahrocené a šavlovitě zahnuté. Řítní ploutev je dlouhá a do značné míry připomíná řítní ploutev cejnů. Velice nápadná je křivolace zprohýbaná postranní čára, která za hlavou prudce klesá téměř až k břichu a směrem k ocasu se několikrát zalamuje. Právě podle ní získala ostrucha své české druhové jméno. Jiné národy nebyly k ostruchám tak ohleduplné a

pojmenovali je s ohledem na jejich bizarní tvar těla. Slováci tomuto druhu říkají *šabl'a*.“ (chytej.cz)

Chekhon (sabre carp, sickle)

Sickle = srp, ze st.angl *sicol*, pravděpodobně z něm. *Sichel* jako výpůjčka lat. *secula*. Vše zřejmě od ie. základu *sek-* = cut (sekat, řezat, stříhat, krájet). *Sabre carp* = kapr šavlovitého tvaru, se objevuje v mnoha dalších jazycích.
(Etymonline.com)

Hořavka duhová

L.: *Rhodeus amarus*, Bloch 1782

Eng.: Bitterling

Hořavka

„Jméno poukazuje na hořkou chuť jejího masa. Někteří rybáři tvrdí, že hořavku nechávají bez povšimnutí i dravé ryby, nelze však hovořit o pravidlu. Je i domněnka, že se hořavce původně říkalo střevle (v době kladení jiker se u samiček objevuje jakési kladélko – střívko).“ (Styblík 2006 – str. 31)

„Druh ryby, tvar odvozen od slova *hořký* – má hořké maso.“ (Holub 1968 – str. 195)

Bitterling

Pojmenování vzniklo jako složenina kolem roku 1875 od *bitter* = hořký (hořké maso) a slovotvorné přípony *-ling* (ta má původ ve st.angl. podobě *-lang*, *-long*). (Dictionary.com, Onions 1982 - str. 97)

Kapr obecný

L.: *Cyprinus carpio*, Linnaeus 1758

Eng.: Carp

Ir.: Carbán (Hill 2005 – str. 50)

Po roce 2004, kdy došlo ke vstupu mnoha zemí střední a východní Evropy do Evropské unie, velké procento především polsky mluvících občanů emigrovalo do zemí, které otevřely svůj pracovní trh bez restrikcí – např. Irsko. Přesun značné části obyvatel jisté kultury brzy vykazoval poptávku po tradičních symbolech, především v období svátků – v Polsku je (stejně jako na území Česka a Slovenska) zvyklostí konzumace kapra během štedrovečerní večeře. Reakce irských prodejců byla poměrně rychlá a brzy se na trzích (open markets) objevily kádě nesoucí označení *Polish fish* = polská ryba (kapr obecný). Zda se jednalo o neznalost obchodníků či dobře promyšlený reklamní tah se můžeme jen domnívat.

Kapr

„Údajně plave proti proudu, proto je symbolem odvahy a vytrvalosti. Díky své plodnosti byl v antice zasvěcen Venuši. Šupiny kapra mají přinášet štěstí a blahobyť (nosí se jako talisman v peněženke či, jako v oblasti Slezska, jsou roztroušeny po příbytku).“ (Lurker 2005 – str. 208)

„Je zřejmě původu praevropského, jeho obměny se vyskytují i v jiných slovanských jazycích. Kapr má mezi lidmi dobrou pověst jen jako pokrm (a i zde bychom mohli spolehlivě polemizovat, často je označován jako zapáchající a bahnitá ryba – pozn. autora), jinak je symbolem lenosti (líný jako kapr). Pojmenování některé osoby jako kapra se však užívá i k vyjádření velké pochvaly – pokud o něm řekneme, že je kabrnák (toto označení nemá s kaprem zdánlivě nic společného, slovem kaberna se v rybníkařství označuje stěna u starých dřevěných výpustí, bránící rybám v úniku při výlovu, u ní bývá prohlubeň, v níž často bývají zvlášť velcí kapři – říká se jim kabernáci). *Kabernák* je velký a zdatný kapr, tedy kabrnák je dle přirovnání úspěšný a průbojný člověk.“ (Styblík 2006 – str. 29, Holub 1968 – str. 226)

„Všeslovanského, praevropského původu.“ (Holub 1968 – str. 232)

„Zřejmě všeslovanského, praevropského původu. I když ne zcela jistě, očekávané výsledky etymologických bádání podpořily tuto hypotézu jen u jihoslovanských a východoslovanských jazyků, zatímco jinde jde asi o výpůjčky z něm. *Karpfen*. Z germ. je i střlat. *carpa*, odtud se pak šířilo dále. Slovo pravděpodobně pochází z nějakého neznámého jazyka alpské a dunajské oblasti, kde je kapr domovem.“ (Rejzek 2001 – str. 263)

„Tento druh má nepochybně dominantní pozici mezi rybími druhy v ČR. Chová se v mnoha variacích a liniích (kapr řádkový – řadáč, lysý – lysec, hladký – naháč, zrcadlový kapr – špíglák, šupinatý – šupináč, modrák – např. Inářský modrák, ropšínský kapr – kříženec kapra lysce a amurského kapra, kaprokaras – neplodný kříženec kapra a karase, a další). *Atlas kaprů* (1995) popisuje více než 30 šupinatých a lysých linií, které mělo či má české a moravské rybníkářství k dispozici. Historie prvního výskytu a původ tohoto druhu na našem území byl dlouhou dobu předmětem diskuzí a bádání. vycházelo se přitom z toho, že do střední Evropy připutoval ze staré Číny. byla to teorie nabízející zpuťale mnoho základních pochybností. Teprve v polovině šedesátých let 20. století vznikla v tehdejším Československu hypotéze jiná, rozhodně realističtější, navíc podložená některými nepřímými důkazy. vycházela ze skutečnosti, že už ve starém Řémě znali a vysoce cenili právě kapra. Ten se tam zřejmě dostal tak, že jeho divokou formu (kapr sazan) vyskytující se v dunajských vodách odlovovali vojáci římských legií tábořících při svých taženích podél Dunaje a jako vysoce ceněnou pochoutku ji v živém stavu dodávali do tehdy módních tzv. *piscin*, umělých nádrží (sádek) římských patricijů, z jejichž rodin se většina velitelů u Dunaje tábořících vojsk rekrutovala. Zda to byl ještě v průběhu existence nebo až po rozpadu římského imperia, kdy kapr opustil patricijské pisciny a vydal se zpět do severněji položené střední Evropy, již nikdo spolehlivě nepotvrdí. (Berka 2006 – str. 11, Pohunek 1996 - str. 40, 41, 55, 58, 85, 88, 101)

Carp

„Obliba kapra není až tak jednoznačně spojena s historickým zázemím jeho chovu, jak je vidět především na příkladu Velké Británie, resp. Anglie. Z dějin je známo, že právě zde vznikly už ve 12. století jedny z prvních rybníků v Evropě vůbec, přesto dnes je kapr kulinářsky naprosto neznámou a tedy nechtěnou rybou. Objevuje se snad jen jako úlovek při rekreačním rybaření. (Berka 2006 – str. 31) V anglické literatuře se slovo carp objevilo někdy před rokem 1588.

Označení carp se objevilo v průběhu 14. až 15. století (stř.angl. *carpe* z pozdně-lat. *carpa*). Zřejmě však germánského původu (*karpe*). (Onions 1982 - str. 147, Etymonline.com)

Karas obecný

L.: *Carassius sarassius*, Linnaeus 1758

Eng.: Crucian carp

Karas

„Je druh sladkovodní ryby, všeslovanského, asi praevropského původu.“
(Holub 1968 – str. 233)

„Všeslovanské slovo, nemá jasný původ. Uvažuje se o praevropském původu, podobná slova jsou v některých uralských a altajských jazycích.“ (Rejzek 2001 – str. 264)

Crucian carp

Modifikace z něm. *karuse* (dříve *karusse*), zřejmě pobaltského původu, objevilo se kolem roku 1836

Karas stříbřitý

L.: *Carassius auratus*, Linnaeus 1758

Eng.: Silver crucian carp (Prussian carp, goldfish)

Tolstolobec pestrý

L.: *Aristichthys nobilis*, Richardson 1845

Eng.: Bighead carp

Jedná se o amerikanismus (spojení slov *big* = velký a *head* = hlava) označující velkohlavou kaprovitou rybu, který se objevil kolem roku 1805.
(Dictionary.com)

Tolstolobik bílý

L.: *Hypophthalmichthys molitrix*, Valenciennes 1844

Eng.: Silver carp

„Oba druhy byla na naše území introdukovány z oblasti bývalého Sovětského svazu koncem 60. let minulého století.“ (Berka 2006 – str. 15)

Mřenka mramorovaná

L.: *Barbatula barbatula*, Linnaeus 1758 (*Noemacheilus barbatulus* – Hill 2005)

Eng.: Stone loach

Ir.: Cailleach rua – toto irské označení mřenky je v anglickém překladu interpretováno jako *old woman* = stará žena (Hill 2005 – str. 58)

Mřenka

„Jedná se zřejmě již praevropské pojmenování (staročeské: *mřeň*, *mřeněk*, nářečně: *břen*, *břínka*), ale jinde tento výraz označuje parmu (Polsko, Ukrajina, Srbsko či Chorvatsko). Stejně jako v případě parmy jde pravděpodobně o slovo odvozené z lat. *barbus*, *barba* = vous (mřenka jich má šest, parma čtyři).“ (Styblík 2006 – str. 31, 32)

„Mřenka či *mřínek*, asi praevropského původu.“ (Holub, Lyr 1968 – str. 324)

„V jiných slovanských jazycích slovo označuje parmu i jiné druhy. Praslovanské *merna* nemá jistý původ. Je možné jej vyvodit z ie. *mer-* = tmavý, špinavá skvrna, nelze vyloučit ani souvislost s *muréna*.“ (Rejzek 2001 – str. 394)

Stone loach (common loach)

Loach (14. století) je odvozováno od stř.angl. *loche* a to od starofrancouzského původu (zřejmě z lat. *laukka* = fish, slug = ryba, slimák, plž). Pravděpodobně však keltského původu. (Onions 1982 - str. 533, Dictionary.com)

Sekavec podunajský

L.: *Cobitis elongatoides*, Bacescu et Maier 1969

Eng.: Danubian spined loach

Sekavčík horský

L.: *Sabanejewia balcanica*, Karaman 1922

Eng.: Balcan spiny loach (goldside loach)

Piskoř pruhovaný

L.: *Misgurnus fossilis*, Linnaeus 1758

Eng.: Weather loach

Piskoř

„Praslovanské *piskor* je odvozeno do *piskati*, pískat. Primární asociace se slovesem *pískat* není nijak zcestná, jelikož piskoř dostal skutečně jméno podle zvláštních zvuků, které vydává. Žije ve vodách chudých na kyslík a střevní dýchání mu umožňuje přijímat kyslík i ze vzduchu – při nádechu piskoře u hladiny je slyšitelný zvuk, jenž připomíná spíše mlasknutí, ovšem pískavý zvuk vydává, pokud se po vylovení zmáčkne.“ (Styblík 2006 – str. 31, Rejzek 2001 – str. 468)

„Lidové jméno piskoře je *čík* – zřejmě odvozené od slovenského pojmenování čík obyčejný.“ (Pohunek 1996 – str. 18)

Weather loach

Spojení (konec 19. století) *weather* = počasí a loach, označuje pozorovanou zvyšující se odpovědní aktivitu na barometrické změny. (Dictionary.com)

Sumec velký

L.: *Silurus glanis*, Linnaeus 1758

Eng.: Wels

Sumec

„Slovo všeslovanské, praslovanského původu. Dále se spojuje s ř. *kamasen* = jakási ryba, což ukazuje na ie. *kamo-*. Další výklad je nejasný, spojení s ie. *kam-* = palice, tyč, hůl (ř. *kámax* = tyč) lze sotva považovat za přesvědčivé. Staročeský název jest *som* či *sum*.“ (Holub 1968 – str. 458, Rejzek 2001 – str. 614)

Wels (Wels catfish, sheatfish, European catfish, Som catfish)

Složenina catfish (kolem roku 1610) pravděpodobně připodobňuje sumce rybě s kočičí hlavou. (Etymonline.com)

Sumeček americký

L.: *Ameiurus nebulosus*, Lesueur 1819

Eng.: Brown bullhead

Sumeček

„Krajový název: *amerikán*.“ (Pohunek 1996 – str. 5)

Bullhead (catfish, mud cat)

Amerikanismus (15. – 16. století) pojmenovává sumečka jako rybu s býčí hlavou. (Dictionary.com)

Štika obecná

L.: *Esox lucius*, Linnaeus 1758

Eng.: Pike

Ir.: Liús (Hill 2005 – str. 49)

Štika

„Všeslovanské pojmenování, zřejmě praslovanského původu (v praslovanštině *ščuka*, staročesky *ščika*). Slovo štika etymologicky zřejmě souvisí se slovem *štíplý* (naštípané kousky dřeva jsou tenké) nebo *štíhlý*, díky tvaru jejího těla ve srovnání s kaprem. Nicméně původ není jistý, uvažuje se také o ie. *skeu-* = štvát, vrhat se, dle její dravosti.“ (Styblík 2006 – str. 29, Holub 1968 – str. 473, Rejzek 2001 – str. 642)

„Lidové označení malé štiky, *cigárko*, se též opírá o protáhlý tvar těla této ryby. Malá, podměrečná štika pak obdržela hovorové jméno *štíhle*.“ (Pohunek 1996 – str. 16, 101)

„Historicky známa již z rybníkářství období Zlatého věku (15. a 16. století). Byla vysoce ceněna, dokládají to četné zápisy tzv. *rybních register*, dávných účetních

záznamů o výlovu a užití ryb. Produkce štiky v nich byla sledována jen okrajově (pod čarou), neboť naprostá většina výlovku nesměřovala na trh, ale byla využita k podarování významných osobností, úředníků či církevních hodnostářů.“ (Berka 2006 – str. 13)

Pike

Slovo z přelomu 13. a 14. století (má také význam oštěp, kopí), stř.angl. *pike*, zkrácenina *pikefish*, st.angl. *pīc* = sharp point = ostrý hrot, ostří. Pojmenování se opírá o protáhlý a ostře zúžený tvar těla a hlavy. (Onions 1982 - str. 680)

Losos obecný

L.: *Salmo salar*, Linnaeus 1758

Eng.: Atlantic salmon

Anglický bůh *Severn* je znázorněn, jak ulovil lososa. (Answers.com)

Ir.: Bradán (O.Ir.: eó, eú, éicne, bratán, maigre) (Hill 2005 – str. 45, Answers.com))

Losos se běžně objevuje v keltské mytologii, má především symboliku moudrosti, skrytých schopností, vědomostí. V Irsku stvoření nazvané *Salmon of Wisdom* či *Salmon of Knowledge* (*bradán feasa*) hraje klíčovou roli v příběhu *The Boyhood Deeds of Fionn*. Kdokoliv tohoto lososa pozře, bude obdařen moudrostí. Básník Finn Eces (Finegas) po něm pátral sedm let. Když ho nakonec chytil, dal ho svému žákovi jménem Fionn mac Cumhaill, aby mu rybu připravil. Ten si však při vaření opaří prst ve vodě (či tuku) s lososem a prst vloží do úst, aby zmírnil bolest. Tím získal přístup k moudrosti a vědění veškerému. Pak přinesl uvažené maso svému pánovi, ale ten viděl v jeho očích obavu. Když se ho pán ptal, zda pozřel maso, ten to nejprve popřel, ale poté pod nátlakem přiznal, že se tak omylem stalo. Losos zvaný *Salmon of Wisdom* byl nejprve obyčejnou rybou, snědl však devět lískových ořechů, které z okolních lísek napadaly do tůně zvané *the Well of Wisdom* (*Tobar Segais*), a tak tento losos získal všechno vědění světa. Jinde v irské mytologii je losos inkarnací *Tuan mac Cairill* and *Fintan mac Bóchra*. Pro *Mongán* jest schopnost vtělení do podoby lososa jen jednou ukázkou moci. (enWikipedia.org, Answers.com)

W.: Eog (Hill 2005 – str. 45), samwn (Answers.com)

Bádník Taliesin se dle obdobné pověsti stal též moudrým po pozření bájného lososa. V příběhu *Culhwch and Olwen* je the Salmon of Llyn Llyw nejstarším živočichem v Británii a jediné stvoření, které ví, kde se nachází Mabon ap Modron. Muži krále Artuše, Cai a Bedwyr, jsou odvedeni k the Salmon of Llyn Llyw, který je nechá jet na svém hřbetu až ke zdem žaláře Mabon v Gloucester. Jiný velšský básník Dafydd ap Gwilym tvrdil, že výraz jeho lásky ke krásné Morfydd, může být nesen v podobě lososa. (enWikipedia.org, Answers.com)

Sc.: Bradan, iasg geal (= bright fish) (Answers.com)

Podle pověsti sv. Kentigern najde v lososovi prsten, což vysvětluje přítomnost této ryby ve znaku a pečeti města Glasgow. (Answers.com)

Isle of Man: Braddan (Fishbase.org)

Losos

„Jest slovo praeevropské, které se vyskytuje v různých obměnách skoro ve všech slovanských, baltských a germánských jazycích. Po vytření v řekách (kam dospělí jedinci tánou proti proudu z moří) se z jiker líhnou mladí lososi = strdlice (*parr*) – označení pro lososa ve stáří od 6 měsíců do 2 let. Slovo *strdlice* souvisí s výrazem *třít*.“ (Styblík 2006 – str. 30, Pohunek 1996 – str. 68)

„Všeslovanské slovo, souvisí s ním. *Lachs*. Bulharské *laks* = ryba (z toho se někdy usuzuje, že původní sídla Tocharů sousedila s kmeny baltoslovanskými a germánskými. Východiskem je indoevropské *laks-* = losos, jehož další výklad je sporný.“ (Holub 1968 – str. 293, Rejzek 2001 – str. 349)

„*Grilse* či *tinda* = tzv. letní losos v moři mezi 3-5 rokem života poprvé migrující do řek za třením, mladý dvouletý losos migrující do moře je pak označován jako *smolt*.“ (Pohunek 1996 – str. 26, 95)

Salmon (leaper)

Možná původně také od pojmenování leaper, které se částečně dochovalo jakožto jazykový folklor (od lat. *salire* = to leap), stř.angl. *samon* z anglo-francouzského salmon, samon, a to z lat. *salmo*, *salmonem*. Zřejmě indoevropského původu, objevilo se kolem roku 1200. Výraz z americké angl. *lox* (z ie. *lax*, středo-

hornoněmecké *lahs* = salmon), od *lakhs*-, což je běžný ie. slovotvorný kořen pro ryby. Jiná teorie vznik slova hledá v keltském původu. (Etymonline.com, Onions 1982 - str. 784)

Eng.: smolt

Ir.: Diúilín (O.Ir. magar) (Answers.com)

Mladý losos, který poprvé opustí sladkovodní prostředí a vydá se na tah do moře. Slovo je pravděpodobně stř.angl. či skotského (gael.) původu, zřejmě od *smelt* = číchat, větřit. (Yourdictionary.com)

Přestože lososi migrují ze slané do sladké vody v době tření, irské a velšské tradice je nejčastěji zobrazují jako obyvatele tůní, jezírek či jiných uzavřených lokalit podél důležitých řek jako Boyne nebo Severn. Nicméně mytologie chápe jejich bytostnou potřebu přecházet z jednoho světa do druhého jako určitou symboliku transcendence. Schopnost plavat proti proudu vždy vzbuzovala obdiv a připomínala odhodlání.

Losos gorbuša

L.: *Oncorhynchus gorbuscha*, Walbaum 1792, *Oncorhynchus gorbusca* (biolib.cz, Hill 2005 – str. 45)

Eng.: Humpback salmon (Hill 2005 – str. 45)

Pstruh obecný f. mořská

L.: *Salmo trutta trutta*, Linnaeus 1758

Eng.: Sea trout (blacktail)

„*Alevin* = anglický výraz pro právě vylíhlý plůdek pstruha nebo lososa.“
(Pohunek 1996 – str. 5)

Slangové označení *trusty trout* (= důvěryhodný pstruh) se v současné době používá pro označení důvěrného, blízkého přítele/přítelkyně (*confidential friend*)

Ir.: Breac geal (Hill 2005 – str. 46)

W.: Sewin (Hill 2005 – str. 46)

Sc.: Finnock (Fishbase.org)

Pstruh

„Zřejmě praslovanského původu. Pojmenování souvisí se slovem *pestrý* – byla tak nazvána podle kropenatého a pestrého zbarvení.“ (Styblík 2006 – str. 30, Rejzek 2001 – str. 516)

Trout

Pochází zhruba z 11. až 12. století, ze stř.angl. a st.angl. výrazu *trūht*, původ zřejmě v pozdně-lat. *trocta*, *tructa* = fish with sharp teeth (ryba s ostrými zuby), z ř. *trōktēs* a zde ze slova *trōgein* = to gnaw = hryzat, hlodat, kousat. Kořeny slova jsou však patrně indoevropské (od slovo tvorného základu *tere-*). (Etymonline.com)

Pstruh obecný f. potoční (“obecnák“, “potočák“, “kamenáč“)

L.: *Salmo trutta fario*, Linnaeus 1758

Eng.: Brown trout

Ir.: Breac donn (Hill 2005 – str. 46)

Z oblasti irských jezer (např. Lough Melvin) a také určitých lokalit ve Skotsku je známo několik poddruhů pstruha obecného, f. potoční:

Pstruh irský

L.: *Salmo trutta nigripinnis*, Günther 1866 (biolib.cz)

Eng.: Sonaghan (Hill 2005 – str. 46)

Pstruh melvinský

L.: *Salmo trutta stomachicus*, Günther 1866 (biolib.cz)

Eng.: Gilaroo (Hill 2005 – str. 46)

„Odrůda pstruha, který se vyskytuje v některých jezerech Irska, má název *gilaroo*.“ (Pohunek 1996 – str. 25)

Pstruh skotský

L.: *Salmo trutta ferox*, Jardine 1835 (biolib.cz)

Eng.: Ferox (Hill 2005 – str. 46)

Pstruh obecný f. jezerní

L.: *Salmo trutta lacustris*, Linnaeus 1758

Eng.: Lake trout – tento výraz je někdy používán i pro označení sivena obrovského.

Pstruh duhový (“duhák”)

L.: *Oncorhynchus mykiss*, Walbaum 1792

Eng.: Rainbow trout (coast angel trout)

„Jiným označením pro migrující formy pstruha duhového je anglický výraz: *steelhead* = pstruh ocelový. V roce 1966 byla do Československa dovezena forma pstruha duhového známá jako *Kamloops* – pochází z jezera téhož jména v Britské Kolumbii.“ (Pohunek 1996 – str. 40, 81)

„Tento druh pochází z kalifornského pobřeží a do Evropy byl dovezen v roce 1881. Na našem území pak začal s jeho chovem rybářský spolek v Kadani roku 1888.“ (Berka 2006 – str. 12)

Siven americký

L.: *Salvelinus fontinalis*, Mitchill 1814

Eng.: Brook charr

Siven

„Kříženec sivena a pstruha obecného (f. potoční) je označován jako *tygrovaná ryba*, tento mezidruh je však neplodný.“ (Pohunek 1996 – str. 107)

Charr (brook charr, char, brook trout)

Složenina brook trout se objevila kolem roku 1825. Starší výraz char, charr (přibližně 1660) je nejistého původu, zřejmě st.angl. *ceorra* jako derivát *ceorran* = to

turn = otočit, odbočit, obrátit (mající vztah k charakteristice pohybu této ryby, která údajně často mění směr a rychlost). Možný je též gaelský původ (*ceara* = red = červený, rudý, *cear* = blood = krev). (Onions 1982 - str. 163, Dictionary.com, Etymonline.com, Merriam-webster.com)

Siven arktický

L.: *Salvelinus alpinus* (*alpinus*), Linnaeus 1758

Eng.: Charr, Alpine charr (char), Arctic charr (char), lake char (Fishbase.org)

Ir.: Breac dearg, Ruabhreac (Hill 2005 – str. 48, Fishbase.org)

„Irské *dearg* znamená v anglickém překladu red = červený – samci se na břišní straně v době tření zbarvují do červena či oranžova.“ (Hill 2005 – str. 48)

W.: Torgoch (Fishbase.org)

Siven Colův

L.: *Salvelinus coli*, Günther 1863 (biolib.cz)

Eng.: Cole's charr (Fishbase.org)

„Zaznamenán v oblasti irských jezer: Conn, Eske, Dan, Comb a Mask.“ (Hill 2005 – str. 48)

Siven třásnitý

L.: *Salvelinus fimbriatus*, Regan 1908 (biolib.cz)

Eng.: Coomasaharn charr (Fishbase.org)

„V angličtině nazván dle jezera Coomasaharn v Irsku.“ (Hill 2005 – str. 48)

Siven šetlandský

L.: *Salvelinus gracillimus*, Regan 1909 (biolib.cz)

Eng.: Shetland charr (Fishbase.org)

Siven Grayův

L.: *Salvelinus grayi*, Günther 1862 (biolib.cz)

Eng.: Gray's charr (Fishbase.org)

„Popsán např. z lokality jezera Melvin v Irsku.“ (Hill 2005 – str. 48)

Siven orknejský

L.: *Salvelinus inframundus*, Regan 1909 (biolib.cz)

Eng.: Orkney charr (Fishbase.org)

Siven killinský

L.: *Salvelinus killinensis*, Günther 1866 (biolib.cz)

Eng.: Haddy charr (Fishbase.org)

Siven Lonsdalův

L.: *Salvelinus lonsdalii*, Regan 1909 (biolib.cz)

Eng.: Lonsdale's charr (Fishbase.org)

Siven Mallochův

L.: *Salvelinus mallochi*, Regan 1909 (biolib.cz)

Eng.: Malloch's charr (Fishbase.org)

Siven skotský

L.: *Salvelinus maxillaris*, Regan 1909 (biolib.cz)

Eng.: Large-mouthed charr (Fishbase.org)

Siven irský

L.: *Salvelinus obtusus*, Regan 1908 (biolib.cz)

Eng.: Blunt-nosed Irish charr (Fishbase.org), Blue-nosed charr (Hill 2005 – str. 48)

„Tento poddruh se vyskytuje v jezerech Wicklow a Killarney v Irsku.“ (Hill 2005 – str. 48)

Siven obrovský

L.: *Salvelinus namaycush*, Walbaum 1792 (biolib.cz)

Eng.: (Great) lake trout, grey trout, togue, touladi (Fishbase.org)

Siven Perisův

L.: *Salvelinus perisii*, Günther 1865 (biolib.cz)

Eng.: Torgoch charr (Fishbase.org)

Siven Scharffův

L.: *Salvelinus scharfii*, Regan 1908 (biolib.cz)

Eng.: Scharff's charr (Fishbase.org)

Siven perthshirský

L.: *Salvelinus struanensis*, Maitland 1881, *Salvelinus schmidtii*, Viktorovsky 1978 (biolib.cz)

Eng.: Struan charr (Fishbase.org)

Siven donegalský

L.: *Salvelinus trevelyanii*, Regan 1908 (biolib.cz)

Eng.: Trevelyan's charr (Fishbase.org)

„Výskyt potvrzen v oblasti Lough Finn, Irsko.“ (Hill 2005 – str. 48)

Siven windermerský

L.: *Salvelinus willoughbii*, Günther 1862 (biolib.cz)

Eng.: Char (Fishbase.org)

Siven Youngerův

L.: *Salvelinus youngeri*, Friend 1956 (biolib.cz)

Eng.: Younger's charr

Hlavatka podunajská

L.: *Hucho hucho*, Linnaeus 1758

Eng.: Huchen (Huch), Danube salmon

Hlavatka

„Sportovními rybáři velmi ceněná ryba je hlavatka, pojmenování této ryby značí *hlavatá ryba*, i když ve skutečnosti její hlava není nijak nápadně velká.“ (Styblík 2006 – str. 30)

„Především v propagačních materiálech je hlavatka často slangově zmiňována jako *dunajský losos*.“ (Pohunek 1996 – str. 21)

Huchen

Označení huchen pochází z němčiny, kde je spojováno s překladem sloves *kauern* = krčit se, dřepět či *sich ducken* = skrčit se, schoulit se. (etymologie.info)

Síh peled'

L.: *Coregonus peled*, Gmelin 1789

Eng.: Peled (northern whitefish)

Síh

„Druh ryby, z ruského *sig*, asi původu staronorského.“ (Holub 1968 – str. 437)

„V roce 1970 byl importován z tehdejšího Sovětského svazu do Československa.“ (Berka 2006 – str. 14)

Síh maréna

L.: *Coregonus maraena*, Bloch 1779

Eng.: White fish

Ir.: Pollan (Fishbase.org)

„V českém prostředí se tato ryba objevila roku 1882, kdy ji do rybníčního chovu zavedl Josef Šusta, když z Pomořanska dovezl do Třeboně její oplozené jikry.“ (Berka 2006 – str. 14)

Síh ostronosý

L.: *Coregonus oxyrinchus*, Linnaeus 1758

Eng.: Houting (freshwater houting)

Ir.: Pollán (Fishbase.org)

Síh skotský

L.: *Coregonus vandesius*, Richardson 1836 (biolib.cz)

Síh sledřovitý

L.: *Coregonus clupeoides*, Lacepède 1803 (biolib.cz)

Eng.: Lake herring

Sc.: Powan (Hill 2005 – str. 42)

Jedná se o endemický druh, který žije ve dvou jezerech: Loch Lomond a Loch Eck, avšak byl úspěšně vysazen také do oblastí, Loch Sloy a Carron Valley Reservoir. (Dictionary.com)

Síh Pennantův

L.: *Coregonus pennantii*, Valenciennes 1848 (biolib.cz)

W.: Gwyniad (Hill 2005 – str. 42)

Tento poddruh je původní v Bala Lake (Llyn Tegid) v severním Walesu. (Answers.com)

Síh anglický

L.: *Coregonus stigmaticus*, Regan 1908 (biolib.cz)

Eng.: Schelly (biolib.cz)

W.: Schelly (Hill 2005 – str. 42)

Síh irský

L.: *Coregonus (autumnalis) pollan*, Thompson 1835 (biolib.cz)

Ir.: Pollan

W.: Pollan (Irish pollan) (Hill 2005 – str. 42)

Pollan

Slovo původ od gael. *pollag* = kind of fish (druh ryby). Tento druh je znám z jezer: Lough Neagh, Lower Lough Erne, Lough Ree, Lough Derg a Lough Allen. (Answers.com)

Lipán podhorní

L.: *Thymallus thymallus*, Linnaeus 1758

Eng.: Grayling

Lipán

„Všeslovanské, není etymologicky příliš jasné (staročesky *květovoň*). Možná od *lipa* (lípa), je však pravda, že *lípa* voní podstatně jinak než mateřídouška (lat. *Thymus*), s níž bývá vůně čerstvého lipana srovnávána. S tímto vysvětlením také koresponduje dodnes užívaný krajový název lipana - *květoň*.“ (Rejzek 2001 – str. 345, Holub 1968 – str. 290, Pohunek 1996 – str. 46)

Grayling

Označení pochází z poloviny 15. století (v populární britské literatuře bylo toto slovo prvně použito okolo roku 1916) a je složeninou slova *gray*, *grey* (od germánského *grau* = šedý, lipan je ryba šedo-stříbrného zbarvení) a slovotvorné přípony *-ling* (viz. *bitterling*). (Yourdictionary.com, Onions 1982 - str. 412)

Mník jednovousý

L.: *Lota lota*, Linnaeus 1758

Eng.: Burbot

Mník

„Někde se setkáváme s krajovým názvem *mík*.“ (Pohunek 1996 – str. 54)

„Všeslovanské, zřejmě ugrofinského původu.“ (Holub 1968 – str. 318)

„Původ není zcela jasný. Spojuje se např. s litevským *ménke* = druh mořské ryby (mník je sladkovodní treskovitá ryba), angl. *minnow* = střevle i řeckým *maíne* = jistá ryba. Některé tvary lze vykládat z ie. *minu-* či *men-* = malý. Uvažuje se i o ugrofinském původu, vzhledem k podobnosti některých označení rybích druhů (finsky *monni* = sumec, maďarsky *meny-hal* = mník). (Rejzek 2001 – str. 384)

Burbot (eelpout, cusk, tusk)

Burbot (14. století) vychází ze stř.angl. pojmenování a pochází ze starofrancouzského *borbote* od *borbeter* = to stir up mud (rozvřít bahno, *bourbe* = mud + přípona zakončení infinitivu -er). Původním zdrojem je však pravděpodobně tvar *barbe* od lat. *barba* = beard = vousy. Někdy se také uvádí pojmenování *eelpout*, které bylo utvořeno spojením slov *eel* (viz. *eel*) a *pout* (špulit, trucovat) a objevilo se kolem roku 1000 (st.angl. *ælepūte* = fish with inflated parts = ryba s nafouknutými částmi těla). (Onions 1982 - str. 127, Dictionary.com, Etymonline.com, Merriam-Webster.com)

Koljuška tříostná

L.: *Gasterosteus aculeatus*, Linnaeus 1758

Eng.: Three-spined stickleback

Ir.: Garmachán (Hill 2005 – str. 109), Agathero (Fishbase.org)

Isle of Man: Jacksharp (Fishbase.org)

Koljuška

„Slovo koljuška bylo do jazyka českého převzato z ruštiny, souvisí se slovesem *kláti* (bodat, píchat – zastarale). Tato rybka má před hřbetní ploutví ostny, které nejsou spojeny blánou.“ (Styblík 2006 – str. 31)

„Druh ryby a ostny. Z ruštiny, souvisí se slovesem *kláti*.“ (Holub 1968 – str. 248)

„Drobná ryba s ostny. Z ruského *kóljuška* od slova *koljúčij* = ostnatý, trnitý, a to od *kolót* = bodat, kláti.“ (Rejzek 2001 – str. 286)

Three-spined stickleback (stickleback, burnstickle, tiddler či tittlebat)

Anglické slovo *stickleback* (stř.angl. *stykylbak*, st.angl. *sticel* = goad, thorn = osten, bodec + stř.angl. *bak* = back = záda, hřbet) se objevilo na sklonku 15. století (z anglické literatury je zaznamenáno přibližně okolo roku 1871). Slovo *stick* (st.angl. *sticca*, má původ v germánském *stikkon-* = pierce = propíchnout). Označení three-spined stickleback se datuje kolem roku 1769. Lidová pojmenování (prvně použitá v anglické populární literatuře kolem r. 1818) *tiddler* a *tittlebat* (cca 1885, zřejmě

z angl. dialektu *tiddly* = little = malý) označují malou rybu, obvykle koljušku či střevli. (Onions 1982 - str. 869, Etymonline.com, Answers.com, Merriam-Webster.com)

Eng.: Nine- or Ten-spined stickleback

L.: *Pungitius leavis*, Cuvier 1829, *Gasterosteus pungitius*, Linnaeus 1758

Ir.: Snathaid mhara (Fishbase.org), Garmachán dreich golipe (Hill 2005 – str. 109)

Vranka obecná, vranka pruhoploutvá

L.: *Cottus gobio*, Linnaeus 1758, *Cottus poecilopus*, Heckel 1837

Eng.: Bullhead, Siberian bullhead

Vranka

„Pojmenování souvisí se slovem *vrana*, které je nářeční a znamená díru v sudu pro zátku. Různé obměny se vyskytují i v jiných slovanských jazycích s významem *zátka* nebo *nálevka* (tělo této ryby při troše představivosti evokuje nálevku či nálevkovitý tvar). Často se jí také říká *hlaváč* a *pulec*, protože velikostí hlavy připomíná pulce.“ (Styblík 2006 – str. 30, Pohunek 1996 – str. 81)

Bullhead (Miller's thumb, sculpin)

Výraz *sculpin* je neznámého původu, datován okolo roku 1670 (možná alternativa lat. *scorpaena*). Označení *Miller's thumb* se objevilo v 15. století (stř.angl. *milneres thume*) a připodobňuje hlavu této ryby k palci na chodidlu, původně se jednalo o lidové vyjádření pro mlynáře, kteří chodili tzv. po špičkách. Spojení *bullhead* (bull = býk + head = hlava) je pak amerikanismus (v anglicky psané literatuře se objevuje kolem roku 1888). (Dictionary.com, Answers.com)

Okounek pstruhový

L.: *Micropterus salmoides*, Lacépède 1802

Eng.: Largemouth bass

Okounek

Jedná se o zdobnělinu slova okoun (viz.okoun)

Largemouth bass (largemouth black bass, green bass)

Jedná se o amerikanismus (spojení *large* = velký, velkohubý, *mouth* = ústa, tlama, *bass* = okounovitá ryba, ze st. angl. *bærs*), který se dostal do podvědomí během 19. až 20. století. (Onions 1982 - str. 78, Dictionary.com)

Slunečnice pestrá

L.: *Lepomis gibbosus*, Linnaeus 1758

Eng.: Pumpkinseed

Slunečnice

Slovo vzniklo zřejmě díky připodobnění tvaru těla, barvy a lesku této ryby ke slunci (či slunečnici).

Pumpkinseed (sunfish, bream, punky, pond perch, sun bass, sunny)

Českému překladu odpovídá hovorovější označení *sunfish* (*sun* = slunce, *fish* = ryba), které bylo také zřejmě odvozeno od charakteristického zakulaceného tvaru a světlé, zářivé barvy slunečnice pestré (zaznamenáno počátkem 17. století, zkrácenina *sunny* pak kolem roku 1835). Pojmenování *pumpkinseed* (*pumpkin* = dýně, *seed* = semeno) je poněkud mladšího data, zhruba z konce 18. století. I v tomto případě se terminologické označení opírá o tvar a barvu těla, připodobňuje jej však ke tvaru semínka dýně. Přídomek *gibbosus* je odvozen od lat. *gibb(er)ōsus* = hunch backed (*hunch* = hrb, *back* = hřbet), které se opírá o typický tvar těla slunečnice. (Dictionary.com, Merriam-Webster.com, Answers.com)

Okoun říční

L.: *Perca fluviatilis*, Linnaeus 1758

Eng.: Perch

Ir.: Péirse (Hill 2005 – str. 80)

Okoun

„Všeslovanského původu. Okoun zřejmě souvisí se slovem *oko*, i když oči okouna nejsou nijak zvlášť velké nebo výrazné. Název je někdy vysvětlován tím, že když ji rybáři vytáhnou z větší hloubky, je u této ryby patrné vypoulení, zvětšení očí.“ (Styblík 2006 – str. 30, Rejzek 2001 – str. 425)

„V některých místech jižní Moravy se setkáváme s pojmenování *ogoš*.“ (Pohunek 1996 – str. 63)

Perch

Slovo se objevuje okolo roku 1300 (stř. angl. *perche* zřejmě odvozeno z st. ir. *erc* = striped = pruhovaný, lat. *perca* a ř. *pérkē*, a ta od ie. základu *perk-* či *perk-* = speckled, dark spotted, colourful = kropenatý, skvrnitý, pestrý). Možný je též původ germánský (*faro* = coloured, st. angl. *forn* = trout = pstruhovitá ryba), z lat. *porcus* = spiny fish = trnitá, ostnatá ryba. (Yourdictionary.com, Answers.com, Merrian-Webster.com, Onions 1982 - str. 667)

Candát obecný, candát východní

L.: *Sander lucioperca*, Linnaeus 1758, *Sander volgensis*, Gmelin 1789

Eng.: Pikeperch (Zander)

Candát

„Asi slovo praevropské.“ (Holub 1968 – str. 110)

„K chovu byli historicky první candáti nasazeni do jihočeských rybníků v roce 1784.“ (Berka 2006 – str. 13)

„*Fogoš* (z maďarského *fogas* = zubatá ryba) je občasné užívaným výrazem označující candáta východního z Blatenského jezera, který byl dlouho považován za samostatný poddruh.“ (Pohunek 1996 – str. 24, Holub 1968 – str. 171)

„Dravá sladkovodní ryba (staročesky též *cendát*). Původ pojmenování jest nejasný, uvažuje se o předindoevropském substrátu. Někdy je candát označován též z němčiny převzatým slovem *šil*.“ (Rejzek 2001 – str. 102, Holub 1968 – str. 466)

Pikeperch (Volga pikeperch, zander)

Slovo *pikeperch* vzniklo složením slov, které označují či charakterizují štika (pike) a okounovitou rybu (viz .perch). Jedná se o amerikanismus, jenž se objevil kolem roku 1850. Ze stejného období také pochází germánský výraz nejistého původu: *Zander*, pozdněgermánská *Sander*, *Sandart*, *Zanat*, *Sanat*. (Dictionary.com)

Drsek větší, drsek menší

L.: *Zingel zingel*, Linnaeus 1758, *Zingel streber*, Siebold 1863

Eng.: Zingel (larger danubian perch), Streber (smaller danubian perch)

Drsek

Pojmenování se zřejmě jistým způsobem vztahuje k drsnímu povrchu těla.

Zingel (larger danubian perch)

Pojmenování převzato z němčiny. Angl. název tento druh charakterizuje jako větší okounovitou rybu z oblasti Dunaje (larger = větší, danubian = dunajský, perch = okoun, okounovitá ryba - viz. perch).

Streber (smaller danubian perch)

Pojmenování převzato z němčiny. Angl. název tento druh charakterizuje jako menší okounovitou rybu z oblasti Dunaje (smaller = menší, danubian = dunajský, perch = okoun, okounovitá ryba - viz. perch).

Ježdík obecný, ježdík žlutý, ježdík dunajský

L.: *Gymnocephalus cernuus*, Linnaeus 1758, *Gymnocephalus schraetser*, Linnaeus 1758, *Gymnocephalus baloni*, Holčík et Hensel 1974

Eng.: Ruffe

Ježdík

„Pro ježdíka (někde však pro okouna) se uchýlil lidový název: švec. Dále se můžeme setkat s krajovým označením *soplinec* či *soploš*, které je charakteristické pro oblast Moravy.“ (Pohunek 1996 – str. 95)

„Druh ryby. Staré, nejasné.“ (Holub 1968 – str. 223)

„Praslovanského původu, asi lze spojit se slovem *ježek* – ježdík je okounovitá ryba s trny na ploutvích.“ (Rejzek 2001 – str. 249)

Ruffe (pope, schraetzer = striped ruffe = ersh, Danube ruffe = Ballon's ruffe)

Označení *ruffe* jest zřejmě alternativou slova *rough* = hrubý, drsný (dle charakteristiky šupin). (Dictionary.com, Onions 1982 - str. 776)

Hlavačka mramorovaná

L.: *Proterorhinus marmoratus*, Pallas 1814

Eng.: Tubenose goby

Hlavačka

Pravděpodobně odvozeno od charakteristiky (zřejmě velikosti) hlavy tohoto druhu ryby.

Tubenose goby

Spojení slov *goby* (viz. gudgeon) a *tubenose* (tube = trubka, potrubí + nose = nos, rypák) se pravděpodobně zakládá na reflexi nápadného tvaru přední části hlavy.

Platýs bradavičnatý

L.: *Platichthys flesus*, Linnaeus 1758

Eng.: Flounder

Ir.: Dubh-leatha (Hill 2005 – str. 116)

W.: Lleden Fach (Hill 2005 – str. 116)

Platýs (flundra)

„Slovo platýs, platejs je utvořeno z německého *Platteise* (a to z stř. lat. *platessa* a původně řec. *platys* = plochý).“ (Styblík 2006 – str. 33, Holub 1968 – str. 376)

„Z něm. *Flunder* = plochá ryba, souvisí s řec. *platys* a lat. *planta* = chodidlo.“
(Holub 1968 – str. 170)

Flounder (fluke, butt, flatfish)

Původem ze Skandinávie (stř.angl. *floundre*, norské *flundra* = flounder), objevilo se zhruba v 15. století (může mít vztah ke slovům *flounce* = trhavě, prudce či *blunder* = klopýtat, potácet se). Slovo má pravděpodobně již indoevropské kořeny (ze slovotvorného základu *plāt-* = flat = plochý, rovný, široký (z ř. *platys* = flat, broad). Odtud také hovorové označení tohoto druhu jako *flatfish* = plochá ryba (prvně datováno okolo roku 1710). Také lidové pojmenování *fluke* (objevilo se kolem roku 900) směřuje k obdobným etymologickým závěrům (stř.angl. *floke*, *fluke* a st.angl. *flōc* jsou zřejmě odvozena od ie. *plāg-*, *plā-* = broad, flat). (Onions 1982 - str. 364, Merriam-Webster.com, Dictionary.com, Answers.com, Yourdictionary.com)

Diskuse – interpretace výzkumu

Hypotéza č. 1

Terminologická označení (rybích) druhů jsou odvozena od jejich charakteristických rysů (znaků) – somatických či vitálních projevů: Tuto hypotézu můžeme považovat za platnou, ovšem s přihlédnutím k rozmanitosti takových interpretací (které se zakládají na komparaci s již známými druhy, počínaje názvy, konče pojmenováními odvozenými od chuti, chování či subjektivního pohledu na daný druh ryby).

Hypotéza č. 2

Endemitní druhy jsou vždy akceptovány lokálním dialektem, jazykem: S tímto trendem se můžeme setkávat celkem běžně. Jedná se pravděpodobně o jeden z majáků dané kultury a její expresi.

Hypotéza č. 3

Nomenklatura nevykazuje popsitelné rysy pravidelnosti či systémovosti, je vždy odrazem individuálních kulturních charakteristik a projevů: Je však možno vysledovat určité společné rysy při jazykovém rozboru jednotlivých pojmenování napříč jazykovými rodinami. Jinak řečeno: Bez ohledu na kulturní původ je taxonomické označení druhu vždy produktem člověka, který toto slovo utváří (na základě často společných znaků nebo alespoň zřetelných charakteristik).

Hypotéza č. 4

Chápání, vymezení a výklad pojmu “druh” je předpokladem pojmenování: Zde se jedná o klíčový poznatek. Názvy z etymologického hlediska často primárně označovala více druhů, či druhy rozdílné. Tato hierarchie souvisí především s výkladem konceptu druhovosti. Jedná se o velmi proměnlivou oblast, jelikož druhy a jejich jména jsou klíčovým místem dopadu vývoje vědy.

Petrův zdar!

9 Východiska – závěrečná tvrzení

Koloběh světa jest zobecněním (kopií) životní dráhy jedince, jehož badatelské postupy stejně tak analogicky připomínají dosavadní životní zkušenosti, které se promítají do mimovolní volby jazykových komponent, zhmotňují prostřednictvím výpovědí a zanechávají nesmazatelnou stopu. Cest existuje mnoho... Nikdo nejsme oprávněn označovat některou za lepší či horší (vedou-li k užitečnému a krásnému, tudíž pravdivému naplnění: „Co není užitečné, nemůže být krásné.“ – Tony Wilson). Všechny se při troše vášnivého úsilí a emocionálního odstupu, čistého záměru i hledání konkrétních cílů stávají místem naladění na projevy jsoucna a vystavení se jejich působení – zároveň i jedinou cestou za skutečným poznáním. Myšlenkové propojení tří odlišných přístupů ke slovu (příslušnosti k jazykové rodině, kulturního zázemí a subjektivního vnímání) umožňuje transcendentální pohled na podstatu, která neodděluje jednotlivé složky, ale zároveň je chápe jako rovnocenné fenomény tvořící harmonický celek.

„Mám jen své sny, rozprostřel jsem své sny pod tvé nohy, našlapuj měkce, neboť šlapeš po mých snech.“ (W. B. Yeats)

Mým osobním cílem bylo, je a bude přistupovat skrze pluralitní náhled či nahlížet skrze pluralitní přístup. Skrze tuto pluralitu se tak stále více přibližovat nedosažitelnému cíli, který jest oním výchozím bodem singularity – bodem stvoření, kterým v určité podobě prošlo vše živé i neživé, vše kolem nás i v nás. Bylo by naivní domnívat se, že by se (mi) to mohlo někdy podařit. Avšak definování byť jen jediného zachytného bodu na této cestě budiž inspirací a motivací pro další, kteří se vydají na pouť s vědomím její nekonečnosti, smíření s nevděčností takového konání. Příkladů v historii bychom našli nepočítaně (dokud Einstein nedefinoval svou teorii relativity, byly Newtonovy zákony považovány za nesporně a obecně platné, stejně tak jako Descartova metafyzická východiska, přestože byla v nadcházejícím období téměř všechna rozcupována pod vlivem nových filozofických diskurzů – „postuloval společnost bez předsudků, a tím inspiroval přírodovědce, nijak si však nelámal hlavu s kulturním tmelem pro společnost, neměl v úmyslu zprostředkovat pozemský pocit domova ani symbolická ujištění platných hodnot.“ (Loewenstein 2009 – str. 101)

Nicméně jak Newton, tak Descart položili základ pro rozvoj následných úvah a usnadnili tak primární orientaci v dané problematice pro nově příchozí.

„Také J. A. Komenský (současník R. Descarta) hledal univerzální metodu poznání, moudrost platnou pro celek (a stejně jako Descartes se zklamán odvrátil od labyrintu světa, aby našel azyl ve svém Já, v ráji srdce).“ (Loewenstein 2009 – str. 102)

„Nezáleží na tom, jak moc je vnímán neúspěch a plivání do tváře určitého tvrzení, ale podstatné je jeho hlubší založení a pravdivost. Mým cílem je prosazování určitých hodnot, chci vnutit jiná kritéria, hodnoty, vlastnosti, a tak naplňovat bazální (pod)vědomí, že si musím svou existenci na tomto světě zasloužit – překonávat pocit zbytečnosti svého působení.“ (Havel 1993 – Inventura Febia)

Seznam použité literatury

Monografie:

1. Comrie, B.: *Atlas jazyků*. Praha, METAFORA 2007.
2. Glanville, P.: *Encyklopedie jazyků Evropy*. Praha, VOLVOX GLOBATOR 2002.
3. Ostler, N.: *Říše slova*. Praha, BB art 2007.
4. Loewenstein, B.: *Víra v pokrok*. Praha, OIKOYMENH 2009.
5. Šatava, L.: *Jazyk a identita etnických menšin*. Praha, Sociologické nak. 2009.
6. Soukup, M.: *Biokulturologie: Evoluce a kultura*. Praha, Unie Comenius 2010.
7. Erhart, A.: *Úvod do etymologie*. Praha, SPN 1981.
8. Erhart, A.: *Základy jazykovědy*. Praha, SPN 1990.
9. Večerka, R.: *Jazyky v komparaci*. Praha, LN 2008.
10. Drda, P.: *Keltové a Čechy*. Praha, ACADEMIA 1998.
11. Bauerová, A.: *Keltové v Čechách*. Praha, PASEKA 1996.
12. Filip, J.: *Keltská civilizace a její dědictví*. Praha, ACADEMIA 1996.
13. Kenner, T.A.: *Symbols a jejich skrytý význam*. Praha, METAFORA 2007.
14. Sillsová-Fuchsová, M.: *Návrat Keltů*. Praha, Ivo Železný 1996.
15. Styblík, V.: *Tajemství slov*. Praha, SPN 2006.
16. Novotný, M.: *Zákulisí slov podruhé*. Praha, MOTTO 2004.
17. Novotný, M.: *Zákulisí slov do třetice*. Praha, MOTTO 2006.
18. Čelakovský, F.L.: *Příslloví napoví*. Praha, ALBATROS 1976.
19. Scheffler, A.: *Příslloví ze široka a daleka*. Praha, EGMONT 2000.
20. Schwarzenberg, K.: *Heraldika*. Uherské Hradiště, Ars Collegium 1992.
21. Buben, M.: *Encyklopedie heraldiky*. Praha, LIBRI 2003.
22. Zenger, Z.M.: *Česká heraldika*. Praha, VYŠEHRAĐ 1978.
23. Sedláček, A.: *Českomoravská heraldika I*. Praha, ARGO 1996.
24. Sedláček, A.: *Českomoravská heraldika II*. Praha, ARGO 1997.
25. Flajšhans, V.: *Klaret a jeho družina, Sv. 2, Texty glosované*. Praha 1928.
26. Michálek, E.: *Česká slovní zásoba v Klaretových slovnících*. 1989.
27. Isidor ze Sevilly: *Etymologiae XII*. Praha, OIKOYMENH 2004.
28. Hanel, L.: *Naše ryby a rybaření*. Praha, BRÁZDA 2001.
29. Hanel, L., Lusk, S.: *Ryby a mihule České republiky*. Vlašim, ČSOP 2005.
30. Hill, I.: *Fish of Ireland*. Belfast, Appletree Press 2005.

31. Havel, V.: *Letní přemítání*. Praha, ODEON 1991.
32. Berka, R.: *Produkční rybářství ČR*. České Budějovice, Rybářské sdružení ČR.
33. Augustin, J.: *V symbolech, znacích a erbech*. Sokolov, ARBOR 1997.

Slovníky:

34. Rejzek, J.: *Český etymologický slovník*. Voznice, LEDA 2001.
35. Holub, J.: *Stručný etymologický slovník jazyka českého*. Praha, SPN 1968.
36. Machek, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha, LN 2010.
37. Onions, C.T.: *The Oxford dictionary of English etymology*. Oxford, Claredon Press 2001.
38. Lurker, M.: *Slovník symbolů*. Praha, Euromedia Group 2005.
39. Świerczyński, A.: *Slovník přísloví v devíti jazycích*. Praha, Euromedia Group - Universum 2008.
40. Pohunek, M.: *Rybářský slovník*. Plzeň, FRAUS 1996.

Odborné časopisy:

41. *Scientific American* - české vydání. Praha, Espero Publishing 09/2009.
42. *Scientific American* - české vydání. Praha, Espero Publishing 02/2009.
43. *Scientific American* - české vydání. Praha, Espero Publishing 04/2010.
44. *Scientific American* - české vydání. Praha, Espero Publishing 02/2008.
45. *Scientific American* - české vydání. Praha, Espero Publishing 07/2007.

Články:

46. Kaprálová, D.: *Rozhovor s Bedřichem Loewensteinem* in magazín Víkend - Kavárna. Praha, MF 15/1/2011.
47. Havel, V.: *Rozhovor* in magazín DNES. Praha, MF 10/2/2011.
48. Spáčil, D.: *Glosa* in MF Plus. Praha, MF 22/2010.
49. Káš, S.: *Čeští lékaři a jejich pseudonymy* in Interní medicína pro praxi 7/2004.
50. Andreska, J.: *Mihule*. Praha 2009.

Učebnice, skripta:

- 51. *Vývoj českého jazyka a dialektologie - učebnice pro pedagogické fakulty*. Praha, SPN 1964.
- 52. Štvánová, L.: *Latina - přehled středoškolského učiva*. Praha, ORFEUS 1992.

Webové stránky:

- 53. <http://mw3.merriam-webster.com/dictionary>
- 54. <http://www.onelook.com>
- 55. <http://www.websters-online-dictionary.org/definitions>
- 56. <http://www.discoverlife.org>
- 57. <http://www.zipcodezoo.com/Animals/Animalia.asp>
- 58. <http://fishbase.org>
- 59. <http://dictionary.com>
- 60. <http://en.wikipedia.org/wiki>
- 61. <http://www.wikipedia.org>
- 62. <http://www.yourdictionary.com>
- 63. <http://www.etymonline.com>
- 64. <http://www.answers.com/topic>
- 65. <http://www.wiseoldsayings.com>
- 66. <http://keltcom.com/sayings>
- 67. <http://www.nofocus.com/fishing>
- 68. <http://www.the-irish-path.com/irish-saying>
- 69. <http://www.bookrags.com>
- 70. <http://www.ngw.nl> (*Městská heraldika - znaky*)
- 71. <http://www.1st-art-gallery.com> (*Umělecká díla zobrazující rybu - koláž*)
- 72. <http://icanhascheezburger.com/2009/06/04/funny-pictures-eat-for-a-day/>
- 73. <http://pan-aves.blogspot.com/2010/11/o-druzich-jejich-jmenech-co-s-nimi.html>
- 74. <http://blisty.cz/art/25254.html> (Švec, Š.: *Chvála podovných teorií*. 2005)
- 75. http://www.rozhlas.cz/plzen/jazykovykoutek/_zprava/137899
- 76. <http://celt.net/Celtic/celtopedia/s.html>
- 77. <http://www.celtic.org/salmonofknowledge.html>

- 78. <http://www.613.cz/zasady-kasrut>
- 79. <http://www.chytej.cz>
- 80. <http://web.ff.cuni.cz> (*Oblasti použití soustav třídění* 2011)
- 81. <http://www.etymologie.info>

Audio, video:

- 82. Dale, R.: *Putování s pravěkými lidmi II*. BBC 2002.
- 83. Havel, V. zaznamenaný štábem Ondřeje Trojana 1993. Pořad: *Inventura Febia*, ČT 2, 15/2/2011 – 21:55.